

أَنْبِيَاءُ الزَّمَنِ

فِي أَجْبَارِ الْيَمِينِ

مِنْ سَنَةِ ٢٨٠ إِلَى سَنَةِ ٣٢٢ هَجْرِيَّة

صممه و وضع مواشيه وقدم له
محمد عبد الله ماضي

مكتبة الثقافة الدينية

انباء الزمان في اخبار اليمن

من سنة ٢٨٠ إلى سنة ٣٢٢ هجرية

صححه ووضع حواشيه وقدم له
محمد عبد السلام ماضي

General Organization of the Alexan-
dria Library (GOAL)

Bibliotheca Alexandrina

مكتبة الثقافة الدينية

مكتبة الثقافة الدينية

المركز الرئيسي: شارع بورسعيد الظاهر

تليفون ٩٣٦٢٧٧ / ٩٢٢٦٢٠

فهرست الموضوعات الواردة في المتن

٧	الإمام الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين وما جرى في عصره
٧	نسب الهادي
٧	وصوله إلى اليمن للمرة الأولى
٧	رجوعه إلى الحجاز
٩	حرب ابن تور للإباضية
٩	مسير ابن خنّتم إلى العراق
١٠	وصول الهادي إلى صنعته
١٠	زحفه بمجموعه إلى بَجْرَان
١١	مماهدته مع أهل الدِّمَّة
١١	ظهور أبي سعيد الجنابي
١٢	موقعة بَرط
١٣	ثورة أهل وَسَحَة
١٣	تأديب صاحب شوكان
١٤	مناوشات الدِّعَام للهادي
١٥	صلح الهادي مع الدِّعَام
١٦	ثورة أهل أَتَايَة وذهاب الهادي إليها بنفسه
١٦	استئناف الهادي الحرب مع الدِّعَام
١٧	موالاة أبي القَتَاهِيَة للهادي
١٩	ثورة بني الحارث بَنَجْرَان و حرب الهادي لهم
٢٠	ثورة بعض حَوَّلَان وتأديب الهادي لهم
٢٠	الهادي يجمع الجموع ويزحف بها إلى صنعاء
٢٢	أبو القَتَاهِيَة يدبر تسليم صنعاء إلى الهادي بغير حرب
٢٣	الهادي يستولى على المخاليف القريبة من صنعاء
٢٤	ثورة آل حَظِيْف بِشَام وَذُخَار
٢٥	خروج صنعاء من يد الهادي والخطبة للخليفة العباسي

- ٢٧ فتح الهادى لصنعاء ثانية وحروبه حوالها
- ٢٠ انتشار القرامطة في سواد الكوفة
- ٢١ موقعة ظَبُوة وجرح الهادى فيها
- ٢٢ ارنحال الهادى من صنعاء ورجوعه إلى صَعْدَةَ
- ٢٣ مكافحة المكتفى للقرامطة
- ٢٤ وقوع الفتنة في بمض جهات صَعْدَةَ
- ٢٥ محاولة الهادى استعادة صنعاء
- ٢٦ أسر محمد بن الهادى
- ٢٦ قتل خُفْتَم
- ٢٧ موت إبراهيم بن زياد صاحب زَبِيد وولاية ابنه أبى الجَيْش
- ٢٨ بث دعاة عبيد الله المهدي إلى اليمن، على بن الفضل ومنصور بن حسن
- ٤١ الهادى يذهب إلى بلاد الحَكَمِيِّين بدعوتهم
- ٤٢ خلاف بنى الحارث ضد الهادى
- ٤٣ أول انتصارات ابن الفضل الحاسمة
- ٤٤ دخول ابن الفضل صنعاء
- ٤٧ ابن الفضل ينفذ تهامة
- ٤٧ دخول الهادى صنعاء وخروجه منها ثانية
- ٤٨ الهادى يوجّه ولده محمدا إلى صنعاء لمساعدة أهلها ضد القرامطة
- ٤٩ انتصار ابن الفضل وتكليه بأهل صنعاء
- ٤٩ فتك القرامطة بالحجاج
- ٥٠ ثورة بنى الحارث وقتلهم عامل الهادى
- ٥١ غزو ابن الفضل لزَبِيد
- ٥٢ ظهور دعاة السَّيْدِي في المغرب
- ٥٣ موت الهادى
- ٥٣ محمد المرتضى ومدة حكمه
- ٥٤ خلق ابن الفضل لطاعة عبيد الله المهدي
- ٥٤ حرب ابن الفضل لزميله منصور بن حسن
- ٥٤ صلح ابن الفضل مع أسعد بن أبي يعقوب

٥٥	قيام ابن الفضل بعدة غزوات
٥٥	ظهور مذهب الشافعي في اليمن
٥٦	الناصر إلى دين الله أحمد بن الهادي وعصره
٥٦	قدوم الناصر من الحجاز إلى اليمن ومبايعته
٥٦	أول حروب الناصر
٥٨	صاحب زَيد يغزو المَدِينَة
٥٨	قتل أبي سعيد الجاني
٥٩	موت ملاحظ صاحب زَيد
٥٩	دعاية القرامطة في بلاد عَدَن والأَهْوَوم
٦٢	موت علي بن الفضل
٦٢	أسمد بن أبي يَعْفُر يفتح المَدِينَة عنوة
٦٣	انتهاء دولة القرامطة بمخلاف جمعق
٦٤	وقعة نفاش، وانتصار الناصر الحاسم على القرامطة
٦٥	موت المرتضى محمد بن الهادي
٦٦	استيلاء الناصر على عدن وجهاتها
٦٦	إيقاع أبي طاهر القرمطي بركب المراق
٦٧	ضعف عزيمه الخليفة المقتدر وتغيير والدته للأمر
٦٨	غزو أبي طاهر القرمطي مكة، وحمله الحجر الأسود إلى هَجَرَ
٧٠	قتل المقتدر
٧٠	ظهور دولة بني بُوَيْه
٧٠	موت عبيد الله المهدي
٧١	موت الناصر

الإمام الهادي إلى الحق يحيى بن الحسين وما جرى في عصره من الحوادث

(26b) ودخلت سنة ٢٨٠

فيها^١ خرج (إلى) اليمن الامام الهادي إلى الحق المبين يحيى^٢ بن الحسين بن الهادي
ابن القاسم^٣ بن إبراهيم بن إسماعيل بن إبراهيم بن الحسين بن الحسن بن علي
ابن أبي طالب، صلوات الله عليهم أجمعين.

نسب كان عليه من شمس الضحى .. نورا ومن فلق الصباح عمودا

وهي الخرجة الأولى^٤، فوصل إلى الشرفة^٥ من بلادهم، وأقرض^٦ له الناس
بالطاعة، إذ كانت خروجه باستدعائهم؛ فلبث مدة يسيرة حتى ظهر له منهم
الخلاف^٧ لأوامره الموافقة لأمر الشريعة المطهرة، فانقلب راجعا إلى الحجاز^٧.
وصوله إلى
اليمن للمرة
الأولى
رجوعه إلى
الحجاز

^١ بمعنى: جملوا طاعته فرضا على أنفسهم.

^٢ Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 41a.

^٣ Er ist im Jahre 245 H./859 in Medina geboren, also ein Jahr vor dem Tode seines berühmten Großvaters al-Qāsim, der im Jahre 246 H./860 auf dem Berge ar-Rass — nicht weit von Medina — starb. Dieser soll prophezeit haben, sein Enkel Jahjā werde Herrscher von Jemen werden (Ṣāhib al-Jaman); vgl. *al-Ifāda*, Fol. 37a. Über Hādī's Mutter Ummu 'l-Ḥasan bintu 'l-Ḥasan b. Muḥammad b. Sulaimān b. Dāūd b. al-Ḥasan b. al-Ḥasan b. 'Alī b. Abī Ṭālib ibid.

^٤ Vgl. STROTHMANN, *Die Literatur der Zaiditen*, Islam, Bd. II.

^٥ Die zweite Reise nach Jemen fand statt im Jahre 284 H./897. Vgl. S. 10 des Textes.

^٦ Ein großes Tal, das den Banū 'Adā b. Usāma gehörte. Vgl. Hamdāni 91, 22.

^٧ *al-Ifāda*, Fol. 44b, begründet die Rückkehr al-Hādī's nach dem Ḥiğāz folgendemmaßen: Ein Fürst, Nachkomme der jemenitischen Könige, habe Wein getrunken. Al-Hādī habe dies erfahren und befohlen, den Sünder zur Bestrafung vor ihn zu bringen. Dieser habe sich geweigert, worauf al-Hādī sich voranlaßt sah, diese ungehorsamen Leute zu verlassen.

^٨ Wahrscheinlich wieder nach ar-Rass, von wo aus er sich nach Jemen begeben hatte und wo seine Familie wohnte.

ووقع في اليمن بعد خروجه عنها ما يطول ذكره من الفتن والقحط^٩ فعاود أهل اليمن المراسلة^{١٠} إلى الهادي «عم» وتضرعوا إليه فرجع إليها في التاريخ الآتي^{١١} ذكره إن شاء الله تعالى؛ وفي مختصر الأسباب للشيخ أحمد^{١٢} بن محمد أن سبب^{١٣} خروج الهادي «عم» أن بني فطيمة^{١٤} من خولان^{١٥} صعدة^{١٦} خرجوا إلى الهادي إلى الرّس^{١٧} من أرض الحجاز لاستدعائه للخروج وملكوه أرضهم. انتهى.

^٩) Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 44a.

^{١٠}) Einige von ihnen gingen nach Medina und baten seinen Vater und seine Oheime, für sie Fürbitte bei al-Hādī einzulegen. Nachdem die Jemeniten ihn ihres Gehorsams versichert hatten, verzieh er ihnen und kehrte wieder nach Jemen zurück. Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 44b—45a. Eine andere Tradition besagt, sie hätten sich schriftlich an seinen Vater und seine Oheime gewandt (*al-Ifāda*, Fol. 44a). Es ist anzunehmen, daß sie beides getan haben, d. h. nach Medina schrieben und auch dorthin reisten.

^{١١}) Vgl. S. 10 des Textes.

^{١٢}) Wahrscheinlich Ahmad b. Muḥammad aš-Šarāfi, den unser Verfasser Fol. 24b zitiert; vgl. BROCKELMANN, I, 266. Auch Ḥāğğī Ḥalifa, II, 47.

^{١٣}) *Al-Ifāda*, Fol. 40b—41a gibt es anders an: Abu 'l-'Atāhija al-Hamdānī, ein jemenitischer König, habe al-Hādī geschrieben und ihn gebeten, nach Jemen zu kommen, um die Huldigung entgegenzunehmen. Unser Buch bringt an anderer Stelle, S. 17 ff. des Textes, eine andere Version dieser Geschichte von Abu 'l-'Atāhija. Ibn ad-Daiba' begründet al-Hādī's Reise nach Jemen folgendermaßen: als die Qarmāṭen in Jemen auftraten, zu der Zeit, als As'ad b. Ja'fur über Ṣan'a' herrschte, seien einige Jemeniten im Jahre 284 H./897 nach ar-Rass gegangen und hätten al-Hādī abgeholt. Dieser habe dann über das Gebiet zwischen Ṣan'a' und Ṣa'da geherrscht und sich in Ṣa'da aufgehalten; darauf habe ihn Abu 'l-'Atāhija gebeten, nach Ṣan'a' zu kommen, um ihm die Herrschaft über diese Stadt zu übergoben. Dieser Aufforderung habe al-Hādī Folge geleistet. Vgl. Ibn ad-Daiba', Fol. 11b. Diese Angaben des Ibn ad-Daiba' stimmen im allgemeinen mit denen unseres Verfassers überein.

^{١٤}) Vgl. S. 28, Einführung.

^{١٥}) Dieser Stamm Ḥaulān wurde nach Ḥaulān b. 'Amr b. al-Ḥāf b. Quḍā'a b. Mālik b. Murra b. Zaid b. Mālik b. Ḥimjar b. Saba' benannt. Dieser berühmte Stamm wohnte hauptsächlich in Ṣa'da und seiner Umgebung, in Dörfern und Tälern. Einige Zweige dieses Stammes wohnten auch in der Nähe von Zabīd, im Dorfe al-Qaḥma, im Tale al-Ḥuṣaib und al-Kadrā' und anderen Stätten. Vgl. Jāqūt II, 499 und Hamdānī, S. 54, 1—5; 55, 9, 20; 66, 26; 67, 7—13; 113, 13, 25; 114, 9—26.

^{١٦}) Ṣa'da, eine der größten Städte des Gebirgslandes von Jemen auf der Nordseite, 60 Parasangen nördlich von Ṣan'a' und 10 Parasangen von Ḥaiwān. Ed. GLASER (*Petermanns Mitteilungen*, Bd. 32, 1880, Heft II, S. 48) gibt die Entfernung zwischen Ṣan'a' und Ṣa'da mit 38 Stunden Marsch an, was nach

وفي هذه السنة سار أحمد¹⁷⁾ بن نور^{٨)} من البحرين إلى عمان فاستفتحها وأوقع بطائفة من الإباضية¹⁸⁾ وقد كان (27a) لقيه^{ب)} مقدمهم، وهو الصلت^{٩)} بن مالك في مائتي ألف، فانتصر عليهم أحمد بن نور وقتل منهم مقتلة كبيرة وحل رؤسهم^{٤)} إلى بغداد.

حرب ابن نور
للإباضية

ودخلت سنة ٢٨٢

فيها سار علي¹⁹⁾ بن حسين بن خفتم إلى العراق فدخل الديعام²⁰⁾ إلى صنعاء.

مسير ابن خفتم
إلى العراق

- ٨) نور. B
٩) الصلب. B
ب) لقاء. B
٤) رؤسهم. B

den Angaben der heutigen Jemeniten unwahrscheinlich ist. Der volkreiche Ort war ein berühmter Handelsplatz und bekannt durch seine vortrefflichen Lanzen und durch seine Lohgerbereien, welche vorzügliches Leder und gute Schuhe lieferten. Ša'da war und ist immer noch durch seine befestigte Lage das Bollwerk der Zaiditen Jemens. Vgl. Hamdāni, 45, 1—14; 67, 1, 5; 113, 23—26; 197, 21; Jāqūt, III, 388—89.

¹⁶⁾ Ar-Rass, ein schwarzer Berg bei Du 'l-Hulaifa, ungefähr 6 Meilen von Medina entfernt. Vgl. al-Wāsiṭ S. 19 und Hamdāni S. 218, 24.

¹⁷⁾ At-Ṭabarī Serie III, 2138 und Ibn al-Aṭīr VII, 322 nennen ihn Muḥammad b. Ṭaur. Mas'ūdī, von dem wahrscheinlich unser Verfasser an dieser Stelle beschrieben hat, nennt ihn in *Murūj ad-Dahab* VIII, 143 Ahmad.

¹⁸⁾ Eine Sekte der Ḥārīgīten. Sie zerfällt wiederum in vier Gruppen. Vgl. al-Aṣ'arī. *Maqūlāt al-Islāmījīn* (Die dogmatischen Lehren der Anhänger des Islam), Bd. I, S. 102ff. und E. I. (unter Ibādīya).

¹⁹⁾ Er wurde von dem Kalifen al-Mu'tamid als Statthalter nach Šan'ā' geschickt. Nachdem al-Mu'tamid ihn im Jahre 277 H. weiter mit der Verwaltung dieses Postens betraut hatte, ging Ibn Ḥuṭtum an dem im Text angegebenen Datum nach dem 'Irāq zurück. Im Jahre 290 H. kam er wieder nach Jemen, wo ihn aber Ibrāhīm b. Ḥalaf und 'Abd Allāh b. Ḥarrāğ gefangen nahmen. Nachdem er von seinen Anhängern befreit worden war, fiel er im Kampfe gegen As'ad b. Ja'fur und dessen Vetter 'Uṭmān. Vgl. Ibn ad-Daiba', fol. 11b—12a, *Anbā'*, Fol. 26b und S. 36 des Textes.

²⁰⁾ Er war einer der Statthalter des Ibrāhīm b. Muḥammad b. Ja'fur al-Ḥiwālī in Šan'ā'. Ibn ad-Daiba' nennt ihn Muḥammad ad-D. 'ām. Našwān vokalisiert ad-Di'ām. VAN ARENDONK dagegen nach Tāğ al-'Arūs ad-Du'ām. Bei Ibn ad-Daiba' aber ist der Name unvokalisiert. Vgl. *Anbā'*, Fol. 26; Ibn ad-Daiba', Fol. 11b; Našwān, S. 20; VAN ARENDONK, S. 106 (9). In unserer Arbeit werden wir (nach *al-Qāmūs al-Muḥīṭ*) الدعام als Personennamen ad-Di'ām, als Stammnamen aber ad-Du'ām vokalisieren.

ثم لم يلبث أن خرج منها فملكها أسعد²¹ بن أبي يعفر. وفي أيامه ظهرت
القرامة²² باليمن والحجاز والمغرب، وتضعفت²³ دولة بني العباس، وتغيرت
مذاهب الإسلام، وحصل الاختلاف في الأحكام.

ودخلت سنة ٢٨٤

في صفر منها وصل الهادي «عم» إلى صعدة، وهي الخرجة الثانية، فحسم مادة وصول الهادي
القتنة فيما بين أهل خولان صعدة، وأمر بتفريق ربع زكاة الطعام في الفقراء والأيتام، إلى صعدة
ولبت بصعدة أباما؛ ثم نهض إلى اليمن وحرّض الناس على الجهاد في سبيل الله؛ وفي زحفه بمجموعه
شهر جمادى²⁴ الآخرة من السنة المذكورة سار الهادي «عم» إلى نجران بمجموع كثيرة إلى نجران
من خولان وغيرهم فلقية²⁵ أهل وادعة²⁶ وشاكر²⁷ ويام²⁸ والأخلاف مستبشرين

^{a)} ب. جاد الآخر. ^{b)} ب. فقام.

²¹⁾ As'ad b. Abi Ja'fur Jbrāhīm b. Muḥammad b. Ja'fur b. 'Abd ar-Raḥmān al-Hiwālī. Er war in der Regierungszeit Mu'taḍid's und Muktafi's Statthalter von Ṣan'a'. Im Jahre 290 H., als er Huftum tötete, wurde er ganz unabhängig von den Abbassiden, bis die Qarmāṭen im Jahre 293 H. in Ṣan'a' einzogen und er al-Hādī bat, nach Ṣan'a' zu kommen und ihm Hilfe zu leisten, obwohl er vorher gegen al-Hādī gekämpft hatte. Vgl. S. 25, 35; Ibn ad-Daiba', Fol. 11b.

²²⁾ Er meint die Ismā'īliyya in Jemen und die Fāṭimijja im Maḡrib; zu den Qarmāṭen vgl. vorläufig E. I. Ebenso wie die Fāṭimiden würden sich die jemenitischen Ismā'īliten den Namen Qarmāṭen verbitten.

²³⁾ Vgl. Einführung, S. 9 ff.

²⁴⁾ Wādī'a, Gebiet im Norden von Jemen, nicht weit von Ṣa'da. Vgl. Hamdānī, S. 113, 10; 115, 3, 4, 25 u. a. m.

²⁵⁾ Šākir ist ein berühmter südarabischer hamdānischer Stamm, wohnt nördlich von Jemen zwischen Wādī 'l-Manbağ, welches in al-Ġauf mündet, und Wādī Nağrān. Dieser Stamm hat viele Zweige wie die Duhma, die besonders geachtet waren und sich durch verschiedene gute Eigenschaften auszeichneten, die Wā'ila und die Amir. Hamdānī, S. 83, 10—26; 112, 8—13; 104, 25 u. a. m.

²⁶⁾ Jām war ein hamdānischer Stamm im nördlichen Jemen. Der Mittelpunkt seines jemenitischen Gebietes war der Berg Isbīl. Sein Gebiet in Nağrān stellte die Hälfte des hamdānisches Besitzes in Nağrān dar; dieses Gebiet liegt am unteren Wege nach Ḥaḍramaut. Hamdānī, S. 92, 18; 115, 9; 188, 25 u. a. m.

Dieser Stamm war besonders ausgezeichnet durch seine Tapferkeit. Ein Beispiel für diese Eigenschaft ist folgende Mitteilung bei Našwān, S. 107: Es lobte in diesem Stamm ein Feigling namens Anjab. Zur Verhinderung

بقدومه وبايعوه، والباعث لهم على ذلك ما جرى بينهم وبين بني الحارث²⁷ أهل نجران من الحروب الشديدة والأهوال العديدة، فسار بهم الهادي «عم» إلى نجران، وتلقاه بنو الحارث فأصلح بينهم وبين أعدائهم، وأخذ عليهم المواثيق الأكيدة بالاتفاق وترك الشقاق، وبايعه القوم، وصلحت أمورهم ببركته «عم»؛ ثم سار إلى هجر²⁸ فأقام بها حتى سكنت الفتنة وتقررت قواعد الصلح، ثم عاد إلى صعدة. ووضع عهداً²⁹ لأهل الذمة من نصارى نجران وغيرهم؛ فيما شروه من المسلمين التسع، وما شروه من الجاهلية فلا عليهم فيه شيء، وقرروا على الجزية في نجران وصعدة وسائر ما استفتحته «عم».

مما حدثته مع
أهل الذمة

ودخلت سنة ٢٨٥

ظهور أبي
سعيد الجنابي

فيها ظهر أبو سعيد³⁰ الجنابي القرمطي في البحرين، وقويت شوكته، وانضم إليه قوم من بقايا جند العلوي³¹ البصري وغيرهم، وقصد بهم البصرة فلم يظفر بها،

feigen Nachwuchses wollten ihn seine Stammesgenossen „sterilisieren“, aber auf alte Weise, indem sie ihn zum Eunuchen machen wollten. Dann aber erschien es ihnen doch als eine zu große Schande, einen Verschnittenen unter sich zu haben, und so beschlossen sie zuletzt, ihn gemeinsam zu töten.

²⁷) Die Banu 'l-Hāriṭ sind ein Stamm der Azd. Sie wohnten in 'Umān, Naḡrān und in anderen Gebieten. Die Banu 'l-Hāriṭ besiedelten das Gebiet im unteren Naḡrān und weiter zwischen Naḡrān und al-Ġāuf. Vgl. Hamdāni, S. 93, 17; 117, 1—15; 136, 3; 169, 7; 211, 1. Die Banu 'l-Hāriṭ waren nach Naṡwān, S. 112, in der Ġāhiliyya Juden.

²⁸) Haḡar bedeutet auf Himjaritisch „Stadt“; es gibt verschiedene Städte, die Haḡar heißen. Die berühmteste davon ist in Baḡrain; aber an dieser Stelle ist Haḡar in Naḡrān gemeint. Vgl. Hamdāni, S. 86, Z. 4; 200, Z. 5.

²⁹) Arabisch abgedruckt bei VAN ARENDONK, S. 290—302 nach der *Sīrat al-Hādī*.

³⁰) Aṭ-Ṭabarī zählt den Anfang des Aufstandes des Abū Sa'īd unter den Ereignissen des Jahres 286 H. auf, ebenso al-Mas'ūdī und Ibn al-A'īr. Vgl. aṭ-Ṭabarī, Serie III, S. 2188; al-Mas'ūdī, VIII, 191; Ibn al-A'īr, VII, 340.

Nach Ibn al-A'īr war dieser Abū Sa'īd Kaufmann, bevor er in die qarmatische Bewegung eintrat. An dieser Stelle erzählt uns Ibn al-A'īr auch von den Anfängen der qarmatischen Bewegung in Baḡrain und von ihrem Begründer Jahjā b. al-Mahdī.

³¹) Gemeint ist 'Alī b. Muḡammad (Ṣāḡhib az-Zinḡ). Sein erstes Auftreten

وفي صفر من هذه السنة سار الهادي «عم» إلى بَرَط³²⁾ وهو جبل كبير أهله³³⁾ من همدان³⁴⁾ شَاكِر، وكانوا يظنون أن الهادي «عم» لا يقدر على دخول بلادهم لصعوبتها وامتناعها بهم وقلة³⁵⁾ عدد أصحابه، فإنه لم يكن معه يومئذ من الفرسان إلا ثمانية أو ستة وعشرون رجلا، ولما قرب «عم» من بلادهم حالوا بينه وبين الماء، ومنعوا الطريق، فدعاهم «عم» ووعظهم فلم يلتفتوا إلى قوله، ورموه بالنبل فأصابه سهم (27 b) وخرج بعض أصحابه فحمل عليهم حملة صادقة، ومنحه الله النصر فقتل منهم ثلاثة نفر وجرح منهم جماعة وأسر آخرين، وانهمز بقيتهم، فتبعهم أصحاب الهادي «عم» فسلبوهم وهُمّوا بقتلهم، فنهاهم³⁶⁾ الهادي عن قتلهم وقال: ليس لهم فئة³⁷⁾ يرجعون إليها³⁸⁾؛ ولما رأوا ما نزل بهم طلبوا الأمان من الهادي «عم» فأمنهم فبايعوه وسألوه إطلاق الأسارى وإرجاع الأسلاب فأجابهم إلى ذلك تأليفا لهم، وأقام في بَرَط ثلاثة أيام ولم يطلب منهم شيئا حتى تعب أصحابه وأكلت خيلهم الشجر فرجع

³²⁾ وقلت B.

³³⁾ ناقص في الاصل ³⁴⁾.

war im Jahre 249 H. in Bahrain. Dann kam er im Jahre 255 H. nach Basra, wo er lange Zeit den Abbassiden viele Unannehmlichkeiten bereitete, bis er im Šafar des Jahres 270 H. im Kampfe gegen al-Muwaffaq fiel. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, 1742—1787 und 2085—2103; Ibn al-Aṭṭar, VII, 139ff., 163 ff., 238ff., 279ff.; al-Masʿūdī, VIII, 31ff.; Ibn Ḥaldūn, IV, 18—22.

³²⁾ Baraṭ liegt im nördlichen Jemen; dieser Berg ist durch Fruchtbarkeit und gutes Klima ausgezeichnet, sein Plateau ist breit wie eine Stadt. Hamdānī zählt ihn auf als eine der Merkwürdigkeiten Jemens. Seine Bewohner besitzen gute Eigenschaften. Vgl. Hamdānī, S. 104, Z. 21; 195, Z. 1 und 4 u. a. m.

³³⁾ Sie nennen sich Duhma.

³⁴⁾ Hamdān ist ein Stamm mit sehr vielen Unterstämmen. Sein Gebiet dehnt sich hauptsächlich zwischen Šanʿā und Šuʿda von Süden nach Norden und zwischen Tihāma und al-Ġāʿit von Osten nach Westen aus. Als Stammvater gilt Hamdān b. Mālik b. Zaid b. Aušala b. Rabīʿa b. al-Ḥijār b. Mālik b. Zaid b. Kaḥlān. Er wurde von ʿAlī b. Abī Ṭālib wegen seiner Tapferkeit und Tugend gelobt. Vgl. Našwān, S. 110 und Hamdānī, S. 109, Z. 16, 17 und 23 u. a. m.

³⁵⁾ Vgl. *Sirat al-Ḥādī*, Fol. 27, bei VAN ARENDONK, S. 133.

³⁶⁾ Er meint damit, daß sie keinen Führer haben und deshalb im Kriege besonders behandelt werden dürften. Vgl. STROTHMANN's *Staatsrecht der Zaiditen*, S. 78.

الى صعدة واستناب عليهم عبد العزيز³⁷⁾ بن مروان البحراني فقبض من أعشارهم خمسة³⁸⁾ آلاف فرق. وفي شهر ربيع من هذه السنة ورد كتاب إلى الهادي «عم» من عامله على وسّحة³⁹⁾ وهو محمد بن عبد الله⁴⁰⁾ العلوي، يذكر أن أبا الدغيش⁴¹⁾ ثورة أهل وسّحة قد جمع جمعا كبيرا ومنع من تسليم الواجبات. فبعث الهادي «عم» أخاه عبد الله بن الحسين، فحاربهم بعد الإعدار إليهم فأبوا، فكادت الدائرة على أبي الدغيش ودخل جند عبد الله بن الحسين القرية، فنهاهم عن النهب وأمن أهل تلك القرية، وقبض صدقاتهم، ثم أعطى ربعها مساكينهم، ووصل أهل القرية بسدس صدقاتهم عوضاً عما فات عليهم. ثم إن الهادي «عم» سار⁴²⁾ الى نجران في هذه السنة بعساكر موفورة فنزل (قرية يقال) لها شوكان⁴³⁾، وأمر بقطع نخلها وعنبها عقوبةً لصاحبها الذي أراد قطع الطريق، ودعا عليه الهادي فعاجله الله بالنقمة. وفي هذه السنة وصلت كتب من اليعام بن إبراهيم إلى الهادي «عم» يسأله أن يوليه الجهة التي هوفياها، فلم يجبه الهادي الى مطلبه، وهو من المتغلبين على ما تحت يده. ثم سار الهادي «عم» إلى خيوان⁴⁴⁾ فتلقاه قبائل تلك الجهة، ولبت فيها أياها. ثم سار الى

^{a)} وشجد B. ^{b)} الدعيس B.

³⁷⁾ Er war aus al-Bahrain. *Sira*, Fol. 27 b, gibt an, er sei *min Ahl Nağrān*, aber auf Fol. 31 b steht, daß er aus Bahrain war. Vgl. VAN ARENDONK, S. 133.

³⁸⁾ Vgl. Hamdāni, S. 104, Z. 23.

³⁹⁾ Wasaḥa ist eines der Ḥaulānischen Dörfer, nicht weit von Ṣa'da; es hieß in der Ġāhiliyya Wasaḥa (Schmutz). Muḥammad soll es aber umgenannt haben, nachdem er diese unschöne Bezeichnung vernommen hatte. Vgl. Hamdāni, S. 124, Z. 23—26.

⁴⁰⁾ VAN ARENDONK, S. 132, nennt ihn Muḥ. b. 'Ubaid Allāh.

⁴¹⁾ VAN ARENDONK nennt ihn nach Tāğ al-'Arūs: Abū Duğaiš aš-Šihābī. Vgl. VAN ARENDONK, S. 132.

⁴²⁾ Der erste Zug nach Nağrān begann am 2. Ġumādā 284 H. nach der Reise al-Hādī's nach Jemen. Vgl. S. 10—11 des Textes.

⁴³⁾ In diesem Dorfe Šaukān wohnten die Wādī'a, ein Zweig der Hamdān. Vgl. Hamdāni, S. 169, Z. 3.

⁴⁴⁾ Ḥaiwān, einer der fruchtbarsten Teile des hamdānischen Gebiets, liegt südlich von Ṣa'da. Es ist benannt nach Ḥaiwān b. Mālik und von den Mu'ai-dijjūn, ar-Raḍwānijjūn, Banū Nu'aim, Āl Abī 'Isn und Āl Abī Ḥuğr bewohnt. Es

الحَضْن⁴⁶⁾ من بلاد وَاِدَعَة⁴⁷⁾، ومنها الى أَنَاْفِت⁴⁸⁾، ووصل إليه أهل بيت زُود⁴⁹⁾ شاكين من الدِّعَامِ واصحابه، وأنهم صاروا يشربون الخمر ويرتكبون الفجور، حتى⁴⁹⁾ أن بعضهم اغتصب جارية عذراء فافتضها وقتل أباهَا، وأن الدِّعَامِ لم ينكر ذلك، فأمر الهادي من ينكر ذلك. ثم رجع إلى خيوان فاستقر فيه حتى بلغه أن الدِّعَامِ قد خرج في عسكر عظيم يريد البون⁵⁰⁾، فظن الهادي أنها مخادعة من الدِّعَامِ وأنه سيقصد أَنَاْفِت. فبعث إليها عبد العزيز بن مروان، وتبعه في الأثر الى أَنَاْفِت، ثم خرج منها إلى محل يسمى سِرِّكَيْل⁵¹⁾ وأراد المسير الى بيت زُود، فبلغه أن الدِّعَامِ يريد طلوع النقييل⁵²⁾ فائتنى عزمه عن بيت زُود وقصد رأس النقييل، ولما رأى

مناوشات
الدِّعَامِ للهادي

ربكل B^{a)}.

ist die Grenze zwischen Bakl und Ḥāšid im Gebiete Hamdān's. Vgl. Hamdānī, S. 66, Z. 18; 67, Z. 9; 82, Z. 18; 85, Z. 3 und 4; 110, Z. 15 und 16; 112, Z. 15, 17; 124, Z. 21; 243, Z. 12—19 u. a. m.

⁴⁶⁾ Al-Ḥaḍan war der Wohnsitz der Wā'ila b. Šākir b. Bakl und ihrer Nachbarn von den Ṭaqif; es gehörte also nicht den Wādi'a, wie hier steht, lag aber doch an der Grenze des Gebietes der Wādi'a. Vgl. Hamdānī, S. 169, Z. 4.

⁴⁷⁾ Wādi'a ist der Name eines Stammes und des Gebietes, in dem dieser Stamm wohnte. Er wohnte hauptsächlich im nördlichen Jemen, südlich und nördlich von Ša'da. Ob der Stamm von Azd, Hamdān oder Ḥimjar herkommt, darüber sind die Meinungen geteilt. Vgl. Našwān, S. 114; und Hamdānī, S. 66, 17; 67, 9, 10; 112, 7—17; 115, 3, 4, 25.

⁴⁸⁾ Aṭāfit (= Ṭāfit) liegt in Hamdānischem Gebiet, 16 Meilen nördlich von Raida, auf dem Wege zwischen Šan'a' und Mekka, der über Maḡd führt. Dieser Ort ist von den Āl Ḍi Kubar und Wādi'a bewohnt. Vgl. Hamdānī, S. 66, 8—10; 82, 21; 135, 20; 186, 7.

⁴⁹⁾ Bait Zūd, ein Dorf im Festungsbezirk al-Arās, welcher nach Hamdānī als eine von den Merkwürdigkeiten Jemens galt; es ist nicht weit von Šan'a'. Vgl. Hamdānī, S. 190, 18.

⁵⁰⁾ Vgl. VAN ARENDONK 137—138 (*Sira*, f. 31).

⁵¹⁾ Al-Baun, einer der größten Teile des Hamdānischen Gebietes zwischen Šan'a' und Ša'da, umfaßt verschiedene Städte: Raida, 'Aṭār, Čaib u. a.; vgl. Hamdānī, S. 82, 5; 111, 12—20; 188, 1.

⁵²⁾ Sirr Bakl: dieser Ort, bewohnt von den Bakl, liegt vor dem Gebiet der Ḥāšid; vgl. Hamdānī, 112, 17.

⁵³⁾ An-Naqil, ein Berg. In dieser Gegend gibt es verschiedene Naqils: Naqil Šaid, Naqil Juslah, Naqil Naḥlān, Naqil Ḥuzur u. a. Vgl. Hamdānī, S. 189, 26; 190, 1—2.

(28a) عسكر الدِعام أمر بنشر الرايات فعاد الدِعام الى قرية حمدة⁵³ إحدى قرى البون، وتقدم الهادي إلى بيت زود وأمر بحفظ النقييل، ثم انتقل إلى محل يسمى نحيان⁵⁴، فصرخ صارخ من أعلى النقييل أن الدِعام قد دخل بيت زود، فسار الهادي «عم» إلى بيت زود فلم يجد الدِعام فيه، وقيل له: إن الدِعام قد طلع نقييل حمدة، فسار الهادي لمحاربتة، فوافاه في نجد الضين⁵⁵ وحين تراءى الجمعان أمر الهادي «عم» بالتعبئة للقتال، فجعل خولان وهمدان في الميمنة، وأهل بيت زود والبون في الميسرة، وبني ربيعة⁵⁶ وبني صريم^{56bis} في القلب، وعبأ الدِعام أصحابه كذلك؛ ثم نزل الهادي «عم» عن ظهر جواده وتوضأ وصلى قصراً؛ فقيل له: إن هذى عسكر الدِعام قد قربوا؛ فقال: إنهم بعد قليل يطلبون الأمان منا إن شاء الله تعالى، ثم انه أرسل رجلاً من^b أصحاب^b الدِعام فقال له: امض الى الدِعام ققل له: يقول لك الهادي: علام تقتل العرب بيني وبينك؟ ابرز إليّ وحدك فإن قتلتني استرحت مني، وإن قتلتك استراح الناس منك. فرجع صاحب الدِعام إليه فأخبره بمقالة الهادي «عم»، فكبره ذلك إلا أنه أرجع الرسول إلى عند الهادي بكلام فيه لين، وأنه لا يريد الحرب. فأرجع الهادي رسولا إلى الدِعام يعظه^c وينهاه عما هو عليه. وما زالت الرسل تختلف بينهما حتى دنت ميمنة الهادي من ميسرة الدِعام، فأمر الهادي أصحابه بالكف عن القتال فكفوا، وتكررت المراسلة بالصلح حتى نبت، وخرج الدِعام الى الإمام، وحلف له على الطاعة واختلط الفريقان،

صلح الهادي
مع الدِعام

^a) مجدل الظير B

^b) لأصحاب B

^c) يعظه B

⁵³) Ḥamuda, in dem Gebiete al-Baun, gehörte den Šāwili und Du'l-Lubb, den Banu'd-Du'ām. Vgl. Hamdāni, S. 111, Z. 18.

⁵⁴) Nihjān, am Wege zwischen Ġurāš und Ša'da. Vgl. Hamdāni, S. 123, 7.

⁵⁵) Nağd aḍ-Ḍin: Ort zwischen al-Ḥārif und Wādi'a. Vgl. Hamdāni, S. 242, 20, 25.

⁵⁶) u. ^{56bis}) Sie stammen beide aus Wādi'a. Vgl. Hamdāni, S. 69, 15.

وعاد الهادي إلى بيت زُود، وانصرف الديرام إلى حمدة. ثم بلغ الهادي «عم» بعد ذلك أن ابناً للديرام يسمى أرحب⁵⁷ سار إلى أناف في جماعة من همدان يقال لهم بنو⁵⁸ سليمان؛ وكان ولدا الهادي محمد وأحد في خيوان، فأراد القوم قصدهما فنعهما الله تعالى. وكان الأكثر من أهل أناف مدهانيين قد عاملوا جماعة من أصحاب الديرام على دخول البلد، فخرج عليهم رجل يسمى أبا عمر⁵⁹ (ب في طائفة يسيرة ققاتلهم بمن معه؛ وتكاثروا عليه فقتلوه ودخلوا القرية. ولما بلغ الديرام فعل أصحابه أنكروه في ظاهر الأمر؛ وسار إلى أناف بنفسه فأقام فيها، وخرج الهادي «عم» من موضعه إلى محل يسمى مشوط⁶⁰، وطلب القبائل فاجتمعوا إليه فشا ورهم في حرب الديرام فاجتمع رأيهم⁶¹ عليه، ونهض الهادي بمن معه إلى أن قرب من أناف (28b) ثم أمر أصحابه بالتعبئة، وخرج الديرام بأصحابه. فوقع القتال واستمر إلى عصر ذلك اليوم؛ وأصاب الفريقين⁶² جراحات كثيرة وقد كان الديرام أخرج أتقاله من أناف خوفا من الهادي «عم». ولما اشتد الحرب أمر الديرام بشياب كثيرة فنشرت، وأمر جماعة من أصحابه ينادون في عسكر الهادي: من كان يريد الكسوة فليأت! فضى إليه جماعة فكساهم، واضطرب أصحاب الهادي، واشتد عسكر الديرام وكانوا في غاية من الكثرة. فحمل الهادي عليهم بنفسه، وحرّض الناس على الثبات، ولم يزل الحرب إلى الليل، فرجع كل منهم إلى معسكره. ثم سار الهادي إلى محل يعرف بالدرّب⁶³ فأقام فيه ريثما استراحت خيله ورحاله ورجاله من التعب، ثم شدّد الناس

ثورة أهل
أناف وذهاب
الهادي إليها
بنفسه

استئاف الهادي
الحرب مع الديرام

الفرقان B⁶⁴ . أراهم B⁶⁵ . أبو عمرو⁶⁶ . بنو سليمان B⁶⁷ .

⁵⁷) Nach ihm sollen besonders gut gezüchtete Kamele „al-Ibil al-Arḥabijja“ genannt worden sein. Vgl. Hamdāni, S. 201, 13.

⁵⁸) Es ist 'Abd al-'Azīz b. Marwān al-Bahrāni al-Faqīh. Er war vorher auf dem Berge Baraṭ, nach der Eroberung, als 'Āmil im Auftrage von al-Hādī tätig. Vgl. S. 13 des Textes und VAN ARENDONK, S. 133, 136, 141, 161.

⁵⁹) Vgl. VAN ARENDONK, S. 141.

⁶⁰) Ad-Darb liegt im Gebirgsland im nördlichen Jemen, bewohnt von aš-Šākiriyyīn. Vgl. Hamdāni, S. 69, 13.

وواعدهم إلى يوم معلوم، فاجتمعوا ووصلوا إليه، ووصل ولده محمد بجماعة من خولان. ثم نهض الهادي إلى أنافٍ وعبأ أصحابه، وخرج الدعام في مائتي فارس وألفي راجل، ولم يكن مع الهادي إلا ثلاثون فارسا وسبعائة رجل. فتلاشدة القتال، ولم تعمل الخيل شيئا لصعوبة المحل. وتقدّم محمد بن الهادي «عم» بجماعة من أصحابه فهزم أصحاب الدعام إلى قرب أنافٍ. وكان الدعام قد أعدّ كميناً، فخرج بعضهم لمقاتلة محمد بن الهادي، وقصد الدعامُ بخيله ورجله موضع الهادي، فلم يبرح من مكانه، وحملوا عليه مرارا. فحفظه الله تعالى ووقاه شرهم وألقى في قلوبهم الرعب فولّوا عنه مدّبرين، وعلموا^{٥٩} أن ذلك من كلابية^{٦٠} الله له^{٦١}. ثم سار الهادي «عم» إلى الدرب من بني ربيعة، وخرج الدعام من أنافٍ. فخرج جماعة من بني صريم^{٦٢} على قرية أنافٍ فاتهبوها؛ ولما بلغ الهادي فعلهم أنكره^{٦٣} غاية الإنكار وهم بالخروج عن اليمن وقال: لا أستحلّ القتال لمثل هؤلاء، فلم يزل بعض الأعيان يترضاه ويستعطفه ويبالغ في الاعتذار للفاعلين، فلم يقبل حتى أرجعوا جميع ما أخذوه.

ودخلت سنة ٢٨٦

في المحرم منها كتب أبو العتاهية^{٦٤} صاحب صنعاء إلى الهادي «عم» وأمر أصحابه بالمسير إليه فتقاعد بعضهم فوجه أخاه^{٦٥} في حسين فارسا إلى الهادي فوافوه في درب بني صريم^{٦٦} بعد خروجه من درب بني ربيعة. ولما بلغ الدعام موالاة^{٦٧} العتاهية ويمته له

^{٥٩} وعملوا.

^{٦٠} طريم. كلابية له B^{٦١}—^{٦٢}

^{٦٣} Er hat immer versucht, seine Gegner durch Verzeihen und Edelmut zu gewinnen, auch seine Soldaten in Disziplin zu halten. Vgl. S. 12.

^{٦٤} Abu 'l-'Atāhija 'Abd Allāh b. Bišr b. Ṭarīf. Er fiel im Kampfe für al-Hādī gegen die Āl Ja'fur und die Āl Ṭarīf vor den Toren von Ṣan'ā' im Šawwāl 288. Vgl. VAN ARENDONK, S. 191—196, 310 und S. 29 des vorliegenden Textes.

^{٦٥} Er hieß Ġarrāh b. Bišr. Vgl. VAN ARENDONK, S. 147.

أبي العتاهية للهادي «عم» عظم عليه الأمر وناقش⁶⁴ أبا العتاهية على طاعته للهادي، وظهرت على صفحات لسانه أكاليم دالة على ما أضمره⁶⁵ قلبه، فقال له^{64b} بعض أصحابه: لا ينبغي لك أن تعطى هذا العلوي ملكا قد⁶⁶ قاتلت عليه آل يعفر وغيرهم، وكان أبو العتاهية قد اشترط في كتبه إلى الهادي «عم» شروطا منها الولاية، فلم يجبه الهادي إلى ما طلب حتى يعرف ما عنده من خلوص الموالاتة وصحة الطوية⁶⁷. ولما وصل أصحاب أبي⁶⁸ العتاهية مع أخيه إلى حضرة الإمام «عم» بايعوه. وبلغ الهادي عن أهل العصب⁶⁹ أمور⁷⁰ من المقبحات والحركات المستهجنات والحصال التي يأبأها أهل المروءات الظاهرات، من ذلك أن الضيف قد ينزل بأحدهم فيكرمه بما يمكنه من القرى، ثم يأتيه ببعض محارمه، وقد تزينت بأنواع الزينة، فتقعد عنده يومه⁷¹ فيتمتع بالنظر إليها وبمحادتها ومداعتها، ويعدون ذلك من كمال الضيافة؛ أف لهم ولما يصنعون. وحين سمع الهادي «عم» ذلك عنهم قال: إنَّ جهاد هؤلاء أهم من غيرهم. ونهض إلى حوث وبادر بطلابهم فوصل إليه جماعة من مشايخهم، فتوعدهم وأنكر عليهم فعلهم، فقالوا له: إن الذي بلغك عنا غير⁷² صحيح، ونحن تائبون؛ وبايعوه⁷³ واستخلفهم. ثم رجع إلى أنافيت وأصلح بين بني

⁶⁴) B. أظمره. ⁶⁵) B مد.

⁶⁶) B. التويه. ⁶⁷) B أبا

⁶⁸) B. أمورا.

⁶⁹) B. نومه.

⁷⁰) B. وبايعوه.

⁷¹) und ⁷²) Vgl. VAN ARENDONK, S. 147 (*Sira*, Fol. 38b).

⁷³) *Sira* nennt diesen Ort al-A'sūm. Er liegt eine Tagereise von Haiwān entfernt. Vgl. VAN ARENDONK, S. 149, 150 (*Sira*, Fol. 43b—44a).

⁷⁴) Der *Sira* nach sollen sie ihre Schuld zugestanden haben; denn sie

sollen zu al-Hādī gesagt haben: «يا بن رسول الله! تكذبت علينا في كثير من الأشياء»، ونحن تائبون. Auch der im Text folgende Satz bestätigt dies. Also wahrscheinlich gehört das vervoineende Wort غير nicht hierher. Vgl. *Sira*, Fol. 44 (VAN ARENDONK, S. 150).

زبيعة والسيبع⁶⁷) في قَتُول⁶⁸ ودَخُول⁶⁹. وكان الدِّعَام حَيْثُذ في بلد بني سَلْيَان، وهم مع^{٦٠}) ذلك خائفون من الهادي بسبب ما تقدّم⁷⁰) منهم في أَنَاثِ. فأرسل الهادي «عم» إلى الدِّعَام والتقوا إلى عِيَان⁷¹) بلد بني سَلْيَان، فطلب لهم الدِّعَام الأمان من الهادي. وأصلح^{٦١}) (في طريقه (بين) بني سَلْيَان^{٦٢}) وِخُولَان في قتيلين من خَوَلَان وأصلح بعض خلل في تَجْرَان، ثم عاد إلى صَعْدَة فأقام فيها أياماً، ثم عاد إلى خِيَوَان لإصلاح خَلَل وقع فيه. وتحركت بنو الحارث بن جَرَان للفساد على الهادي «عم» فبعث اليهم أخاه عبد الله بن الحَسِين فاجتمعوا عليه فقاتلهم. ثم خرج عنهم واستقرّ في مُشَاش⁷²)، وكتب إلى الإمام فزار إليه من خِيَوَان، وترك فيه ولده محمداً^{٦٣}) وجماعة من أصحاب أبي العتاهية. ولما وصل تَجْرَان أوقع بأهلها، وهرب قائدهم ابن سِطَام^{72bis}) إلى شاكر. ثم اجتمع أهل تَجْرَان وقصدوا الهادي فقاتلهم وقتل جماعة منهم وفر^{٦٤}) الباقون إلى جبل⁷³) الأَخْدُود. وأمر⁷⁴) الهادي «عم» بتعليق القتلى (20b) في الشجر منكَسَة رؤوسهم، وأقام في القرية⁷⁵)، ولما أنقنوا استوهب أهلهم من الهادي جيْفهم

ثورة بني
الحارث بن جَرَان
وحرب الهادي
لهم

٦١) وأصلح في طريقه بني سليمان، بدون «ين» B (ب) — ٦٢) مما ذلك B ٦٣) محمد B ٦٤) وفرّوا B ٦٥) وفتروا B

67) As-Sabi', ein Zweig des Stammes Hamdān, wird nach dem Stammvater as-Sabi' b. as-Subu' genannt. As-Sabi' ist auch ein Gebiet im oberen Ġauf, nach demselben genannt. Vgl. Našwān S. 47; Hamdāni, S. 110, 13; 112, 13.

68) Fatūl, Tal und Wasserfall. Vgl. Hamdāni, S. 82, 26; 168, 12.

69) Daḥūl, Tiefe mit Wasser. Vgl. Hamdāni, S. 180, 26. Oder ist etwa die Wasserstelle ad-Daḥūl gemeint? Vgl. Hamdāni, S. 151, 14, 19; 164, 19, 21; 177, 26. Oder ad-Duḥūl, Hamdāni, S. 222, 26?

70) Vgl. S. 16 des Textes.

71) In der Nähe von Ḥaiwān. Vgl. Hamdāni, S. 83, 3; 110, 16, 17.

72) Al-Mušāš liegt zwischen Ḥunain und al-'Uwāra; es ist ein Knotenpunkt, an dem sich der Weg von Jemen nach dem Nağd und der vom 'Irāq nach al-Baḥrain treffen. Vgl. Hamdāni, S. 189, 14; 266, 14, 21.

72bis) Vgl. VAN ARENDONK, S. 157, 160, 161 u. a. m.

73) Nach al-Hamdāni, S. 169 sollen die Balḥāriṭ, die Bewohner von Nağrān, sich auf dem Berge Mainān gegen al-Hādi verschanzt haben.

74) Vgl. STROTHMANN'S Staatsrecht der Zaiditen, S. 78.

75) Damit ist Qarjat al-Ḥaḡar gemeint. Vgl. VAN ARENDONK, S. 127, 168 und Hamdāni, S. 83, Z. 3, 169, Z. 11.

فوهبها لهم، فواروها في الحفر والآبار؛ وقد كان الهادي «عم» وُعد بذلك قبل وقوعه. وكتب إلى ولده محمد وإلى أبي العتاهية بما من الله به عليه من النصر على عدوه، وأقام بنجران شهرين، ثم رجع إلى صعدة، واستخلف على نجران محمد⁷⁶ بن عبد الله العلوي.

ودخلت سنة ٢٨٧

فيها نار قوم من خوّلان للخلاف على الهادي «عم» وقصدوه بالمحاربة. ثم أورا إلى حصون لهم لما تجهز⁷⁶ الهادي لحربهم. فأمر بهدم منازلهم وقطع أعناقهم إلا المستضعفين منهم. ولما لقوه للحرب هزمهم وقتل منهم جماعة؛ ثم طلبوا منه الأمان فأمنهم إلا ابن عباد⁷⁷ فلم يؤمنه، فسار إلى العراق يستعين بالمسودة⁷⁸ فلم يجب⁷⁹ بعد أن لبث في العراق سنة. ثم عاد ذليلا حقيرا.

ثورة بعض خوّلان وتأييد الهادي لهم

ودخلت سنة ٢٨٨

في الحرم منها طلب الهادي «عم» من عامله بنجران وهو محمد بن عبد الله العلوي المقدم ذكره فبعث إليه بابنه علي بن محمد بن عبد الله في عسكر كثيف، واجتمع إليه من خوّلان عصابة وافرة، وخرج يريد خيوان، وترك في صعدة أحمد⁷⁹ ابن محمد، وهو رجل من ولد العباس بن علي «عم»، نائباً عليها، ولقيه⁸⁰ الدعام

الهادي يجمع الجموع ويرحف بها إلى صنعاء

⁷⁶) مجهز B.

⁷⁷) فلم يجاب B.

⁷⁸) ولقاء B.

⁷⁹) Er verwaltete vorher Washa im Namen al-Hādi's. Vgl. S. 13.

⁷⁷) Alim. b. 'Abd Allāh b. 'Abbād; er ging ein Jahr später, 289 H., zu demselben Zweck nochmals nach dem Irāq. Vgl. S. 33 des Textes.

⁷⁸) Er meint damit die Abbassiden, weil sie die schwarze Farbe als Symbol hatten. Vgl. Ibn al-Aṣfir VIII, 183.

⁷⁹) Abū'l-Ḥusain; er war Staatsmann und Gelehrter. Vgl. VAN ARNOLDONK. S. 131, 170, 192.

ابن إبراهيم إلى العَمَشِيَّة⁸⁰ في جمع من بكيل⁸¹ ولما وصل الهادي «عم» إلى بلد لهمدان يقال لها الجَابِرَة⁸²، وكان بعض سفهائهم قد تعرض للحجاج في طريقهم، أمر⁸³ الهادي بإيصالهم إلى حضرته؛ فلما وصلوا أمر بأن يوثقوا وسار بهم إلى خيوان تحت الحفظ؛ ثم سار إلى رَيْدَة⁸³، فاستبشر⁸⁴ أهل تلك الجهة بوصوله لما يسمعون من عدله ولما قد قاسوه من الجور والشدّة. فطرح عنهم ما كان يؤخذ منهم بغير حق، وأمر الناس بالتأهب للمسير معه، وأظهر لهم أن أبا العتاهية قد سلم إليه البلاد التي كانت في يد الدعام. ثم نهض إلى محلّ يقال له حَدَقَان⁸⁴ قريب من صنعاء. وكان أبو العتاهية قد جزم^{84 bis} بتسليم الأمر للهادي «عم» توفيقاً له من الله تعالى، ولكنه تخوّف من بني عمّه آل طريف ومن معه من العجم أصحاب خُفْم، وكان كل واحد منهم قد استولى على بلد في اليمن؛ يضع عليها ما شاء ويتحكم في أهلها كيف شاء، وبعد استولى إبراهيم⁸⁵ بن خلف على بعض القرى فسبى أهلها وأدخل بعضهم إلى مكة فباعهم هنالك، وظهرت فيهم القبائح وشربوا الخمر جهاراً؛

⁸⁰) فأمر B.

⁸¹) فاستبشروا B.

⁸⁰) Al-‘Amašijja liegt zwischen Haiwān und Ša‘da, 22 Meilen von Ša‘da entfernt, am Weg von Šan‘ā nach Mekka über Nağrān. Vgl. Hamdāni, S. 83, 2; 110, 18; 186, 10.

⁸¹) Bakil: Hamdānischer Stamm, wohnt hauptsächlich zwischen Šan‘ā und Ša‘da, westlich von Hāšid. Er ist benannt nach Bakil b. Čušam b. Hūbrān b. Nauf b. Hamdān. Es gibt auch einen himjaritischen Stamm, der Bakil heißt. Vgl. Našwān, S. 7 und Hamdāni, S. 110, 16, 17; 111, 1—16 u. a. m.

⁸²) Al-Ġājira; wahrscheinlich meint er Ġaira. Vgl. Hamdāni, S. 80, 20; 92, 16; 169, 3.

⁸³) Raida liegt 20 Meilen nördlich von Šan‘ā im Hamdānischen Gebiet. Es ist Markttort und berühmt durch sein Schloß Talfum „al-Qaṣr al-Mušid“. Vgl. Hamdāni, S. 66, 3; 111, 7, 16, 26; 186, 6 u. a. m.

⁸⁴) Hadaqān liegt östlich von Šan‘ā, wo das Gebiet der Bakil beginnt. Vgl. Hamdāni, S. 81, 26; 82, 3; 109, 8, 22.

^{84 bis}) Vgl. VAN ARENDONK, S. 191ff. (Sira, Fol. 80a).

⁸⁵) Ibrāhīm b. Ḥalaf b. Ṭarīf, ein Verwandter von Abu ‘l-‘Atāhija. Er wurde im Muḥarram 292 H. getötet, als er gegen den Herrscher von Duḥūr zog. Vgl. VAN ARENDONK, S. 191; 194 u. a. m.; S. 42 des Textes.

قال في سيرة الهادي «عم»⁸⁶: إن بعض أهل صنعاء حكى أنه كان الرجل من أصحاب خُفْمٍ ربما حمل الصبي والمرأة من السوق للفجور ولا يقدر أحد على الإنكار عليه، وصادروا الناس، وعاملوا بغير القياس. (30a) فلما رأى أبو العتاهية ما يتفق منهم كاتب⁸⁷ الهادي «عم» واستدعاه سرا وجهرا وأمدّه. ولما وصل الهادي إلى حدّقان كما ذكرناه ألزم أبو العتاهية أصحاب خُفْمٍ بالخروج إلى السير⁸⁸، وضمّ إليهم عبد الله بن جراح⁸⁹ في نفر من آل طريف وأظهر أنه يريد المسير إلى الهادي وأنهم يكونون⁹⁰ له كميناً في السير حتى يأتهم أمره، ففعلوا، ولم يزل يروض نفسه ويدبر مخرجه. وأما الهادي «عم» فإنه عبأ أصحابه، وهم سبعمائة⁹⁰ نفر، منهم مائة وخمسون فارساً؛ وخرج أبو العتاهية في نفر^{90bis} من أصحابه. فلما تراءى الجمعان أرسل أبو العتاهية إلى الهادي «عم» أن يلقاه في نفر من أصحابه، فلقيه⁹¹ في نحو ثلاثين فارساً، ولما قرب أبو العتاهية من الهادي «عم» رمى برمح، وكشف عن رأسه، ونزل عن فرسه فترجل له الهادي «عم»، فقبل أبو العتاهية يد الهادي وجثا بين يديه وبأبعه وحلف له على السمع والطاعة، فأمره الهادي بالقيام بالأمر بالمعروف والنهي عن المنكر، وصلّى الهادي في غيّل حدّقان صلاة العصر، وطلب أبو العتاهية من الهادي «عم» المساعدة بالدخول إلى صنعاء لما ينحشاه من وثوب بني عمه عليها، فدخل الهادي صنعاء ليلة الجمعة لسبع بقين من المحرم، وأبو العتاهية معه. ولما بلغ

أبو العتاهية
يدبر لتسليم
صنعاء إلى
الهادي بغير
حرب

^{a)} يكونوا B. ^{b)} لقاء B.

⁸⁶⁾ Vgl. VAN ARENDONK, S. 191 (*Sira*, Fol 80a).

⁸⁷⁾ Vgl. S. 17 des Textes und Ibn ad-Daiba', Fol. 11b.

⁸⁸⁾ As-Sirr, Tal östlich von Šan'ā' im Gebiet der Ḥaulān, reich an Dörfern, Brunnen und Wasserquellen; es ist nach as-Sirr b. ar-Ruwaijja genannt. Vgl. Hamdāni, S. 81, 5, 24; 108, 10, 16; 109, 7.

⁸⁹⁾ Boi VAN ARENDONK, S. 193, heißt er Ḥarrāg, ebenso bei Ibn ad-Daiba', Fol. 12a.

⁹⁰⁾ und ^{90bis)} VAN ARENDONK, S. 193 unten, gibt an, al-Hādī hätte 150 Reiter und 600 Fußsoldaten gehabt, Abu'l-'Atāhija dagegen wäre von 400 Reitern und 10000 Fußsoldaten begleitet gewesen.

خُتِمَ وَعَبَدَ اللهُ بِنَ جَرَّاحِ دَخُولِ الْهَادِي «عَم» إِلَى صَنْعَاءَ أَقْبَلُوا مُسْرِعِينَ وَأَظْهَرُوا
الْكِرَاهَةَ لِمَا فَعَلَهُ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ مِنْ مَوَالَاةِ الْهَادِي «عَم»، وَلَمَّا قَرَبُوا مِنْ صَنْعَاءَ قَالَ
لَهُمْ إِبْرَاهِيمُ بْنُ خَلْفٍ وَجَاءَهُ مَنْ كَانَ مَعَ أَبِي^{١٩} الْعَتَاهِيَةِ فِي ظَاهِرِ الْأَمْرِ وَعَلَيْهِ فِي
بَاطِنِهِ: مَتَى اشْتَغَلَ النَّاسُ بِصَلَاةِ الْجُمُعَةِ أَتْرُثُ الْقِتْنَةَ؛ فَلَمَّا رَقِيَ^{٢٠} الْهَادِي «عَم» عَلَى
الْمَنْبَرِ أَقْبَلَ الْجَمَاعَةَ يَنْهَبُونَ وَيَسْلُبُونَ. وَبَلَغَ الْهَادِي «عَم» خَبْرَهُمْ وَهُوَ عَلَى الْمَنْبَرِ، فَلَمْ
يَلْتَفِتْ حَتَّى أَتَتْهُمُ الْخُطْبَةُ وَصَلَّى بِالنَّاسِ، ثُمَّ لَبَسَ لَامَتَهُ وَتَهَيَّأَ لِلْقِتَالِ وَخَرَجَ إِلَى
الْمُخَالِفِينَ فَأَوْقَعَ بِهِمْ، وَقَتَلَ مِنْهُمْ ثَلَاثَةَ نَفَرٍ، وَأَخْرَجَهُمْ مِنْ صَنْعَاءَ. وَفِي الْيَوْمِ الثَّانِي
أَمَرَ الْهَادِي مَنَادِيَا فِي الْجُنْدِ لِلْعَطَاءِ؛ وَسَلَّمَ إِلَيْهِ أَبُو الْعَتَاهِيَةِ جَمِيعَ مَا بِيَدِهِ^{٢١} فَقبضه
الهادي «عَم». وَأَرَادَ أَنْ يُبْقِيَ أَبَا الْعَتَاهِيَةِ عَلَى بَعْضِ عَمَلِهِ، فَأَبَى^{٢٢} وَقَالَ: إِنِّي لَا أُرِيدُ
ذَلِكَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، وَإِنَّمَا أَكُونُ خَادِمًا بَيْنَ يَدَيْكَ، فَشَكَرَهُ الْهَادِي «عَم»؛ ثُمَّ
اعْتَزَلَ^{٢٣} أَبُو الْعَتَاهِيَةِ فِي بَعْضِ مَنَازِلِهِ عِنْدَ ضَيْعَةٍ لَهُ وَلَبَسَ الصُّوفَ وَتَزَهَّدَ. وَأَمَّا
الهادي «عَم» فَإِنَّهُ لَمَّا اسْتَقَرَّ فِي صَنْعَاءَ بَعَثَ عَمَّالَهُ إِلَى الْمُخَالِفِ، ثُمَّ سَارَ إِلَى شِبَامِ^{٢٤}
وَأَبُو الْعَتَاهِيَةِ مَعَهُ، فَبَعَثَ الْعَمَّالَ إِلَى بِلَادِهَا أَيْضًا، (30b) وَأَوْصَاهُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ وَالْأَمْرِ
بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ؛ وَرَفَعَ عَنِ النَّاسِ جَمِيعَ الْمَظَالِمِ وَأَمَرَ أَلَّا يُؤْخَذَ مِنْهُمْ
إِلَّا مَا أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ. ثُمَّ عَادَ إِلَى صَنْعَاءَ، وَاسْتَخْلَفَ وَلَدَهُ مُحَمَّدًا بْنَ الْهَادِي عَلَى

الهادي يستولى
على المخالفين
القريبة من صنعاء

١٩) مع أبو العتاهية B. ٢٠) رقا B. ٢١) ما يده B.

٢٢) und ٢٣) Vgl. S. 195 bei VAN ARENDONK (*Sira*, Fol. 83a).

٢٤) Damit ist Šibām Aqjān gemeint, eine große, befestigte Stadt am Fuße des Berges Duḥār, auf dessen höchster Seite das berühmte Kastell Kaukabān, auf der andern Seite Šuraib liegt. Šibām ist eine Tageroise westlich von Šan‘ā’ entfernt, auf drei Seiten von hohen Bergen, auf der vierten von einer starken Mauer umgeben. Es lag am Anfang des ḥimjaritischen Gebiets und war Residenz der Banū Ja‘fur al-Ḥiwālī. Šibām heißt auch der ganze Bezirk um die Stadt herum, also als Miḥlāf gebraucht, wie unser Vorfasser es unten verwendet. Šibām als Berg und als Festung ist auch sehr berühmt; von dem Berge wird das Wasser bis nach Šan‘ā’ geleitet. Vgl. Handānī, S. 57, 24; 86, 24, 25; 87, 3, 25; 105, 11; 106, 26—117, 12; 125, 9, 23; 126, 4; 197, 12, 15; 203, 15; al-Iklīl, 352; Jaqūt, III, 248; WÜSTENFELD, 120; VAN ARENDONK, S. 103; 196.

شِبَام⁹⁴) في جماعة من الجند. ولما وصل إلى صنعاء تهيأ للخروج إلى الجهة اليبانية⁹⁴، فاستخلف على صنعاء أخاه عبد الله بن الحسين، وخرج أبو العتاهية معه، فسار إلى بئر الخَوْلَانِي⁹⁵، ثم إلى بَيْكَلِي⁹⁶، ثم إلى دِمَار⁹⁷. فأقام فيها أياماً ووصل إليه أهل جهاتها فوعظهم وأعلمهم بما يجب عليهم، ثم خرج عنها واستخلف عليها⁹⁸ من يقوم بأمورها؛ ودار في بلاد^{98bis} عَنَسْ، ثم رجع إلى صنعاء وأرسل لأهله. ثم خرج إلى شِبَام، واستخلف على صنعاء ابن عمه علي⁹⁹ بن سليمان، فأقام فيها أياماً، ثم وجه الهادي ولده محمداً¹⁰⁰ إلى هَمْدَانَ. ولما ظهر لآل طَرِيف أن عسكر الهادي قد قَلَّوا خامرهم الطمع في رجوع الأمر إليهم فخرجوا إلى جبل ذُخَار¹⁰⁰، وبلغ الهادي «عم»

ثورة آل طَرِيف
بشام وذُخَار

^{a)} اشبام. ^{b)} محمد B.

⁹⁴) Damit meint er wahrscheinlich die Gegend südöstlich von Ṣan‘ā’.

⁹⁵) Ein Ort zwischen Ṣan‘ā’ und Jaklā, reich an Wasser und Obstbäumen. Vgl. Hamdāni, S. 239, 15, 19.

⁹⁶) Jaklā liegt eine halbe Tagereise östlich von Ṣan‘ā’ an der nördlichen Grenze des Gebiets der ‘Ans. Es ist eine der berühmten Festungen Jemens. Dort gibt es ein Tal und einen Berg, sie werden beide Jaklā genannt. Vgl. Hamdāni, S. 92, 16; 108, 26; 125, 26; 278, 11.

⁹⁷) Dimār oder Damār ist eine Stadt zwei Tagemärsche südlich von Ṣan‘ā’ in einer sehr fruchtbaren Gegend, die als Miḥlāf Damār bekannt war. Die Bewohner sind Ḥimjariten und einige Perser (min al-Abnā’). Vgl. Hamdāni, S. 55, 5; 104, 1—20; Jāqūt II, 721; WÜSTENFELD, S. 118.

⁹⁸) Es war Ibrāhīm b. Ġa‘far al-Fuṭaimī. Vgl. VAN ARENDONK, S. 107.

^{98bis}) Bilād ‘Ans (Gebiet der ‘Ans, nach ‘Ans b. Maḍḥiğ benannt) beginnt zwei Parasangen östlich von Dimār, wo das Gebiet der Maḍḥiğ, des oberen Stammes der ‘Ans, anfängt, und reicht nördlich bis Miḥlāf di Ġurr. Es ist ein gesegnetes Land, sehr reich an Dörfern, Saatfeldern und Weingärten und alten Sehenswürdigkeiten und Ruinen. Es ist auch berühmt durch Pferdezucht. Vgl. Hamdāni, S. 92, 15—18; 93, 3; 104, 2—8; 107, 25; 201, 25 und Naṣwān, S. 78.

⁹⁹) ‘Alī b. Sulaimān b. al-Qāsim b. Ibrāhīm b. Ismā‘īl b. Ibrāhīm b. al-Ḥasan b. al-Ḥasan b. ‘Alī b. Abī Ṭālib. Vgl. ‘Umdat at-Ṭālib, S. 155, 16. Er fiel im Kampfe auf Seiten al-Ḥādī’s im Šawwāl 288 H. Vgl. S. 29 des Textes.

¹⁰⁰) Duḥār ist einer der höchsten Berge der Gebirgskette Ġabal as-Sarāh. Er gehört zur Sarāh al-Maṣāni‘, dem sechsten Teil der Kette von Süden nach Norden. An seinem Fuß liegt Šibām und auf den beiden Seiten des Berges liegen zwei Kastelle Kaukabān und Šuraib. Sein Plateau ist sehr ausgedehnt und von Wasser, Wäsen, Saatfeldern und Dörfern bedeckt. Auf ihm ist der Ursprung des Wādī Surḥut und des Wādī Maur, welches das größte Tal der Tihāma sein soll; Duḥār gilt als eine der Merkwürdigkeiten Jemens. Vgl. Hamdāni, S. 68, 22; 72, 13, 14; 107, 5, 9; 114, 3; 125, 12; 126, 15; 193, 6, 13; 195, 5. D. H. MÜLLER, Die Burgen und Schlösser Südarabiens, S. 352—356.

ذلك) فسار إليهم واستخلف جماعة على شبام؛ ولما تحققوا خروجه خلفوه على شبام فدخلوها، وقصدوا إلى السجن فأخرجوا من فيه من أصحاب خنم. فأمر¹⁰¹⁾ الهادي طائفة من جنده مع أبي العتاهية ومحمد¹⁰²⁾ بن الديعام فزلوا إلى شبام، وطردوهم عنها بعد أن قتلوا جماعة. وعند ذلك خالف ابن محفوظ¹⁰³⁾ بصنعاء وهجم السجن فأخرج من يريد وطرد عامل¹⁰⁴⁾ الهادي؛ وتشوش أهل المخالف للخلاف. وخرج جماعة من أهل صنعاء إلى ابن يعفر¹⁰⁵⁾ المحبوس في زهر¹⁰⁶⁾ فأدخلوه صنعاء؛ وأعادوا¹⁰⁷⁾ الخطبة للمعتضد القبياسي؛ فلما علم الهادي فعل أهل صنعاء عزم على المسير بأهله وأتقاله إلى جهة الظاهر¹⁰⁸⁾؛ وطلب من في السجن من آل يعفر وآل طريف وذكر لهم

خروج صنعاء
من يد الهادي
والخطبة للخليفة
القبياسي

^{a)} ظهر B.

¹⁰¹⁾ Vgl. VAN ARENDONK, S. 200.

¹⁰²⁾ Es ist der Sohn ad-Di'ām's, der seiner Zeit eine wichtige Rolle gespielt und anfangs gegen al-Hādī gekämpft hatte. Ibid. S. 152, 200, 247 und S. 14—18 des Textes.

¹⁰³⁾ Es ist Ahmad b. Maḥfūz. Vgl. VAN ARENDONK, S. 200.

¹⁰⁴⁾ Es war 'Alī b. Sulaimān, der unter diesen Umständen machtlos nach Madar floh. Vgl. VAN ARENDONK, S. 200—201 und S. 27 des Textes.

¹⁰⁵⁾ Es ist 'Abd al-Qāhir b. Ahmad b. Ja'fur, der von den Qarmāten im Rabī' I. 298 H. getötet wurde. VAN ARENDONK, S. 201, 225 und S. 53 des Textes.

¹⁰⁶⁾ Dahr liegt im Miḥlāf Ma'dīn zwei Stunden westlich von Ṣan'a'; es wird als eines der Paradiese Jemens gerechnet, auch als eine der berühmtesten Weinstätten. Sein Kastell ist berühmt. Vgl. Hamdānī, S. 106, Z. 21; 107, Z. 14; 125, Z. 26; 129, Z. 7; D. H. MÜLLER, *Die Burgen und Schlösser Sudarabiens*, S. 358.

¹⁰⁷⁾ Das geschah im Ġumādā II 288 H. Vgl. VAN ARENDONK, S. 200. Der Bericht von diesem Ereignis ist die einzige Nachricht und überhaupt alles, was aṭ-Ṭabarī und Ibn al-Aṭīr von al-Hādī wissen und uns über ihn überliefern. Sie wußten es auch nur im allgemeinen, so daß sie beide an dieser Stelle nur von „einem 'Aliden“ reden. Sie wußten nicht einmal, wie er heißt. Ihre Angaben stimmen auch im einzelnen nicht ganz, denn sie beide berichten: „Ein Sohn dieses 'Aliden sei dabei von den Ja'furiden gefangen genommen worden“, was ja genau zwei Jahre später geschah. Sie meinen doch offenbar Muḥammad b. al-Hādī. Dessen Gefangennahme aber war am Dienstag, dem 1. Raġab 290 H. Vgl. aṭ-Ṭabarī, Serie 3, S. 2204; Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 253; VAN ARENDONK, S. 210 und S. 35—36 des Textes. Siehe auch dazu Einführung S. 12, 14.

¹⁰⁸⁾ Wahrscheinlich meint er Zāhir Hamdān. Vgl. Hamdānī, S. 82, Z. 8; 112, Z. 4.

ما تقدم منهم من استدعائه تبيكتنا لهم^٨). ولما خرج من شبام هم به أهلها، فعطف عليهم ومعه أبو العتاهية ففرق جمعهم وقتل من قتل؛ ثم سار إلى البون فعارضه أهله فقاتلهم وبات في ريثة، ثم تقدم إلى بيت زود، وأمر بأهله إلى درب بني صريم، ثم عاد إلى ريثة، فقصده قائدان^{١٠٩} من آل^{١٠} طريف^{١١}، وهما أبو زياد وصعصعة، في عسكر عظيم، ولم يشعر بهم^٩ أحد من أصحاب الهادي «عم» حتى هجموا عليهم ودخلوا ريثة، وانهمز بعض أصحاب الهادي «عم» وثبت هو في بقية أصحابه، ثم خرج عليهم وأيده الله بالنصر، فهزمهم وبشتت شملهم، فالتجؤوا إلى قرية تسمى الغيل^{١١٠}. فتبعهم إليها وقاتلهم قتالا شديدا؛ ثم رجع إلى ريثة (31a) وأرسل برؤوس القتلى إلى صعدة وأتاه أبو العتاهية بعسكر من همدان، فسار إلى قرية مدر^{١١١} وأقام فيها أياما؛ ووصل^{١١٢} إليه عبد الله ابن الحسين من الحجاز، فسارا قاصدين صنعاء. فخرج آل يعفر وآل طريف من صنعاء وشبام وظهروا في خمسمائة فارس وألفى راجل^٤؛ واجتمع مع الهادي مائة فارس وستمائة راجل. فلما تلاقوا عبأ الهادي أصحابه، فجعل أبا العتاهية^٩ في الميسرة والطبريين^{١١٣} في القلب، وثبت في الميمنة في ثلاثين فارسا، والتحم القتال وحملت خيل القوم على أبي العتاهية، فعصده الهادي، وأيده الله بالنصر، فهزم القوم وأصدق فيهم الحملات وحكم

الطريق B^{١٠}—^{١١} عليهم B^٩.

ابو B^٩ رجلا B^٤ لهم B^٩.

^{١٠٩}) Vgl. VAN ARENDONK, S. 201.

^{١١٠}) Al-Gail liegt im Gebiet al-Baun, nicht weit von Raida, von den Banū 'Alijān b. Arḥab bewohnt. Es gibt außerdem noch anderswo verschiedene al-Gails; vgl. Hamdāni, S. 111, Z. 22.

^{١١١}) Madar liegt ostwärts von Raida, in al-Ḥaṣub, einem Teil des Zāhir Hamdān, von den Stämmen Jām und Bakīl bewohnt; vgl. Hamdāni, S. 82, Z. 11; 112, Z. 2; VAN ARENDONK, 103 (5).

^{١١٢}) Iḥr war von einigen 'Aliden begleitet, auch von 80 Mann aus Ägypten. Vgl. VAN ARENDONK, S. 202.

^{١١٣}) Es waren ungefähr 50 Einwanderer aus Ṭabaristān, die al-Hādī mit Freude aufgenommen hatte. VAN ARENDONK, S. 149.

فيهم السيف وقتل رجالا من أعيانهم فولوا هارين، وتبعهم أبو العتاهية فشردهم في الشعب وقتل جماعة وأخذ أسلحتهم. وتلاحق به أصحابه فسار بهم حتى دخل صنعاء يوم الجمعة⁽¹¹⁴⁾، وتلا قوله تعالى: كم من فئة قليلة... «الآية». ولما دخل صنعاء خاف منه أهلها لما سبق منهم من إخراج عامله⁽¹¹⁵⁾ على بن سليمان، فلم يكشف عن ذلك، بل أمنتهم. ثم جهز أبا العتاهية⁽¹¹⁶⁾ بنحيل ورجال إلى غيمان⁽¹¹⁷⁾، وفيه معسكر القوم؛ فلما قرب منهم خرجوا إليه، واستعانوا بإبراهيم بن خلف، وهو في بيت بوس⁽¹¹⁷⁾، فالتقى الجميع في موضع يقال له ورافين⁽¹¹⁸⁾ فاقتتلوا قتالا شديدا؛ ولما تكاثروا على أبي العتاهية وأصحابه التجؤوا إلى نقم⁽¹¹⁹⁾ وأرسلوا إلى الهادي. فخرج بنفسه إلى علب⁽¹²⁰⁾ وباشر القوم بالقتال فهزمهم وقتل جماعة من أعيانهم، ولم يزل يتبعهم إلى محل يعرف بالحدود بالقرب من بيت بوس، فاشتد هنالك القتال وكلت الأبطال. ثم رجع الهادي بأصحابه نحو صنعاء، فلما توسط القاع تبعه القوم، فعطف عليهم وقتل منهم جماعة ودخل صنعاء؛ فاجتمعوا بعد ذلك إلى سم نقم، ووصل إليهم من هو على رأيهم وكثر عددهم حتى بلغوا إلى اثني عشر ألفا ما بين فارس وراجل.

فتح الهادي
لصنعاء ثانية
وحروبه حوالها

^{a)} أبي B.

¹¹⁴⁾ Es war der 27. Rağab 288 H., ibid S. 203.

¹¹⁵⁾ Vgl. S. 25 des Textes.

¹¹⁶⁾ Ġaimān gehört zu den Burgen Jemens und liegt im Miḥlāf Ḥaulān. Ġaimān heißt auch ein Tal in diesem Gebiet. Vgl. Hamdānī, S. 108, Z. 21; 109, Z. 7; 203, 1, 15; D. H. MÜLLER sagt in *Die Burgen und Schlösser Südarabiens*, S. 365: „Ġaimān (die Burg) liegt nach HALÉVY, *Rapport* 66, fünf Stunden südlich von Ṣan‘ā‘.“ Siehe dazu H. VON WISSMANN’s Karte, Blatt III, 3 d.

¹¹⁷⁾ Bait Baus liegt ungefähr 8 km südlich von Ṣan‘ā‘ zwischen Naqīl as-Saud und Ġabal ‘Aibān. Vgl. Hamdānī, S. 81, Z. 23; 195, Z. 23 und H. VON WISSMANN’s Karte bei RATHJENS, Blatt III, 3 d.

¹¹⁸⁾ Ob er Waraf meint? Vgl. Hamdānī, S. 101, Z. 5.

¹¹⁹⁾ Nuqum ist einer der beiden Berge von Ṣan‘ā‘ (Ġabalā Ṣan‘ā‘) Nuqum und ‘Aibān. Nuqum liegt ganz in der Nähe von Ṣan‘ā‘ und östlich davon. Man findet dort Eisen und Edelsteine. Vgl. Hamdānī, S. 81, Z. 23; 125, Z. 10; 202, Z. 16, 26; 240, 2, 6; H. VON WISSMANN’s Karte bei RATHJENS, Blatt III, 3 c.

¹²⁰⁾ ‘Alab (Qal‘at ‘Alab), eine Festung, liegt südlich von Ṣan‘ā‘. Vgl. VAN ARENDONK, S. 204 und Našwān, S. 74, 75.

فخرج إليهم الهادي «عم» في خمسمائة، وتدانوا للقتال، فحمل الهادي عليهم حملات صادقة حتى أزالهم عن مصافهم، وأوقع السيف فيهم وقتل منهم طائفة؛ واستشهد من أصحاب الهادي «عم» جماعة من الطبريين رحمهم الله تعالى. وثبت بعض الأعداء في نقم وبعضهم في بيت بوس. ورجع الهادي «عم» إلى صنعاء. وبعد مدة يسيرة عاد القوم إلى الاجتماع في كل ناحية وقصدوا مواضع الحرب الأول (31 b) ودخلت طائفة منهم إلى درب القطيع¹²¹. فوجه الهادي «عم» ولده محمدا^ا) في طائفة من عسكريه، وأمر طائفة أخرى بالخروج من درب الجبانة¹²²)، وخرج بنفسه في أثرهم؛ وتلاحم القتال، فهزمهم الهادي «عم» من القرية هزيمة فاضحة حتى ألجأهم إلى نقم. ودام القتال إلى قريب الليل، وقتل منهم جماعة، ورجع كل إلى موضعه، وانقطع القتال بقية شهر رمضان من السنة المذكورة. وفي عيد الإفطار خرج الهادي «عم» من صنعاء إلى المصلّى. فطمع فيها العدو وأقبلت^ب) خيلهم إلى باب صنعاء. فخرج إليهم أبو العتاهية فطردهم. وخرج الهادي «عم» يوم الجمعة ثاني يوم الإفطار بجميع عسكريه، وأمر طائفة منهم إلى جبل نقم لمحاربة من فيه، فقاتلوه حتى انهزموا عن نقم وقتل منهم جماعة وأسر آخرون ونهب ما معهم. وسار الهادي «عم» بنخيله وبقية رجاله إلى علب^د) فقاتل من هنالك من محطّة بيت بوس وعاد إلى صنعاء. وفي يوم الإثنين الخامس من شهر شوال أمر الهادي «عم» أبا العتاهية أن يخرج بالمسكر إلى قلعة علب^د)، فخرج وبات فيها. وفي اليوم الثاني أقبلت طائفة من خيل القوم لمحاربة أصحاب الهادي «عم»، فنزل إليهم أبو العتاهية فقتل منهم جماعة وهزمهم، فالتجؤوا إلى ظبر حدّين¹²³). فبعث أبو العتاهية رسولا إلى الهادي «عم»

غلب B د) u. ا) أو قبلت B ب) محمد B ا)

¹²¹) und ¹²²) Äußere Stadtteile von Şan'ā'. Vgl. VAN ARBENDONK, S. 201.

¹²³) Zibr Hudlāin ist ein Berg südlich von Şan'ā'. Vgl. Hamdānī, S. 195, Z. 11. Dieser Berg ist wahrscheinlich Dj. Hudlāin auf H. von WISMANN'S Karte. Siehe daselbst Blatt III, 3, zwischen c und d.

يخبره بذلك؛ فخرج الهادي بجميع عسكره، وهبط أبو العتاهية من القلعة بمن عنده، وزحف الجميع إلى القوم بعد أن عبأ الهادي أصحابه، وحمل على ميسرة العدو فكشفهم وقتل جماعة منهم، وولوا منهزمين. فتبعهم علي بن سليمان حتى وَعَلَ (فيهم) فوقعت فيه جراحات، وحمل أبو العتاهية فاستنقذه وحمله على جواده إلى صنعاء، فمات شهيدا حميدا، رحمه الله تعالى. وفي خلال ذلك رُمِيَ أبو العتاهية بسهم مات منه شهيدا، رحمه الله تعالى. وفي ذلك المطاف^{١٢٤} عطف الأعداء على الخيل المقاتلة لهم في ميسرة أصحاب الهادي «عم»، فقتلوا شريفا من ولد الحسين بن علي «عم». ونبتوا في الطَّبْرُ إلى أن جَنَّ الليل؛ ثم رجع كل إلى موضعه، وأقام الهادي في صنعاء. ثم إن آل يَعْفُرُ وآل طَرِيفُ ساروا من شِيبام إلى عَضُدَانَ^{١٢٥} وأقاموا فيه أياما بعسكرهم، ثم تقدموا إلى ميدان صنعاء. وخرج إليهم الهادي «عم» فهزمهم إلى معسكرهم. ووصل الربيع بن الرويَّة^{١٢٥} مُنَدِّا للهادي «عم»؛ وجاءت القوم مادة أيضا^{١٢٦} من خيل ورجال، فزحف القوم إلى نَقَم. فأخرج الهادي جماعة من عسكره إلى دَرْبِ الجَبَّانة وخرج بنفسه من دَرْبِ القَطِيع؛ وخرج منهم من كان في القرية. فتلازم القتال واشتدَّ النزال إلى العشاء، وقتل من الأعداء طائفة، ورجع كل منهم إلى موضعه. وأقام الهادي «عم» إلى شهر ذى الحجة من هذه السنة. وبلغه أن آل يَعْفُرُ قد حشدوا الجموع من جميع الجهات والمخالفين (328) وأوهوا الناس أنهم قد صالحوا الهادي «عم» على أن يترك لهم صنعاء وأنه يستقر في هَمْدَانَ، فاجتمع لهم نحو عشرين ألفا. فلما قربوا من صنعاء قدّموا جيشا كبيرا إلى السِّرَّار^{١٢٥}، فخرج

^{١٢٤}) المصافى B. ^{١٢٥}) B otwa أيطر oder أيطه.

^{١٢٤}) Zu 'Aḡudān vgl. Jāqūt, III, 684; VAN ARENDONK, 206.

^{١٢٥}) Es ist ar-Rabi' b. ar-Ruwajja al-Madḡiḡi. VAN ARENDONK, S. 206, nimmt an, er sei ein Bruder des Abu 'l-Aṣṡra Aḡm. b. Muḡ. b. ar-Ruwajja al-Madḡiḡi. Die Āl ar-Ruwajja wohnen im Wādi 's-Sirr (Sirr Ibn ar-Ruwajja), nordöstlich von ṡan'ā'. Vgl. Hamdāni, S. 108, Z. 10—14.

^{١٢٥}) Zu Wādi 's-Sirr vgl. Jāqūt, Bd. III, 64.

الهادى وقد عبأ أصحابه تعبئة الحرب؛ وأمر طائفة بمقابلة من في السّرار فهزموهم إلى أن رجعوا إلى حيث جاؤا؛ وتبعهم الهادى «عم» في الأثر، وتلازم القتال وحسى الوطيس، فانهزمت عساكر الأعداء إلى الظّبر¹²⁷⁾؛ وكان يوما مشهودا ومقاما في الإسلام محمودا. وعاد الهادى إلى صنعاء وتعقبت حروب في حدّة¹²⁸⁾ وبيت بوس، ووقع في الأعداء النّكال والبوس.

ودخلت سنة ٢٨٩

فيها انتشرت القرامطة في سواد الكوفة، واستفحل هنالك أمرهم. فتوجهت إليهم جنود المعتضد العباسى، ووقعت حروب شديدة قتل فيها قائد من قواد القرامطة، وهو ابن أبي الفوارس¹²⁹⁾. وما زالت فتنة القرامطة قائمة في كثير من أقطار الإسلام، هلك فيها أمم لا تحصى عددها الأقاليم، وتضعفت أركان الدين حتى شارفت على الانهدام؛ ضاعف الله لمن أثارها أنواع النّكال، والحزى الدائم والوبال. ولقد دامت مدّة من الزمان تزيد على ثلاثمائة سنة، وكان انقطاعها من مصر¹³⁰⁾ على يد السلطان صلاح الدين بن أيوب، رحمه الله، ومن اليمن على أيدي الأئمة القايّمين

انتشار القرامطة
في سواد الكوفة

¹²⁷⁾ Vgl. S. 28 des Textes (123).

¹²⁸⁾ Hadda liegt 5 km südwestlich von Şan'a. Nach Hadda ist das Gebiet nördlich und der Berg südlich davon benannt. Vgl. H. VON WISSMANN's Karte bei RATHJENS, Blatt III, 2d.

¹²⁹⁾ Er wurde im Kampfe gefangen genommen, gequält, verstümmelt, gekreuzigt und getötet. Vgl. at-Tabarī, Serie III, S. 2206 und Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, S. 354. Auch *Murūf ad-Dahab*, Bd. VIII, 203—204.

¹³⁰⁾ Hier schon wir noch einmal, daß der Verfasser das Wort Qarāmiṭa als einen umfassenden Begriff gebraucht, unter dem er auch die Fāṭimiden versteht. Vgl. S. 10 des Textes. Şalāḥ ad-Dīn bereitete der Fāṭimidenzeit ein Ende, als er die Ḥuṭba (Freitagspredigt) für die Fāṭimiden kurz vor dem Tode des letzten Kalifen abschaffte und sie für den abbassidischen Kalifen al-Mustaḍīr bestimmte, so daß die Fāṭimidenzeit eigentlich schon vorüber war, als der letzte fāṭimidische Kalif al-ʿAdīd am 10. Muḥarram 567 H. (13. September 1171) starb. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. XI, S. 241—242; *al-Sulūk* von al-Maqrīzī, Bd. I, I. Teil, S. 44; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 81—82; Abū Ḥadīd, S. 72; EI.

من أهل البيت، عليهم السلام. ولا بدّ من الإشارة إلى طرف من أحوالهم وظهورهم في قطر اليمن في أثناء هذا الكتاب¹⁸¹ إن شاء الله تعالى. وفي هذه السنة¹⁸² مات المعتضد العباسي، وقام بعده المكتفي، فأمر برّد الدور¹⁸³ والضياع التي شريت من أربابها على جهة الغصب أيام المعتضد، وسوّغ أثمانها لأهلها. وفيها¹⁸⁴ وصلت مادّة من الطبريّين للهادي «عم». وفي شهر صفر من هذه السنة أمر الهادي «عم» أخاه عبد الله أن يخرج إلى موضع يقال له ضبل كذا (!)¹⁸⁵ فأقام فيه أياماً حتى أوقفه الهادي بجيش آخر إلى ظَبُوة¹⁸⁶ وكان فيها من الأعداء؛ فهجم عليهم فقتل منهم جماعة^b وأخذ أموالاً. ثم خرجت القوم من بيت بوس بخيلهم، فحصلت بينهم وبين أصحاب الهادي «عم» الذين في ظَبُوة^c محاربة شديدة قتل فيها الشريف أبو القاسم من أولاد جعفر بن أبي طالب؛ وأقبل الهادي «عم» بجموعه فهزمهم إلى حصنهم. ورجع أوائل أصحاب الهادي إلى صنعاء، فأغار القوم على أواخر أصحاب الهادي. فمطف عليهم بنفسه ومن بقي معه من أصحابه؛ ورُمي فرسه حتى سقط وجرح في رأسه وغشى عليه. فتهادره القوم ليقتلوه، فمطف عليهم ولده محمد وقتل منهم عدّة، وثبت رجال من الطبريّين قاتلوا بين يديه (32b) حتى قتلوا عن آخرهم، رحمهم الله تعالى.

موقفه ظَبُوة
وجرح الهادي
فيها

^a) ضبوه B.

^b) جملة جماعة B.

^c) ضبوه B.

¹⁸¹) Vgl. S. 38ff. des Textes.

¹⁸²) Er starb in der Nacht auf Montag, den 23. Rabi II 280 H. (6. April 902), nachdem er ungefähr 7 Jahre 9 ½ Monate regiert hatte. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, S. 2206; Ibn al-Aṭīr, VII, 354; al-Mas'ūdi, VIII, 211.

¹⁸³) Vgl. al-Mas'ūdi, VIII, 215.

¹⁸⁴) Es war am Donnerstag, dem 7. Šafar dieses Jahres. Vgl. VAN ARENDONK, S. 205.

¹⁸⁵) Bei VAN ARENDONK S. 206 heißt der Ort nach *as-Sira*, Fol. 93a, Šabul. Nach HALÉYV (zitiert bei v. A., a. a. O.) heute Ruinensstätte südöstlich von Šan'ā'.

¹⁸⁶) Zabwa liegt südöstlich von Šan'ā', im Gebiet der Ḥaulān. Vgl. Hamdānī, S. 81, 17; 109, 7. Unsere Handschrift hat Ḍabwa; *Sira* schreibt Zabwa und Ṭabwa. Vgl. VAN ARENDONK, S. 206.

وصاح صائح: قُتِلَ الهادى !! فعطف جماعة من أصحابه فاستنقذوه وأركبوه على فرسه، وسار ولده محمد من ورائه ورجال من أصحابه يقاتلون في الميمنة والميسرة؛ فوقف الهادى ودعا رجال يُعرفون^٩ بنبأهم في مواطن القتال، فثبتوا معه، وتردد على القوم حتى حال بينهم وبين أصحابه، وسار في أعقابهم وقد غشاه الدم من الجراح التي^{١٠} أصابته حتى دخل صنعاء. فعارضه ألم شديد حتى هُتِفَ بموته، ثم شفاه الله تعالى لما يعلمه من المصلحة العامة للمسلمين ببقائه^{١١}. وبعد أيام بعث الهادى جماعة من أصحابه إلى ضَلَع^{١٣٧} لمحاربة^{١٢} من فيه من أعداء الدين؛ فوقع هنالك قتال شديد كانت الدائرة فيه على الأعداء، وقتل جماعة واحترت رؤوسهم، ثم خرج عبد الله بن الحسين إلى ضَهْر^{١٣} فأوقع بمن فيه من المفسدين، وأدّى عشر^{١٣٨}، ثم رجع. وبلغ الهادى أن به جماعة في الرَّحْبَة^{١٣٩} قاطعون السبيل، فأرسل عليهم طائفة من عسكره. وخرجت مادة من بيت بوس لحربهم، فثبت أصحاب الهادى وأصدقوا القتال حتى انهزم الأعداء إلى تنعم^{١٤٠} وفي خلال هذا حصل حرب في ظَبْوة. فأمر الهادى «عم» أخاه وولده بالخروج إلى حَدة وسنَع^{١٤١} فاجتمع القوم من مواضعهم، ووقع القتال،

^٩) ويعرفون. B) الذى. ^{١٠}) ويبقائه. B)

^{١١}) المحاربة. B)

^{١٢}) ظهر. B)

^{١٣}) im Sinne von هناك.

^{١٣٧}) Dila' liegt im Miḥlāf Ma'dīn, ungefähr 7 km nordwestlich von Ṣan'ā'. Es wird als eine der beiden Paradiese Jemens gerechnet und gilt als eine der berühmtesten Festungen. Vgl. Hamdānī, S. 106, Z. 21; 107, 16; 125, 22. Auf VON WISSMANN'S Karte bei RATHJENS heißt es Dhula'; siehe da III, 2c.

^{١٣٨}) Wahrscheinlich meint er damit, daß Ruhe und Ordnung wiederhergestellt wurden und daß man da den Zehnten (die Ertragssteuer) abgab, womit man dem Ināḥim Gehorsam bewies.

^{١٣٩}) Gemeint ist Raḥbat Ṣan'ā' im Miḥlāf Ma'dīn. Vgl. Hamdānī, S. 82, Z. 3; 111, 1; 227, 24 und Jāqūt II, 762—763.

^{١٤٠}) 'Tun'im liegt ostwärts von Ṣan'ā'. Vgl. Jāqūt I, 879. Auf VON WISSMANN'S Karte bei RATHJENS heißt es Ten'im. Siehe dort Blatt III, 4c.

^{١٤١}) Sana' liegt südlich von Ṣan'ā', nicht weit von Ḥadda. Vgl. VON WISSMANN'S Karte bei RATHJENS, Blatt III, d zwischen 2 und 3.

فهزمهم جند الهادي وقتلوا منهم طائفة؛ ثم وقع حرب آخر فيما بين ابن أبي
 الرُّوَيْة¹⁴² من أصحاب الهادي وبين أهل بيت بوس انهزم فيه ابن الرُّوَيْة. وكان
 الهادي يومئذ في آثار المرض، وقد نفذت النفقة على أصحابه، فطلب من صنعاء قرضة،
 فلم يعطوه شيئا، فضاقت به الحال وعزم على الارتحال، ثم خرج بأصحابه من صنعاء؛
 ولما وصل وَرَّور¹⁴³ لقيه^a الدِّعَام، فسأله الهادي «عم» الإعانة وأن يخرج بعسكره
 وعشارته فيقاتل القوم، فاعتلَّ عليه؛ وسار الهادي إلى صَعْدَةَ فدخلها في شهر جمادى
 الآخرة من هذه السنة. وفي هذه السنة أيضا¹⁴⁴ خرج أحمد بن عبد الله بن عباد
 من اليمن إلى العراق قاصدا للمعتضد العباسي، ومستنجدا له على الهادي «عم»،
 فوجد المعتضد قد مات وبويع المكتفى؛ فعرفه بمراده فأمر المكتفى بتجهيز الجيوش
 العظيمة مع أحمد بن عبد الله المذكور. فورد في خلال ذلك كتاب ابن مزاحم
 بج بن ساج¹⁴⁵ عامل الحرمين يخبر أن الهادي قد خرج من صنعاء، ففتر عزم المكتفى
 عن ذلك التجهيز إلى اليمن واشتغل بحرب القرامطة في الشام، وكان بها أبو
 القاسم¹⁴⁶ القرمطي أحد دعاة¹⁴⁷ (33a) عبيد الله المهدي صاحب الغرب؛ وقد كان
 استفحل أمر هذا القرمطي في جهة الشام، وهزم الجيوش واسلوا على عدة مواضع
 وحاصر دمشق، ومال إليه عالم من الناس، ودخلوا في^b مذهب^b يخالف للقياس.

ارتحال الهادي من
 صنعاء ورجوعه
 إلى صعدة

مكلفة المكتفى
 للقرامطة

^a) لقاء. ^b)—^b) في مذهبها.

¹⁴²) Wahrscheinlich meint er hier Abu'l 'Aštra Ahm. b. Muḥ. b. ar-Ru-
 wajja. Vgl. VAN ARENDONK, 207 und S. 29 des Textes (125).

¹⁴³) Warwar liegt im Gebiet der Bakil und war als Marktort bekannt;
 mit diesem Namen werden auch ein Tal und ein Berg bezeichnet. Vgl. Ham-
 dāni, 82, 9; 110, 8, 9; 111, 7. Vgl. auch VAN ARENDONK, S. 107 (1).

¹⁴⁴) Vgl. S. 20 des Textes.

¹⁴⁵) Aṭ-Ṭabarī nennt ihn Uğğ b. Ḥāğğ. Siehe Serie III, S. 2204, Z. 15.

¹⁴⁶) Es ist Jahjā b. Zakrawaih (E. I. Art. Ḥaramaten schreibt „Dhikra-
 waih“) b. Mahrawaih. Über seine Herkunft und die Nachrichten über ihn
 vgl. aṭ-Ṭabarī, Serie III, S. 2217ff.; Ibn al-Aṣīr, Bd. VII, S. 353ff. und Ibn
 Ḥaldūn, Bd. IV, S. 86.

¹⁴⁷) Daraus ergibt sich ohne weiteres, daß der Verfasser unter Qarāmiṭa
 auch die Fāṭimiden versteht. Vgl. S. 10, 30 des Textes.

وفي أثناء هذه الحروب قُتل هذا¹⁴⁸⁾ القرمطي لعنه الله، فأقام القرامطة بعده أخاه أبا الحسن¹⁴⁹⁾ فعاود الحصار على دمشق، وخرج إلى حمص، ووجه طوائف من عسكره إلى بعلبك فأبادوا أهلها؛ فحينئذ نهض المكتفى العباسي في الأثر؛ ووقعت حروب في تلك الناحية انكشفت عن قتل القرامطة والظفر بقائدهم، ولما رجع المكتفى إلى بغداد قطع¹⁵⁰⁾ رأس أبي¹⁵¹⁾ الحسن القرمطي.

ودخلت سنة ٢٩٠

في الحرم منها وقع بعض فساد¹⁵¹⁾ في جهات صعدة (من بعض أهلها)^{b)} فأرسل عليهم الهادي «عم»، ووقع طرف قتال، فاستولى أصحاب الهادي على حصن علاف¹⁵²⁾، وقطموا أعناب أهله، وأخربوا منازلهم؛ ثم طلبوا الأمان من الهادي «عم» فأمنهم.

ووقع القتال في بعض
جهات صعدة

a) أبا الحسن B.

b) der eingeklammerte Satz muß eingeschoben werden, damit das Pronomen von عليهم sein Leitwort «مَرَجِع» hat.

¹⁴⁸⁾ Er fiel im Kampfe gegen die Ägypter vor den Toren von Damaskus im Ša'bān 290 H. Vgl. at-Ṭabari, Serie III, S. 2224 und Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, S. 362.

¹⁴⁹⁾ At-Ṭabari, Serie III, S. 2225 und Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 362, auch Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 86, nennen ihn al-Ḥusain.

¹⁵⁰⁾ Es war am Montag, dem 23. Rabi' I. Vgl. at-Ṭabari, Serie III, S. 2245.

¹⁵¹⁾ Dieser Aufstand fand in der Gegend westlich von Ša'da statt und war von Aḥm. b. 'Abbād, dem geschworenen Feind al-Ḥādī's unter den Ḥaulān, seinem Stamm, angestiftet worden. Derselbe versuchte oft und mit allen Mitteln, al-Ḥādī aus Jemen zu vertreiben. Er stiftete wiederholt an verschiedenen Stellen Unruhen gegen al-Ḥādī an und ging zweimal nach dem Irāq, um militärische Hilfe von dem Kalifen gegen al-Ḥādī zu erlangen. Al-Ḥādī war von seiner Feindseligkeit überzeugt; und deshalb lehnte er immer die Bitte ab, Ibn 'Abbād zu verzeihen und ihn nicht als Staatsfeind anzusehen. Vgl. S. 20, 33 des Textes; VAN ARINDONK, S. 174—176, 207.

¹⁵²⁾ 'Alf liegt westlich von Ša'da; 'Alf heißt auch ein Tal der Ḥaulān in dieser Gegend. Es ist das beste und fruchtbarste der Täler der Ḥaulān. Vgl. Hamdāni, 83, 20; 114, 0; Našwān, 75, 10.

ثم حصل بعض اختلال في وائلة¹⁵³، فسار الهادي إليهم بنفسه، ودخل كُتاف¹⁵⁴، وهو موضع المفسدين، فتهب عسكره ما وجدوه، وقطعوا أغنابهم، ثم سار الهادي إلى موضع يقال له المِطْلَاع¹⁵⁵ ففعل به كذلك؛ وأقبلت إليه وائلة فطلبوا منه الأمان، فأمنهم وأخذ جماعة من أشرارهم، وعاد إلى صَعْدَة. وفي هذه المدة وقع اختلاف بين آل يَعْفُر ومواليهم، فكتب ابنا يَعْفُر¹⁵⁶ إلى الدِّعَام بن إبراهيم فطلبوا منه أن يكتب إلى الهادي «عم» ويستنهضه للوصول إليهم على أن يسلموا إليه ما في أيديهما، ويحاربوا معه الموالي. فكتب الدِّعَام إلى الهادي «عم» بما قالوا، غير أنه ذكر للهادي عدم وفاء الناس. ولما تتابعت الكتب إلى الدِّعَام أزمع على السير بنفسه إلى الهادي؛ ثم هَيَّاه¹⁵⁷ على النهوض إلى اليمن¹⁵⁷، فسار الهادي من صَعْدَة يوم الأحد ثالث شهر جمادى الأولى¹⁵⁸، فنزل بَحْيَوَان؛ ثم سار إلى رَيْدَة، ولقيه¹⁵⁹ أبناء يَعْفُر إلى البَوْن؛ ووقع حرب بين الهادي وبين بني خَلْف بنو أحى ضَلِيل¹⁶⁰، ثم سار الهادي إلى مَطِرَة¹⁶⁰ ثم نهض¹⁶¹ إلى مَدَر، فاستأذن¹⁶⁰ بعض عسكره من أهل خَوْلَان وهمدان ونجْرَان

محاولة الهادي
استيلاء صنماء

^a) B im Sinno von حَتَّة.

^b) جاد الاول B.

^c) B لاء.

^d) ثم نهض B.

¹⁵³) Wā'ila ist ein hamdānischer Stamm, nach Wā'ila b. Šākir b. Rabī'a b. Mālik genannt. Die Wā'ila wohnten hauptsächlich östlich von Ša'da, zwischen dem Berg Baraṭ und dem westlichen Teil von Naḡrān. Vgl. Hamdānī, 111, 2; 168, 1—5; 169, 5; Našwān 113.

¹⁵⁴) Er traf in Kutāf am 1. Šafar dieses Jahres ein. Vgl. VAN ARENDONK, 175. Kutāf ist ein Ort und ein Tal, welches in die beiden Täler Wādī Naḡrān und al-Ġā'it mündet; es wird auch Aktāf ausgesprochen. Vgl. Hamdānī, 84, 1; 168, 4 und S. 82, 25; 110, 20.

¹⁵⁵) Miṭlā' oder Ṭula' oder Ṭulāḥ wird dieser Ort bei Hamdānī genannt, siehe da S. 82, 25; 110, 9; 168, 1.

¹⁵⁶) Gemeint sind As'ad b. Abī Ja'fur und sein Vetter 'Uṣānū b. Abī 'l-Ḥair. Vgl. VAN ARENDONK, 208.

¹⁵⁷) Gemeint südlich von Ša'da nach Šan'ā' hin, was aus dem Zusammenhang mit dem folgenden Satz klar wird.

¹⁵⁸) Bei VAN ARENDONK, 209 (3); 206 (1) Šabul liegt südöstlich von Šan'ā'.

¹⁵⁹) Maṭira ist ein sehr fruchtbarer Ort im Gebiet der Bakil. Vgl. Hamdānī, 81, 24; 109, 23.

¹⁶⁰ und ¹⁶¹) Vgl. as-Sira, Fol. 97b bei VAN ARENDONK, 200, Anm. 7.

بالعود، فلم يبق معه إلا القليل. فلما بلغ آل طريف رجوع أصحابه إلى بلادهم نهضوا إلى الهادي في عسكر كثير حتى نزلوا بالقرى^(١٤١) بالقرب منه، فنهض إلى محل يسمى كبوه^(ب)، ثم استدعى همدان حمير فلم يجبه^(١٤٢) أحد،^(١٤٣) ومالوا إلى آل طريف؛ فوقع حرب شديد أول يوم من رجب، قتل فيه كثير من أصحاب الهادي، وأسر^(١٤٤) ولده محمد وغيره؛ ودخلوا به إلى صنعاء على بقلّة، وطافوا به الأسواق، وسار الهادي إلى وزّور. وجاء الخبر بقدم^(١٤٥) خفتم إلى اليمن تارة أخرى، فوصل في شوال من هذه السنة، ومكث في أرزل^(١٤٦) من بلاد سنحان^(١٤٧) قدر ستة أيام يتربّد الدخول إلى صنعاء، فلم يؤذن له بل خرج من فيها فأسروه^(١٤٨) وولده وابن أخيه (38b) وسجنوم في بيت بوس، واستأمنهم أصحابه ثم دخلوا به صنعاء فأراد أصحابه القيام معه، فناجزم أسعد بن أبي يعفر وابن عمه عثمان، وقتلوا خفتم، ومال الناس إلى آل يعفر. وأما محمد بن الهادي فإنه اعتقل في بيت بوس، ثم نقل إلى شبام ثم أطلق بعد أيام^(١٤٩). وفي هذه^(١٥٠) السنة كان موت المكتفي؛ وتقدم^(١٥١) ذكر طرف ما جرى بينه وبين

أسر محمد
ابن الهادي

قتل خفتم

^(١٤١) بالقرى B.

^(ب) Sira Fol. 97 b (bei Arendonk, 209 (7)) nennt diesen Ort إتوة.

^(١٤٢) أحد B.

^(١٤٣) Vgl. at-Ṭabari, Serie III, S. 2204; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 352; *al-Iḥḍā*, Fol. 59 b.

^(١٤٤) Vgl. Ibn ad-Daiba', Fol. 12 a und S. 9 des Textes.

^(١٤٥) Vgl. Jāqūt, Bd. I, 191; VAN ARENDONK, 210 (7) unten.

^(١٤٦) Bilād Sanḥān liegt an der Grenze von Jān. Vgl. Hamdānī, 73, 25; 84, 10; 136, 4. Nach dem Namenverzeichnis zu H. v. WISSMANN's Karte bei RATILJENS, Bd. III, S. 227 läge der Ort Blatt III 3c/3d. Er ist aber auf der Karte nicht zu finden.

^(١٤٧) Ibrāhīm b. Ḥalaf und Abd Allāh b. Ḥarrāḡ waren diejenigen, die ihn gefangen nahmen. Vgl. Ibn ad-Daiba', Fol. 12 a; *Anbā'*, Fol. 26 b.

^(١٤٨) Vgl. S. 38 des Textes.

^(١٤٩) Al-Muktāfi starb im Du'l-Qa'da 295 H. (Aug. 908), also 5 Jahre später. Vgl. at-Ṭabari, Serie III, S. 2280. Ibn al-Aṣṣir, Bd. VIII, S. 6; al-Mas'ūdī, Bd. VIII, S. 214. Unser Verfasser berichtet uns aber nochmals auf S. 51 vom Tode al-Muktāfi's im Jahre 296 H., was auch falsch ist.

^(١٥٠) Vgl. S. 40 - 41 des Textes.

القرامطة. فاستعمل على اليمن نجح بن نجاح¹⁶⁸، فوردت كتبه إلى آل يعفر¹⁶⁹ بالنيابة على اليمن. وفيها أيضا مات إبراهيم¹⁷⁰ بن محمد بن زياد صاحب زيد، وقام بعده ولده إسحاق الملقب بأبي الجيش، وطالت مدته في الولاية نحو ثمانين سنة حتى تشعبت عليه أطراف بلاده، وخالف عليه كثير ممن كان يعزى إليه في ظاهر الأمر مثل أسعد بن أبي يعفر صاحب صنعاء وغيره؛ ومع ذلك فإنهم كانوا يخاطبون له، ويضربون السيكة باسمه؛ ومن امتنع عليه الأمير سليمان¹⁷¹ بن طريف صاحب عثر¹⁷²؛ وكانت بلاده واسعة، مسيرة سبعة أيام طولاً في عرض يومين، إذ حدها من الشرجة¹⁷³ إلى حلي¹⁷⁴. وكان مبلغ ارتفاعها في السنة خمسمائة ألف دينار عثرية، وبقي في يده¹⁷⁵ من شرجة حرص إلى عدن، ومن غلافقة¹⁷⁶ إلى طرف أعمال صنعاء عرضاً، وسياتي تاريخ¹⁷⁷ وفاته إن شاء الله تعالى. وفي هذه السنة اشتد¹⁷⁸ القحط باليمن حتى أكل الناس بعضهم بعضاً، ومات خلق كثير، وخرت عدة^a قرى، وبذلوا وجوههم للمسألة؛ فقعدوا في بيوتهم، وأغلقوا أبوابهم حتى ماتوا، ولم يبق منهم إلا طفلة صغيرة أخذها بعض بني الأزهر ابن عبد الرحمن؛ وتزوجت فيهم فسبحان القاهر بالموت.

^a) عدت قرى B.

¹⁶⁸) Vgl. Ibn ad-Daiba, Fol. 11b, unten.

¹⁶⁹) Es waren As'ad b. Abi Ja'fur und sein Vetter 'Uṣmān b. Abi 'l Ḥair, die von Nuḡh b. Naḡāh weiterhin mit der Wilāja betraut wurden. Ibid. Fol. 12a.

¹⁷⁰) Über Ibrāhīm b. Muḥ. b. Zījād, seinen Vater und seine Söhne und Nachfolger vgl. *Tārīḫ al-Jaman* von 'Umāra, S. 1—14; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 212—214.

¹⁷¹) Vgl. 'Umāra, S. 5.

¹⁷²) 'Aṣr (auch Attar ausgesprochen) ist eine der wichtigsten Städte in der Tihāma. Vgl. Hamdānī, 52, 14; 54, 12, 13; 215, 18; Našwān, 69; Jāqūt, III, 615.

¹⁷³) Liegt in der Tihāma. Vgl. Hamdānī 52, 13; 120, 1; 188, 20; 217, 8; Jāqūt, III, 275.

¹⁷⁴) Liegt ebenfalls in der Tihāma. Vgl. Hamdānī, 120, 13; 121, 12; 122, 21; 154, 16; 188, 4; 217, 11.

¹⁷⁵) Die Rede ist hier wieder von Ishāq Abi 'l-Ḥaiš. Vgl. 'Umāra, S. 6.

¹⁷⁶) Liegt in der Tihāma und ist der Hafen von Zabīd. Vgl. Hamdānī, 52, 12; 119, 18.

¹⁷⁷) Er starb im Jahre 371 H. Vgl. 'Umāra, S. 6.

¹⁷⁸) Vgl. VAN ARENDONK, 215, unten.

فيها أطلق محمد بن الهادي من سجن شبام فلحق بأبيه في صعدة. وفي هذه السنة استمر القحط إلى آخرها. وفيها¹⁷⁹⁾ بعث ميمون القدّاح¹⁸⁰⁾ دُعاة ولده عبيد الله المهدي إلى اليمن؛ وهم علي بن الفضل¹⁸¹⁾ الحميري ومنصور بن حسن¹⁸²⁾ الكوفي، وهما على مذهب الإثنى عشرية¹⁸³⁾؛ ولخروجها إلى اليمن سيرة مسطورة ذكرها أصحاب التواريخ مستوفاة¹⁸⁴⁾، وإنما نشير إلى اليسير منها؛ فما ذكره صاحب¹⁸⁵⁾ بهجة الزمن في أخبار اليمن أنّ علي بن الفضل حج ثم توجه لزيارة قبر مولانا

بعث دعاة عبيد
الله المهدي إلى
اليمن، علي بن
الفضل ومنصور
ابن حسن

ومسوفة B^{b)} . احسن^{a)} .

¹⁷⁹⁾ Dies bedeutet, daß Maimūn al-Qaddāh in diesem Jahre (291 H.) gelebt hat, was mit den Angaben von al-KAY (Ġanadī, 142) ungefähr übereinstimmt. Es heißt bei al-Ġanadī, als Ḥasan b. Maṣūr Herr der Lage war, benachrichtigte er Maimūn al-Qaddāh im Jahre 290 H. davon und schickte ihm wertvolle Geschenke und Kostbarkeiten. In der EI, Bd. II, S. 822b, 16 von unten; 825, 3. Absatz wird angegeben, Maimūn sei spätestens im Jahre 180 H. (796) gestorben.

¹⁸⁰⁾ Über Maimūn al-Qaddāh und überhaupt über diese bis jetzt ungelöste Frage, ob die Fāṭimiden richtige 'Aliden sind oder nicht, vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, 17ff.; Ibn Ḥaldūn *al-Muqaddima*, 12—14 und *al-'Ibar*, Bd. IV, S. 31ff.; Ibn Ḥillikān, Bd. I, S. 342. Weitere Literaturangaben finden sich bei 'INĀN *al-Ḥākim bi'amrillāh*, Zeitschr. *Ar-Risāla*, Nr. 91, S. 40. Neuestens ist das gesamte Material im profāṭimidischen Sinne zusammengestellt von Mamour, *Polemics on the Origin of the Fatimi Caliphs*, London 1934; vgl. dazu HARTMANN in „Islam“ XXII¹ (1935) 278—280 und STROTHMANN in OLZ 1935, 632—634.

¹⁸¹⁾ und ¹⁸²⁾ Über 'Alī b. al-Faḍl, Maṣūr b. Ḥasan, ihre Sendung nach Jemen und ihre Tätigkeit daselbst, vgl. al-Baḥā' al-Ġanadī bei KAY (Auszug aus Baḥā's Buch *as-Sulūk*) Nachrichten über die Qarāmiṭa in Jemen. Da spricht er auch über die Abstammung der Fāṭimiden und über Maimūn al-Qaddāh. Aber der Stammbaum von Maṣūr bei ihm ist folgender: Maṣūr b. Zādān b. Ḥauṣab b. al-Faraḡ b. al-Mubārak; letzterer sei ein Nachkomme des 'Aql b. Abī Ṭālib. Siehe da S. 140.

¹⁸³⁾ Über die „Zwölfer“, ihre Richtung und die anderen schiitischen Sekten vgl. Ibn Ḥaldūn *al-Muqaddima*, S. 107—110 und *al-'Ibar*, Bd. IV, S. 28—31; al-Aṣ'arī *Maqālat al-Islāmijjīn*, Bd. I, S. 5—75; *al-Mīlāl wa 'n-Niḥāl* von Ibn Ḥazm und von aṣ-Šahrastānī, zuletzt EI.

¹⁸⁴⁾ Es ist *Abu 'l-Maḥasin 'Abd al-Baqī b. 'Abd al-Maḡṣā al-Quraṣī* (680 bis 743 H.). Sein Werk ist immer noch unzugänglich und liegt als Handschrift in der Pariser National-Bibliothek. Vgl. BROCKELMANN, Bd. II, 171; Nachtr. S. 709; VAN ARENDONK, S. IX.

الحسين بن علي «عم»، فبكى عنده وترحم عليه، وأظهر الأسف العظيم؛ فتفرس فيه القداح، وكان منجبا فلكيا، فظهر له من ابن الفضل ومنصور بن حسن مخايل الشهامة، فأطلعها على سره وعرفها حقيقة أمره، وعرفها أن المهدي ولده، وأن نسبه يتصل بأمر المؤمنين على بن أبي طالب «عم»، وأن لولده شأنا عظيما؛ ورغبها في القيام بأمر الدعوة، واستماله قلوب الناس، فوجدهما قابلين لقوله؛ فأخذ عليها العهد الوثيقة؛ (848) وعرفها حقيقة مذهبه؛ ثم أمرها بالمسير إلى اليمن. وكان فيما قاله لهما: إن الكعبة المشرفة يمانية، وكلام مبدؤه منها. وحرصها على التعاضد وعدم الاختلاف. ثم سارا إلى اليمن؛ فلما وصلا بيندر البقعة¹⁸⁴ افترقا، فقصد ابن الفضل بلاد يافع¹⁸⁵، وقصد منصور بن حسن عدن لاعة¹⁸⁶. وأقام كل منهما في جهته يظهر الزهد والورع والتقشف حتى صار كل منهما مسموع القول في جهته. وقصدم الناس وجمعوا إليهم الصدقات، وعظم شأنهما. فأما منصور بن حسن فقصد جبل مسور لاعة¹⁸⁷، فحصنه وأحكم عوراته، واتخذ دار إقامته، ثم جمع الجموع وأغار بهم على أهل تلك الناحية حتى أبادهم، وأخذ أموالهم، واستولى على بلادهم؛ ثم سار إلى بني شاور¹⁸⁸، فاستولى عليهم أيضا؛ ثم نهض إلى شبام وكوكبان لمحاربة الجوالين؛

¹⁸⁴) Landungsplatz für Zabīd. Vgl. WÜSTENFELD, 116; Hamdāni, 94, 11. Al-Ġanādī gibt aber einen anderen Ort an; sie wären nach Ġalāfiqā und nicht nach al-Buq'a, wie es hier heißt, gekommen; und von da aus hätte jeder seinen Weg genommen; siehe da S. 141.

¹⁸⁵) Die Jāfi' wohnen in Sarw Ĥimjar. Vgl. Hamdāni, 89, 5—13.

¹⁸⁶) 'Adan Lā'a ist ein großes Dorf bei Ġabal Maswar und verschieden von 'Adan Abjan, welches am Meere liegt und heute in englischem Besitz ist. 'Adan Lā'a liegt im Gebiet der Lā'a, zwei Tagereisen nordwestlich von Šan'a' an der Grenze des Landes der Ĥāšid. Vgl. Hamdāni, 60, 1; 106, 23; 112, 19—25; 113, 10; 103, 12; al-Wāsi', S. 108.

¹⁸⁷) Ġabal Maswar ist ein Berg in der Sarāṭ al-Muṣāni', dem sechsten Teil der jemenischen Gebirgskette (von S. aus gerechnet) und liegt in dem Gebiet der Lā'a; siehe Anm. 186 und vgl. Hamdāni, 60, 1; 72, 14; 108, 2, 10, 21; 113, 20; 103, 13; 245, 6.

¹⁸⁸) Die Banū Šāwir wohnen hauptsächlich in dem zehnten Teil der Gebirgskette, von Süden nach Norden gerechnet, in Sarāṭ Ġaub und auch in al-Baun. Vgl. Hamdāni, 70, 3; 111, 17; 112, 11.

فهزموه وقتلوا طائفة من قومه، فعامل رجلا من مواليهم كان على حصن الضلع⁽¹⁰⁰⁾، فلما والاه ذلك الرجل الذي والاه ندم⁽¹⁰¹⁾ على موالاته. ثم خرجت العساكر من صنعاء فأنهزم من شبام إلى مسور. وأما على بن الفضل فإنه لما قصد بلاد يافع أظهر مثل ما⁽¹⁰²⁾ أظهر منصور بن حسن من العبادة والزهد والتشف، فاقتن به أهل تلك الناحية، وهم جهال رعايع لا يعرفون الحقائق بل يتبعون كل ناعق، فأنهم أقروا إليه أزمتمهم، وطلبوا منه النزول من متخلاه إلى محلاتهم فلم يجيبهم إلى مطلبهم إلا بشروط شرطها عليهم؛ وهي الأمر بالمعروف والنهي عن المنكر وترك المعاصي والإقبال على الطاعة، فأجابوه، فأخذ عليهم الموائيق؛ ثم أسرم بمهارة بعض حصون جهاتهم ففعلوا؛ ثم أزمهم أن يغيروا على أطراف البلاد فينهبوا أهلها، وأدومهم أن ذلك من الجهاد في سبيل الله، وكان في الحج⁽¹⁰³⁾ وأبين⁽¹⁰⁴⁾ رجل من الأصابع⁽¹⁰⁵⁾ يعرف بابن أبي العلاء⁽¹⁰⁶⁾ فقصد ابن الفضل بمن معه، فهزمه ابن أبي العلاء وقتل من أصحابه كثيرا، ورجع ابن الفضل إلى مهيب، فاجتمع إليه المنهزمون من أصحابه، وكان ذا رأى

^{a)} الذي وندم B

^{b)} مثلا B

¹⁰⁰⁾ Ad-Dila، einer der berühmtesten Berge Jemens, nicht weit von Šibām, dem Sitz der Ja'furiden. Vgl. Hamdāni, 125, 8.

¹⁰¹⁾ Lahğ ist eine der größeren Städte der Tihāma und Süd-Jemens. Es liegt nördlich von 'Aden am Wege nach Šan'a' (45° Länge Greenw., 13° Breite). Bei Lahğ treffen sich Wādī 'Ulğān und Wādī Ša'a; und von da aus geht al-Ğā'it zum Meere in der Richtung auf Aden. Lahğ wird auch die ganze Gegend bis an die Grenze von Abjan genannt. Vgl. Hamdāni, 52, 10; 53, 15; 77, 24; 78, 1; 97, 23—98, 12; 189, 15.

¹⁰²⁾ Abjan ist ein großes Gebiet im südlichen Jemen, nach Dū Abjan (Našwān vokalisiert Ibjan), einem himjaritischen König genannt; danach wird das berühmte 'Adan als 'Adan Abjan bezeichnet. In Abjan gibt es viele Städte und Dörfer, wie Šaukān und Ĥanfar, das als größte Stadt Abjans gilt. Vgl. Hamdāni, 52, 10; 53, 18; 97, 6—22; Našwān, 11.

¹⁰³⁾ Al-Ağābīl, ein himjaritischer Stamm, nach Aṣbah b. 'Amr b. Ĥarīṭ b. Dī Aṣbah b. Mālik b. Zaid b. al-Ğauṭ b. Sa'd b. 'Auf b. 'Adijj b. Mālik b. Zaid b. Sadad b. Zur'a Ĥimjars des Kleinon (al-Aṣḡar), sie wohnen hauptsächlich in Lahğ und Abjan. Vgl. Hamdāni, 53, 16; 54, 26; 77, 26; 96, 7; 97, 4, 15; 98, 12; 99, 24; Našwān, 59.

¹⁰⁴⁾ Ĥa ist Muḥammad b. Abī 'Alā. Vgl. al-Ğamdi bei Kay, S. 143

ومكر، فقال لهم؛ الرأي أنا نهجم عليهم فإنهم قد أمنوا وتفرقوا، فساعدوه، ولم يشعر ابن أبي العلاء وهو في خنفر¹⁹⁴ غافلاً، وقد تفرق أصحابه إلا وقد خالطته عساكر ابن الفضل فقتلوه وطائفه ممن كان عنده، واستولوا على خزائنه، وفيها من النقد جملة مستكثرة، ورجع ابن الفضل إلى يافع فعظم شأنه وشاع ذكره، ثم سار إلى المذَّيْجَرَة¹⁹⁵ وهي قرية في أعلى¹⁹⁶ بلاد العدني، وصاحبها يومئذ جعفر بن محمد¹⁹⁷ (341b) ابن أحمد المناخي وهو¹⁹⁷ الذي ينسب إليه مخالف جعفر، فلقبه¹⁹⁸ أهل تلك الناحية وقاتلوه، فانهزم راجعاً إلى يافع. وفي هذه السنة وصلت كتب إلى الهادي «عم» من إبراهيم بن علي¹⁹⁹ والفطريف²⁰⁰ الحكمي يطلبان منه الوصول إلى بلادهما²⁰⁰ على تسليم ما في أيديهما؛ وأعطياه على ذلك المهود الغليظة، وتكررت كتبها بمنزلة ذلك، فاستدعى الهادي قبائل خولان، فسار بهم إلى تهامة، ونزل بموضع يقال له السرر [ثم تقدم إلى محل يعرف بالعنبرة ووافاه كتاب الحكمي يستدعيه إلى محل يسمى طرطراً²⁰¹ فسار إليه، ولقيه رسل الحكمي بالضيافة وعلف الدواب، وكان الحكمي قد أخذ ذلك من أهل بلده، فلما بلغ الهادي ذلك أرجع لأهل البلد ما أخذ منهم،

الهادي يذهب
إلى بلاد
الحكميين
بدعوتهم

أعلاه B^a فقاء^b.

¹⁹⁴) Vgl. Anm. 191.

¹⁹⁵) Liegt in Miḥlāf as-Saḥl auf dem Raima-Berg; von Ġa'far, dem Diener (Maulā) des Muḥammad b. Zijād, im Jahre 206 H. gebaut. Nach diesem Ġa'far soll das Gebiet Miḥlāf Ġa'far genannt worden sein. Vgl. Hamdāni, 98, 4; 100, 17; 217, 2; al-Ġanadi bei KAY, S. 143, Z. 4, unten und dazu 'Umāra bei KAY, S. 3.

¹⁹⁶) VAN ARENDONK nennt ihn nach *Bahjat az-Zaman* Ġa'far b. Ibrāhīm. Vgl. VAN ARENDONK, 106 (7), 113 (4) und S. 309 (zu Bl. 113). Dazu noch Hamdāni, 75, 9; 100, 24.

¹⁹⁷) Vgl. dazu Anm. 195; Ibn Ḥaldūn bei KAY, 126 und VAN ARENDONK, 101 (10).

¹⁹⁸) Nach *as-Sira*, Fol. 135b, wie VAN ARENDONK angibt, wäre er aus dem Stamm al-Ḥakam. Vgl. VAN ARENDONK, 213.

¹⁹⁹) Es ist al-Ġiṭrif b. Muḥammad al-Ḥakamī (ibid).

²⁰⁰) Ihr Land beginnt nördlich von Wādī Maur (Maur-Tal) und dehnt sich fünf Tagemärsche aus. Vgl. Hamdāni, 54, 7 -10; 110, 24 -120, 6.

²⁰¹) Vgl. Hamdāni, 178, 8.

وقال: لا يجمل لنا أخذه؛ وأرجع رسل الحكمى إليه؛ فتمجيب من فعل الهادى، ولام على ما كان منه من استدعائه، وانثنى عزمه عن موالاته بعد العهود الأكيده. ثم جمع عسكريا كثيرا وسار بهم لمحاربة الهادى، فأوقع بهم الهادى «عم»، وانهمز الحكمى فقبضه الهادى وقتل من أصحابه كثيرا.

ودخلت سنة ٢٩٢

في محرم منها خرج إبراهيم بن خلف من الكدراء^{٢٠٢} قاصدا جبل ذخار، فلما وصل طرف الجبل لقيه^{٢٠٣} عبد لعدنان^{٢٠٤} صاحب الجبل فقتله وهزم أصحابه، وبعث برأسه إلى مولاه. وفي هذه السنة حصل التواطؤ^{٢٠٥} فيما بين محمد بن أحمد^{٢٠٦} الأعجم وبين عثمان بن أحمد^{٢٠٧} على قبض كوكبان، فقبضه عثمان فتحرك^{٢٠٨} عليه أسعد بن أبى يعفر من صنعاء، وقدم أمامه عسكريا، فصعدوا الجبل من محل يسمى بيت خيام^{٢٠٩}، وتبعهم أسعد في الأثر، فأقام الحصار على كوكبان حتى ظفر به، وأسر عثمان بن أحمد، ولبت في شبام بعض أيام، ثم رجع إلى صنعاء، وفيها خالف بنو الحارث بنجران^{٢١٠} على الهادى «عم»، ووقع بينهم وبين عامله هنالك حرب؛ فخرج عليهم الهادى «عم»

خلاف بنى
الحارث ضد
الهادى

^{٢٠٢}) لقاء مد B.

^{٢٠٣}) التواطؤ B.

^{٢٠٤}) بنخوات B.

^{٢٠٥}) Al-Kadrā ist eine der Städte der Tihāma, nicht weit von Zabīd. Vgl. Hamdāni, 54, 1; 72, 3—5; 106, 3; 120, 1, 7.

^{٢٠٦}) Vgl. VAN ARBENDONK, 215.

^{٢٠٧}) Es ist Muhammad b. Ahmad b. Zuraiq al-A'ğam, einer der Banu-'l 'Abbās b. 'Alī und Anhänger von al-Hādī. Er war vorher von al-Hādī zum Qāḍī ernannt worden. Vgl. VAN ARBENDONK, 106, 215.

^{٢٠٨}) Es ist der Ja'furīde 'Uqmān b. Abī 'l Ḥair (Ahmad), der Vetter von As'ud b. Abī Ja'fur. Vgl. S. 36 des Textes; Ibn ad-Duiba, Fol. 11b; VAN ARBENDONK, 203, 208, 212, 215.

^{٢٠٩}) As'ud's Zug war im Šafar dieses Jahres. Vgl. VAN ARBENDONK, S. 215.

^{٢١٠}) Liegt im Miḥlāf Aqjān (= Miḥlāf Šibām). Vgl. Hamdāni, 107, 10.

من صعدة، فحاصروهم واستباحوا أموالهم، وقطعوا نخيلهم؛ فطلبوا الأمان من الهادي «عم» فأمنهم، ورجع إلى صعدة. وفيها قصد علي بن الفضل المذبحرة تارة أخرى فدخلها²⁰⁸، وأخذ حصن التعكري²⁰⁹ فانهزم جعفر المناخي إلى نهامه، فأمدّه صاحب زبيد²¹⁰ بجيش كثيف، ورجع يريد استرجاع المذبحرة فحصدت بينة وبين علي بن الفضل وقعة كبيرة بوادي نخله²¹¹، فيها²¹² قتل جعفر المناخي، وابن عمه أبو الفتوح²¹³ بأكمة خواله²¹⁴، وقويت^a شوكة ابن الفضل، واستولى على بلاد المناخي، وجعلها مستقر ملكه؛ ثم نهض إلى بلاد محضب²¹⁵، فدخل منكت²¹⁶ فأخربها؛ ثم سار إلى ذمار، فوجد (35a) جيشاً عظيماً في هران²¹⁷ من أصحاب الحوالى²¹⁸ فكتب إلى صاحب هران، واستأله حتى والاه.

^a) وقوت B.

²⁰⁸) Die Stadt. fiel in seine Hände am 14. Šafar 292 H. Vgl. VAN ARENDONK, 114.

²⁰⁹) Diese Festung liegt auf dem berühmten Berge Ta'kur im Miḥlāf as-Saḥūl. Sie heißt bei Hamdāni Ḥiṣn Ta'kur. Vgl. Hamdāni, 100, 16; 125, 6, 21.

²¹⁰) Es ist Ishāq b. Ziyād (= Abu 'l-Ġaiš). Vgl. S. 37, 47 des Textes; al-Ġanadī, 145, bei KAY. Über ihn und seine Vorfahren vgl. auch 'Umāra bei KAY, S. 1 ff.

²¹¹) Wādī Naḥla ist im Miḥlāf as-Saḥūl; es ist ein sehr fruchtbares Tal, reich an Wasser, Obstbäumen und Gemüse. Vgl. Hamdāni, 75, 5—16.

²¹²) Die Schlacht war am Freitag, dem letzten Raġab 292 H., wobei Ġa'far b. Ibrāhīm al-Manāḥī im Kampfe fiel, nachdem er 50 Jahre lang geherrscht hatte. Vgl. VAN ARENDONK, 114; KAY 222; Hamdāni, 100, 25.

²¹³) Es ist Abu 'l-Futūḥ b. Abī Salāma. Vgl. VAN ARENDONK, 114, 216 (2).

²¹⁴) Siehe Hamdāni, S. 75 und die Anmerkungen zu dieser Stelle (II, S. 70).

²¹⁵) Bilād Jaḥḍīb schließt sich an die nördliche Grenze des Miḥlāf as-Saḥūl an. Es wird Jaḥḍīb as-Sufl genannt; nördlich davon liegt Jaḥḍīb al-'Ulw. Vgl. Hamdāni, 101, 1—10; 135, 3; 209, 2. Našwān, S. 49, 93 schreibt Jaḥṣīb; VAN ARENDONK bald Jaḥḍīb, S. 106, bald (nach anderen Quellen) Jaḥṣīb, 198 (5), 216.

²¹⁶) Mankaḥ liegt im Jaḥḍīb al-'Ulw und gilt bei Hamdāni als eine der Städte des jemenischen Naġd. Siehe da 55, 4; 101, 6.

²¹⁷) Hirrān, im Bereich von Ḍimār. Vgl. Hamdāni, 80, 20; Jāqūt, IV, 958.

²¹⁸) Gemeint ist As'ad b. Abī Ja'fur al-Ḥiwālī.

ودخلت سنة ٢٩٣

في الحرم منها نهض على بن الفضل من الجند²¹⁹ بمجموع كثيرة الى اليمن الأعلى،²²⁰ وكان اليافعي²²¹ في ذمار، فوجهه عسكره لمحاربة ابن الفضل فهزمهم، وقصد اليافعي فهزمه من ذمار إلى صنعاء؛ ثم تبعه ابن الفضل بجنود لانطاق، يقال أنها بلغت إلى أربعين ألفاً،^a فنزل في ظبوة^b وخرج إليه أسعد بن أبي يعفر فقاتله قتالا شديداً، وقتل من أصحابه أربعمائة رجل، ورجع إلى صنعاء؛ ولبت ابن الفضل بجنوده القرامطة في سفح نغم ثلاثة أيام، ثم انتشروا؛ فقصد ابن أبي يعفر، فما برحوا من مواضعهم، ورجع ابن يعفر إلى صنعاء؛ فقصد ابن الفضل ليلاً في خمسة آلاف مقاتل، فدخل صنعاء من ناحية الشهابيين²²² بسعاية مهلب الشهابي، فقصد

دخول ابن
الفضل صنعاء

^a) أربعين ألف B.

^b) ضبوه B.

²¹⁹) Al-Ġanad ist die größte Stadt im Gebiete der Sakāsik, welches zwischen Miḥlāf as-Šahūl nördlich und al-Ma'āfir südlich und westlich liegt. Al-Ġanad ist einer der ältesten arabischen Märkte, liegt am oberen Wege von 'Adan nach Ṣan'a', es war auch der Sitz der 'Amil (= Statthalter) von dem 'Amal al-Ġanad (= Gebiet al-Ġanad), zu welchem alle tihāmischen Dörfer gehörten. Al-Ġanad ist berühmt durch Viehzucht. Die Bewohner von as-Sakāsik widerstanden besonders hartnäckig und tapfer den Qarāmiṭa. Sie gehörten, wie Hamdānī, 99, 22—26, berichtet, zu denjenigen, die sich von den Qarāmiṭa nicht unterwerfen ließen. Sie sollen auch Aḥmad b. Faḍl getötet haben. Vgl. Hamdānī, 54, 18—21; 99, 22—26; 179, 26; 189, 23, 24; 198, 7.

²²⁰) Jemen bestand aus zwei Teilen, al-Jaman al-A'la (= Ober-Jemen), dessen Hauptstadt Ṣan'a' war, und al-Jaman al-Asfal (= Unter-Jemen) mit der Hauptstadt Zabīd. Vgl. Ibn ad-Daiba', Fol. 3b.

²²¹) Gemeint ist 'Isā b. al-Mu'ān al-Jāfi'. Vgl. VAN ARBENDONK, 211, 216, 220, 221.

²²²) Die Banū Šihāb führten ihren Stamm auf Šihāb b. al-'Āqil zurück, dessen Herkunft umstritten ist; manche sagen, er gehörte zu dem Kinda, die anderen sagen, zu den Quṭā'a, was Naṣwān, S. 58, für wahrscheinlich hält. Die Banū Šihāb haben in Ṣan'a' mit al-Abnā', den Persern, zusammengewohnt. Vgl. Hamdānī, 124, 20.

عُمدان²²³ والمسجد،^٢ وذلك في العاشر²²⁴ من شهر محرم من هذه السنة؛ فخاربه أسعد بن أبي يعقوب إلى عصر ذلك اليوم؛ ثم خرج من صنعاء، وكان يوما عصيبا حصل فيه لأهل^٣ صنعاء من الخوف والوجل والرعب والفشل؛ وخرج منهم من خرج بأهله وأولاده، واستباح القرامطة صنعاء قتلا ونهبا وأسرا، واستباحوا المحارم فهتكت^٤، وفعلت العظام. وأما ابن أبي يعقوب فإنه توجه إلى شبام، فتحرك عليه القرمطي²²⁵ الذي في جبل ذخار وحاربه، فخرج ابن أبي يعقوب من شبام بأهله وأتقاله إلى بلاد الدعام²²⁶. قلت أنتقل إلى محاربة^٥ الإمام، فضائل أهل البيت عليهم السلام، ألم يكن آل يعقوب حاربوا إمام الهدى وبجر الندى الهادي إلى الحق المين يحيى بن الحسين صلوات الله عليه وأخرجوه من شبام بأهله؛ فسلط الله عليهم هذه الفرقة الغاوية القرمطية وأجزام^٦ بمثل فعلهم معه في أقرب مدة. ولما تمكن ابن الفضل من صنعاء لم يحسن فيها صنعا، بل أظهر مذهبه الخبيث ودينه المشؤم، وارتكب محظورات الشرع، وادعى النبوة، ورفق منبر جامع صنعاء، وخطب خطبة منكرة، صرح فيها بعقيدته الكفرية، وحمل عليها من تابعه من تلك الفرق الغوية، وقد ذكر

^٢) B عُمدان المسجد (ohno) vgl. van Arendonk S. 217.

^٣) مع أهل صنعاء B.

^٤) وهتكت B.

^٥) محاربت B.

^٦) no1

²²³) Über Gumdān vgl. D. H. MÜLLER, *Die Burgen und Schlösser Süd-arabiens*, 377–385.

²²⁴) Den Tabellen nach war es ein Dienstag. Al-Ġanādī, S. 144 bei KAY gibt als Datum den Donnerstag, den 3. Ramaḍān an. Dagegen stimmt at-Ṭabarī und Ibn al-Aṭīr mit unserem Verfasser überein. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, S. 2256, Z. 8ff.; 2257, Z. 18ff.; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, S. 378; auch VAN ARENDONK, S. 217.

²²⁵) Gemeint ist Maṣṣūr b. Ḥasan, der Genosse und Mitarbeiter von 'Alī b. al-Faḍl al-Qarṣāfi. Vgl. S. 39, 40 des Textes und VAN ARENDONK, 217.

²²⁶) Bilād al-Du'ām liegt in dem Gebiet al-Baun. Vgl. Hamdānī, 111, 19; 201, 13; und S. 14 des Textes.

هذه الخطبة كثير²²⁷ من المؤرخين، وإنما تركناها تزيها لكتابنا عن كلام هذا المارق اللعين، وإن كانت شاهدة عليه بالكفر الصريح^{أ)}، غير أن في أعماله ما يغني عن التصريح، ضاعف الله له العذاب في يوم الجزاء والحساب، فإنه هدم أركان الإسلام، وبالغ في دحض الشرائع الواردة عن سيد الأنام، صلى الله عليه وعلى آله الكرام، (35b) وأباح لتابعيه الخمر، وإتيان الذكور، وارتكاب المحرمات، من تكاح البنات والأمهات، وأسقط حج بيت الله الحرام، وأتى بدين خالف الشرائع والأحكام؛ ومن قبيح فعله أنه اتخذ جامع صنعاء اصطبلًا للخيل بعد تلاوة القرآن فيه النهار والليل. ولما بلغ ذلك صاحبه منصور بن حسن تجهز بالمسير إليه من مسور، وحين اجتمع به لأمه على فعله بصنعاء، وكان يهايه لجرأته وقتكه، وكان على بن الفضل يوم أصحابه أن منصور بن حسن من جملة أتباعه²²⁸، وسيف من سيوفه. ولما عزم ابن الفضل على قصد تهامة نهأ منصور بن حسن وقال له: الرأي التوقف والسكون في هذه (البلاد) التي قد استفتخناها حتى تمكّن اليد، فلم يسمعه،^{ب)} وسار في ثلاثين ألفًا وجعل طريقه على بلاد المغارب²²⁹ حتى اللحب^{ج)} من بلاد الشرف الأسفل²³⁰، فتآمرت عليه البلاد والقبائل، ونبتوا له في الأماكن الضيقة حتى لم يمكنه التخلص، وبلغ (ذلك) منصور ابن حسن، فشن الغارة^{د)} عليهم^{ه)}، واستنقذه من تلك الجهة، فرجع إلى صنعاء.

^{أ)} صريح B. ^{ب)} Vgl. Dozy, *Suppl.*, unter سعد IV.

^{ج)} Vgl. van Arendonk, 218 (4): Es steht aber in *Anbā' az-Zaman* die obige Form «اللحب» und nicht الحب wie van Arendonk a. a. O. meint.

^{د)} B. المغار. ^{ه)} عليه.

²²⁷⁾ Al-Ġanadī, S. 114 bei KAY, gibt diese Predigt wieder, aber er meint, Ibn al-Faql habe sie in der Moschee von al-Ġanad und nicht von Ṣan'ā' gehalten.

²²⁸⁾ Etwas anders VAN ARENDONK, S. 217f. nach al-Ḥazraġī.

²²⁹⁾ Wahrscheinlich meint er westlich von Ṣan'ā'.

²³⁰⁾ aš-Šaraf al-Asfal gehört zu dem Lande der Banū Ġarīb b. Ġuṣam b. Ḥāšid, liegt also im Gebiet der Ḥāšid in Hamdān, westlich von Ṣan'ā'. Vgl. Hamdānī, 107, 18; 111, 8—11.

وبعد أيام خرج منها غازيا لتهامة، فجعل طريقه المغارب²⁸¹، ونال أهلها منه أنواعُ
المصائب؛ وكان مروره على جبلٍ ملحان²⁸²، وتوجه منه إلى المهجم²⁸³ فقتل
صاحبها، ثم سار إلى الكدراء فأخذها، وتقدم إلى زييد ففر منه إسحاق بن محمد بن
إبراهيم بن محمد بن زياد، فهجم على زييد. ونال منه ما يريد، وقتل من أهلها، وسبي من
نساءها أربعة آلاف عذراء ثم خرج منها راجعا إلى المذخيرة. ولما وصل بعض الطريق
قال لأصحابه: إن هؤلاء النساء يشغلنكم عن الجهاد، وساء الحصيب²⁸⁴، فاذبحوا
ما في أيديكم²⁸⁵، فذبحوهن في ساعة واحدة، فسمى ذلك الموضع المشاحيط²⁸⁶.

ودخلت سنة ٢٩٤

فيها استدعى أهل صنعاء الإمام الهادي «عم» من صنعاء، فأجابهم وسار إليهم،
ولما وصل صنعاء وجه ولده محمدا²⁸⁷ إلى ذمار ومخاليقها، وبعث العمال، فقصدته
منها ثانية

محمد B²⁸⁷ أيديكم B²⁸⁸ الحطيب B²⁸⁹

²⁸¹) Hier gemeint südwestlich von Ṣan'a' nach Ḥarāz und Ġabal Milhān zu. Vgl. VAN ARBENDONK, 216 (6).

²⁸²) Ġabal Milhān ist einer der spitzen Berge von Sarāt al-Maṣāni', dem sechsten Teil der Gebirgskette as-Sarāh. Er liegt westlich von Ṣan'a', mehr nach dem Moere zu in Bilād Ĥimjar zwischen Wādī Surdud und Wādī Maur, nach dem das Wasser von dem Berge herabfließt. Ġabal Milhān ist eine der Sehenswürdigkeiten und Merkwürdigkeiten Jemens, berühmt durch seine Moschee „Masǧid Šāhir“, auf der Spitze Šāhir, wo 99 Wasserquellen entspringen sollen. Vgl. Hamdāni, 68, 26; 72, 15, 10; 79, 12—17; 113, 3; 126, 10, 14; 190, 23; 193, 1.

²⁸³) Al-Mahǧam ist eine der Städte der Jemenischen Tihāma. Es liegt am Wādī Surdud westlich von Ġabal Milhān und hat ungefähr dieselbe geographische Breite wie Ṣan'a' und dieselbe Gradlänge wie Zabīd. Hier endet der von 'Adan über Zabīd herkommende Weg und beginnt die Straße nach Ṣan'a'. Vgl. Hamdāni, 45, 13; 54, 5; 72, 10; 106, 3; 110, 21; 120, 1, 6; 155, 10; 173, 2; 188, 18.

²⁸⁴) Al-Ḥuṣaib ist der Stammname der Bewohner von Zabīd, nach al-Ḥuṣaib b. 'Abd Šams genannt. Vgl. Hamdāni, 119, 17.

²⁸⁵) Die Benennung ist sprachlich klar; denn *šahāṭa* bedeutet „schlachten“. Vgl. *al-Qāmūs al-muḥīṭ*. Es bleibt aber zu erwägen, ob nicht etwa die Geschichte von der Abschächtung der Frauen aus dem bereits vorher vorhandenen Ortsnamen abgeleitet ist.

القرامطة²³⁶، فماد إلى حظيرة أبيه بصنعاء. وخرج على الهادي موالي بني يعفر كالحسن بن كنانة²³⁷ وابن جراح²³⁸ فخاربه ونافسوه على صنعاء، فرجع منها إلى صعدة، ودخل أسعد بن أبي يعفر إلى صنعاء فاستقر فيها، ثم وصل ذو^ب الطوق اليافعي²³⁹ أحد قواد علي بن الفضل إلى ذمار فخرج منها أبو الروية²⁴⁰ المدحجي منهزما إلى رداع²⁴¹، فتبعه ذو الطوق^ج إلى رداع فقتله، ثم عطف على صنعاء فاستدعى أهلها الهادي «عم» وللضرورة أحكام، وسبحان الله ما أقل وفاء هذا الأنام، وما أحسن سجية هذا الإمام، حيث يبائع في الذب عن أهل هذه الديار، وقد علم منهم من محاربتة والميل إلى عدوه ما يوجب رفع الأمطار، لكنه «عم» سلك سبيل^د سلفه الكرام في نصر الدين (36a) وجهاد الظالمين، وإحياء سنة جده سيد المرسلين صلى الله عليه وسلم، وإن جفاه أهل الشقاق، وأعرض عنه من تمكن في قلبه النفاق، فجزاه الله عن الإسلام والمسلمين أفضل جزاء المحسنين.

ولما حصل الاستدعاء للهادي «عم» — كما أشرنا إليه — وجه على بن جعفر العلوي والد عام بن إبراهيم في جماعة من أصحابه، وأتبعهم ولده محمدا؛ فلما قربوا

الهادي يوجه
ولده محمدا إلى
صنعاء لمساعدة
أهلها ضد القرامطة

جواح B. ^ب ذا الطوق B.
ذا الطوق ^ج مسيل B. ^د

²³⁶ Es war 'Isā al-Jāfi', der gegen Ḍamār zog, worauf Muḥammad b. al-Hādī sich veranlaßt sah, seinen Posten aufzugeben und zu seinem Vater zu ziehen. Vgl. VAN ARENDONK, 220 ('Isā wurde von Ibn Ḍi't-Ṭauq Mitte Šafar getötet). Vgl. VAN ARENDONK, 221 (7).

²³⁷ VAN ARENDONK nennt, S. 217 (6), ihn nach *as-Sira*, Fol. 159b, 5, al-Ḥasan b. Kaḏjāla. Der Aufstand war am 10. Muḥarram 294 H.; Ibid 221.

²³⁸ VAN ARENDONK nennt ihn Ġaḡrāḥ b. Bišr, siehe das. S. 221; dazu S. 147.

²³⁹ Bei VAN ARENDONK, S. 221, heißt es an dieser Stelle: „Ibn Ḍi't-Ṭauq und 'Isā“ (al-Jāfi); deshalb kann man hier annehmen, die Stelle hat gelautet: und daß das Verbindungswort „wa“ و von dem Schreiber fortgelassen worden ist.

²⁴⁰ Es ist Abu 'l-'Ašira Aḥmad b. Muḥammad b. ar-Ruwajja al-Maḏḥiġī, der die Leitung in Ṭāl und Radā' im Namen al-Hādī's hatte. Vgl. VAN ARENDONK, 221.

²⁴¹ Radā' liegt südöstlich von Ḍamār. Es ist die Hauptstadt des Miḥlāf Radā'. Vgl. Hamdāni, 55, 8ff.; 102, 9ff. und BURGHARDT, *Reiseskizzen aus dem Jemen*, 008.

من صنعاء خرج عنها القرامطة، فدخلها محمد بن الهادي وأصحابه، واستقروا فيها إلى أن أتتهم القرامطة بما لا يقبل لم به، وكان القاصد لهم على بن الفضل وذا الطوق، فلما قرب من صنعاء عارضه أسعد بن أبي يعفر، فقتل من أصحابه ستين رجلاً، وتكاثر عليه جنود ابن الفضل وأيقن من في صنعاء بالعجز عن مقاومته، فخرج منها من خرج، والتجأ بعضهم إلى دور العلويين؛ ودخل على بن الفضل بمجموعه صنعاء في غرة شهر رجب في هذه السنة فاستباحها، وقتلوا من وجدوه فيها، وعمدوا إلى دور العلويين فأخرجوا من فيها من المستجيرين^{٢٤٩}، وقابلوهم بالمذاب المهيئ، ولبت القرامطة في صنعاء وجهاتها ثلاث سنين يفسدون^{٢٤٨} في الأرض ولا يصلحون حتى رماهم الله تعالى بالآلام وعاجلهم بالانتقام، فهلك منهم أمة لا يحصيها العدد، وتوجه^{٢٤٨} طاغيتهم ابن الفضل إلى المدينتين ببقية أصحابه. وفي هذه السنة ظهرت القرامطة بنجران، وتحرك بنو الحارث للخلاف والطفيان، فقصدهم الهادي عليه السلام، وقتل منهم جماعة، ورجع إلى صعدة. وفيها تعرض^{٢٤٩} القرامطة للحجاج في طريق مكة، وقائدهم زكرويه^{٢٥٠} القرمطي فقتلوا عدداً لا يحصى^{٢٤٥}، واستولوا على

انتصار ابن الفضل وتنكيه بأهل صنعاء

فتك القرامطة بالحجاج

^{٢٤٩}) المتجورين B.

^{٢٥٠}) ركوية B.

^{٢٤٨}) Al-Hamdānī erzählt uns in seinem Buche *al-Ikkil*, wie die Qarmāṭen seinerzeit die Stadt Ṣan'ā' verwüstet haben und daß Barā' b. al-Mulāḥiq al-Qarmāṭī eines der schönsten und ältesten Schlösser von Ṣan'ā', nämlich Maḥfid Bait Ḥanbis, welches Ḥanbis b. Ja'fur gehörte, im Jahre 295 H. in Brand stecken ließ. Der Brand soll vier Monate gedauert haben. Vgl. D. H. MÜLLER, *Die Burgen und Schlösser Südarabiens*, 306, 6ff.

^{٢٤٩}) 'Alī b. al-Faḍl zog im Jahre 297 H. aus Ṣan'ā' nach al-Muḍaiḥira und von da gegen Zabīd. Vgl. VAN ARENDONK, 223 und S. 51 des Textes.

^{٢٥٠}) Über den Überfall der Qarmāṭen auf die Pilger, vgl. at-Ṭabarī, Serie III, Bd. 4, S. 2260ff.; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, 378ff.

^{٢٤٥}) Die Zahl der gefallenon Pilger soll sich auf 20000 belaufen haben. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, Bd. 4, 2272; Ibn al-Aṭīr, Bd. VII, 380.

جميع ما معهم²⁴⁶، وعظمت هذه القضية على المسلمين، واضطربت لها معالم الاسلام في اليمن والشام، وكثر البكاء والنواح في أكر الآفاق، وبلغ الحال أن نساء القرامطة حملن الماء وطفن بالجرحي المندسين في القتلى، فمن طلب منهن الماء قتلنه، ولما بلغ (أمر) هذه القضية إلى المكتفى العباسي عظم عليه، فجهز مولاة وصيفا²⁴⁷ في جماعة من القواد، وعدد كثير من الأجناد، وقاتلهم، وكانت الدائرة على القرامطة، وقتل قائدهم²⁴⁸ الخيث وأراح الله منه البلاد والعباد

ودخلت سنة ٢٩٥

ثورة بنو الحارث فيها خالف بنو الحارث بنجران، وهموا بقتل عبيد الله عامل الهادي «عم» على بلادهم، فخرج إليهم الهادي فقتلهم، ونهب أموالهم، ودمر منازلهم، ورجع إلى صنعاء، وترك عصابة مع عامله المذكور.

ثورة بنو الحارث
وقتلهم عامل الهادي

ودخلت سنة ٢٩٦

فيها عاد بنو الحارث إلى الخلاف، وقصدوا دار عبيد الله فدخلوها، وقتلوه وأصحابه جميعا بعد حرب شديدة. وفيها ظهر حسن ابن أم الجنباني^{249b} القرمطي

²⁴⁶) Darunter waren auch die Gelder und die kostbaren Schätze der Banū Ṭūlūn, die damals von Ägypten über Mekka nach Bagdād geschickt wurden. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, Bd. 4, S. 2272—2273 und Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 380; dazu Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 88 und EI, IV, 903, Ende des vorletzten Absatzes.

²⁴⁷) Es ist Waṣīf b. Ṣuwārtakīn. Er zog gegen die Qarmāṭen Anfang Rabī' I. des Jahres. Vgl. Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, 380; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, 88.

^{248a}) Er wurde verwundet, gefangen genommen und erlag fünf Tage später seinen Wunden. Seine Leiche wurde mit den Gefangenen nach Bagdād gebracht und von da aus sein abgeschchnittenes Haupt nach dem Lande Ḥurāsān, dessen Pilger durch die Qarmāṭen am meisten gelitten hatten, um die Bewohner zu beruhigen und sie von der beseitigten Gefahr zu überzeugen, damit sie ihre jährliche Pilgerfahrt nicht aufgeben sollten. Vgl. Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, 381.

^{249b}) Der Verfasser meint wahrscheinlich Abū Sa'īd al-Ġanābī al-Ḥasan b. Bahrām; aber dessen erster Aufstand war im Jahre 286 H. und nicht im Jahre 296 H., also in der Regierungszeit al-Mu'tadid's. Vgl. at-Ṭabarī, Serie III S. 2188, 2192, 2196—2197; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 340—341, 344—345; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 88—90, Anm. 30 zu S. 11.

[في البحرين في سبعمائة^{٢٥٠} فارس، فبعث إليه المكتفى^{٢٤٩} قائدا من قواده في تسعة آلاف^{٢٥١} مقاتل فهزمهم القرمطي]، وقتل بعضهم، وأسر قائدهم، ودخل إلى صحار^{٢٥١} وهي قسبة عمان (36b)، قال الحَجُورى: بين البحرين وعمان مسير عشرة أيام في الرمل، وخرج عليه بَدْر المَحَلّى للمحاربة فُدسّ عليه القرمطي خادمين فقتلاه غيلة في الحمام؛ وملك البحرين مدة أيام الفتنة نحو سبع^{٢٥٢} وعشرين سنة^{٢٥٣} حتى قتل. وفي هذه السنة^{٢٥٤} مات المكتفى العباسى.

ودخلت سنة ٢٩٧

غزو ابن
الفضل لزريد

فيها خرج على بن الفضل من المَذْيَنَجْرَة قاصدا لزريد، فدخلها، وهزم صاحبها إلى المهجم، وقتل أهلها، وسبى نساءها، ولبت فيها سبعة أيام ثم خرج إلى مستقر

سبعة وعشرين B^{٢٥٠} شجار B^{٢٥١} في سبع مائة B^{٢٥٢}

^{٢٤٩}) Es war al-Mu'tadid, nicht al-Muktafi, wie schon erwähnt, der die Truppen gegen al-Ġanābī geschickt hatte. Diese Truppen standen unter der Führung von al-Abbās b. Amir/al-Ġanāwī, der vorher als Statthalter in Bilād Fāris tätig war; sein Heer wurde durch die Qarmāṭen vernichtet, und er selbst wurde gefangen genommen, dann aber freigelassen. Diese mißglückte Expedition war Ende Raġab 287 H., wie at-Ṭabarī, Serie III, S. 2196 und al-Mas'ūdī, Bd. VIII, 193, berichten; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, 344—345, gibt als Datum Ende Ša'bān dieses Jahres an, was unwahrscheinlich ist.

^{٢٥٠}) Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, 88 und Ibn al-Aṣṣir an der angegebenen Stelle schätzen die Zahl der abbasidischen regulären Truppen auf 2000, außer den Freiwilligen.

^{٢٥١}) Richtig ist (nach at-Ṭabarī, III 2196 unten, und Ibn al-Aṣṣir, Bd. VII, S. 345) Haġar, die größte Stadt und die Hauptstadt von al-Bahrain. Vgl. Hamdānī 136, 16; 168, 14; 180, 2 und S. 11 des Textes.

^{٢٥٢}) Diese Zahl kann nicht stimmen, wenn er den Abū Sa'īd al-Ġanābī meint, was ich für sehr wahrscheinlich halte und was man aus den Angaben des Verfassers über die Ermordung von Abū Sa'īd durch seinen Diener, S. 58 (= Fol. 37b) schließen kann. Abū Sa'īd trat 286 H. auf und wurde im Jahre 301 ermordet. Er kann keine 27 Jahre geherrscht haben. Aber nach den ersten Angaben des Verfassers über das Auftreten des Abū Sa'īd, S. 11, kann man annehmen, daß der Verfasser 17 und nicht 27 sagen wollte, denn er läßt abweichend von den anderen Historikern den Abū Sa'īd schon im Jahre 285 H. auftreten. Vgl. Anm. 30 zu S. 11; Ibn al-Aṣṣir, Bd. VIII, S. 63.

^{٢٥٣}) Vgl. Anm. 166 zu S. 36 des Textes.

طغيانه، واستخلف عاملاً على زَيْيد؛ فرجع صاحبها من المهجم، وطرد عامل ابن الفضل؛ فأعرض عن غزوه في ذلك الأوان، وجنح إلى الراحة والمكوف على اللذات، واستعمال^{٢٥٤}) المحرمات والتظاهر بالمقبيحات، والأمان من الدواهي، والاستخفاف بأوامر الله والنواهي، فسبحان الرب الكريم ما أوسع حلمه عن كل أفاك أئيم. وفي هذه السنة جهز الهادي «عم» محمد بن علي العباسي^{٢٥٥}) إلى صنعاء وكتب إلى الدِّعَام أن يسير معه، فساروا إلى صنعاء فدخلوها، وأخرجوا عامل القرامطة منها، ولم يلبث عامل الإمام الهادي «عم» والدِّعَام أن عادا إلى صنعاء خشيةً من عود القرامطة عليهم؛ وبعد خروجهما من صنعاء قصدوا القرامطة من شَبَام. ثم إن أسعد بن أبي يَمْفَر عاد^{٢٥٦}) إلى صنعاء وتوجه^{٢٥٧}) منها إلى شَبَام للحرب من فيها من هذه الفرقة الطاغية، فهزمهم، ودخل شَبَام، ثم عطف عليه القرامطة من بيت دُخَار^{٢٥٧}) فأخرجوه عنها، وقتلوا عبد القاهر بن أحمد بن أبي يَمْفَر؛ وتمقب وصول مادة لَأَسْعَد ابن أبي يَمْفَر من دِمَار، فساود الحرب على من في شَبَام، وصعد الجبل فهزم من فيه من القرامطة. وفي هذا^{٢٥٨}) الأوان ظهر دعاة^{٢٥٩}) المبيد في جميع الأقطار الإسلامية، واشتدت القتنة، وتعاظمت الهنة وكثرت الحروب، ونجست الخطوب.

ظهور دعاة
المبيد في
المغرب

^{٢٥٤}) B zusammen B aber der Zusammenhang verlangt einen Infinitiv.

^{٢٥٥}) هادي.

^{٢٥٦}) Unter der Berufung auf *Bahgat as-Zaman* nennt VAN ARENDONK an dieser Stelle 'Ali b. Ga'far al-'Alawi; unser Verfasser hat auch diesen 'Ali auf S. 48 genannt; *al-Ki'āja* aber hat, wie VAN ARENDONK angibt, 'Ali b. Abi Ga'far al-'Alawi genannt. Vgl. VAN ARENDONK, 224 (4).

^{٢٥٧}) Dieser Einzug des As'ad b. Abi Ja'fur in Šan'a' von Balad Qudam war am 10. Du 'l-Hiġġa dieses Jahres. Vgl. VAN ARENDONK, 225.

^{٢٥٨}) Es war im Rabi' I 298 H. (ibid).

^{٢٥٩}) Vgl. Anm. 100 zu S. 24.

^{٢٥٩}) Wahrscheinlich will der Verfasser damit die Gründung des Fatimidensultanates im Magrib, die im Jahre 296 H. stattfand, und die Kämpfe, die sich dabei abspielten, erwähnen. Vgl. Ibn al-Ajir, Bd. VIII, S. 17-41.

فيها مات الهادي إلى الحق المبين يحيى بن الحسين بن القاسم بن إبراهيم، موت الهادي صلوات الله عليهم أجمعين؛ وكانت وفاته في شهر ذي الحجة²⁶⁸ آخر هذه السنة؛ ودفن بصعدة.

محمد المرتضى ومدّة حكمه

وقام بعده بأمر الإمامة، والرياسة العامة ولدّه الإمام المرتضى محمد بن الهادي «عم» بوصية من أبيه. وكان ورعا، زاهدا، متقلّلاً، كثير العبادة، مؤثرا العلم والعمل به. وكانت بيعته في^(أ) المحرم من السنة (التالية)^(ب) للمذكورة؛ فكاتب العمّال، وحارب القرامطة؛ وما زال كذلك إلى شهر ذي القعدة من (تلك) السنة؛ ثم جمع وجوه الجند، وأعيان الناس، وخطب فيهم خطبة بليغة، وعاب عليهم أشياء يكرهها، وعزم على التخلّي والاعتزال،^(37a) ورفع عمّاله من خولان، وهمدان، ونجران، ولزم منزله؛ وسار الطبريون إلى بلادهم؛ وأقام بعض بني عمه للنظر بين الناس. وكان أتخوه الناصر بن الهادي رحمه الله غائبا في بلاد الحجاز، فقدم بعد ذلك، فهبّأه^(ج) المرتضى على القيام بأمر الدين، وجهاد الظالمين؛ وسيأتي ذكر قيامه وبيعته. وفي هذه السنة قصد علي بن الفضل صنعاء، فدخلها يوم الخميس لثلاث بقين من

^{a)} من B.

^{b)} من السنة المذكورة B; so steht es in der Handschrift, aber das kann nicht stimmen; denn die Huldigung al-Murtaḡā's war nach dem Tode seines Vaters, der im 12. Monat „Du'l-Hiḡga“ starb; gemeint ist also السنة من التالية للمذكورة; nach *as-Sira*, VAN ARENDONK S. 227, soll die Huldigung am Dienstag, d. 1. Muḡarram 290 stattgefunden haben, was unser Bedenken bestätigt.

^{c)} Im Sinne von حته.

²⁶⁸⁾ Es war am Sonntag, dem 20. Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 47a.

رمضان الكريم؛ وخرج أسعد بن أبي يعفر منها إلى قدم²⁶⁰، ولما رأى على بن الفضل أن أمر اليمن قد اجتمع له خلع [طاعة عبيد الله المهدي] وكتب بذلك إلى منصور بن حسن فلامه²⁶⁰ على فعله، وقال له ما معناه: كيف تخلع طاعة من لم تر خيرا إلا ببركة الدعاء إليه، وقد أعطينا من اليهود ما قد علمته؟! وكان منصور أبقي الرجلين لزوما لطاعة^{*)} العبيدي. وأقل فتكا وجراءة من ابن الفضل؛ وكلاهما ناكب عن الطريق، رآكب في سفن التعويق. ولما لم يتم من منصور بن حسن مساعدة ابن الفضل إلى ما يريد سار إليه في عشرة آلاف مقاتل، وحصره في مسور²⁶¹ ثمانية أشهر؛ وهلك بينهما عالم، ولم يظفر ابن الفضل بمنصور فرجع إلى صنعاء. ثم اصطلح ابن الفضل وابن أبي يعفر، فولاه²⁶² صنعاء وخطب له ولبس البياض، وقطع ذكر بني العباس.

خلع ابن الفضل
لطاعة عبيد الله
المهدي

حرب ابن الفضل
لزومه منصور بن
حسن

صلح ابن الفضل
مع أسعد بن أبي
يضر

ودخلت سنة ٣٠٠

فيها اشتعلت نار قننة القرامطة الأشرار في جميع الأقطار؛ وبعث ابن الفضل قائدين من قواده، وهما محمد بن درهم الجباني، وحسن بن محمد بن أبي الملاحف الصنعاني إلى مكة المشرفة، فظفر بهما عجم بن ساج²⁶³ عامل الحرمين الشريفين، فضربهما بالسياط حتى هلكا؛ ثم صلبهما. وكذلك بعث ابن الفضل رجلين من دعائه

^{*)} بطاعة B.

²⁶⁰) Qudam, ein Gebiet in Bilād Ḥāšid, nach den Bewohnern, einem hamdānischen Stamm, benannt. Vgl. Hamdāni, 60, 5, 8; 113, 17; 135, 13; 190, 21 und Našwān, 83.

²⁶¹) Vgl. al-Ġanādī bei KAY, S. 146; Ibn ad-Daiba, Fol. 15a.

²⁶²) Während der Umzingelung Maswars durch die Truppen des Ibn al-Faḍl lagerten sie auf dem Ġabal al-Ġamīna (auch Ġabal Fā'iš genannt), nicht weit von Maswar. Vgl. al-Ġanādī, 146.

²⁶³) Al-Ġanādī, S. 147 gibt an, obwohl As'ad von Ibn al-Faḍl zum Statthalter von Ṣan'a' ernannt wurde, hätte As'ad es vermieden, mit ihm zusammenzukommen, da As'ad seinem türkischen neuen Herrn nicht getraut hätte. Siehe auch Ibn ad-Daiba, Fol. 15b.

²⁶⁴) Vgl. Anm. 145 zu S. 33.

إلى بنى حَبِيش²⁶⁴ فقتلوا. وفي هذه السنة خرج ابن الفضل لغزو زَيْيد، ونائبها قيام ابن الفضل
 من قبل بنى زياد^ب رجل يسمى ملاحظاً^٥ (265)، ولقيه^د ابن جراح أحد الموالين
 له من الشَّرَف (266) إلى مَوْر (267) معينا له على صاحب زَيْيد، فلما قرب ابن الفضل
 من زَيْيد خرج عنها ملاحظ إلى المَهْجَم (268) ودخلها ابن الفضل فلم يجد فيها أحداً؛
 ووقع الحرب فيما بين ملاحظ وابن جراح، وقتله في جماعة من أصحابه؛ ورجع ابن
 الفضل إلى المَذْيَجْرَة وملاحظ إلى زَيْيد. وفيها بعث أسعد بن أبي يعفر أخاه عبد الله
 إلى ثات من بلاد رَدَاع (269) فقبضها. وخرج ابن الفضل إلى حَبِيش لحرب مَذْحِج،
 فقاتله دارم المذحجي؛ ثم اصطالحا على أن القرامطة لا يطؤون بلاده. وفي هذه
 المائة الثالثة ظهر مذهب الشافعي في بلاد اليمن وكان الداعي إليه في الجند،
 ومخلاف جعفر عمر بن محمد الخراسي السكسكي، وقيل إنه لم يظهر إلا في المائة
 الرابعة، وهو الأقرب^{269b}، والله أعلم.

ظهور مذهب
 الشافعي في اليمن

لقاه^د. ملاحظ^٥. من قبل زياد^ب. حَبِيش^٥ B.

²⁶⁴) Die Banū Ḥubaiš, ein Zweig des Stammes Zubaid, wohnten im Miḥlāf Dū Ru'ain an der Grenze von Maḡhiḡ in der Ebene der Stadt Radā' und im Miḥlāf Ḡaišān. Vgl. Hamdāni, 55, 10; 101, 20; 102, 7.

²⁶⁵) Mulāḥiḡ b. 'Abd Allāh ar-Rūmi war ein Offizier des abbasidischen 'Āmil (Statthalters) von Jemen, al-Muzaḡfar b. Ḥāḡḡ, und sein Nachfolger. Mulāḥiḡ übernahm die Regierungsgeschäfte Jemens, als sein Herr und Vorgänger al-Muzaḡfar b. Ḥāḡḡ im Raḡab 298 H. im Jemen starb und dessen Leichnam nach Mekka überführt wurde. Vgl. Ibn al-Aṡīr, Bd. 8, S. 47; VAN ARENDONK, 226.

²⁶⁶) Vgl. S. 46 des Textes, Anm. 230.

²⁶⁷) Maur ist ein von dem Stamm 'Akk bewohnter Miḥlāf in der Tihāma. Maur wird auch ein Tal in dieser Gegend genannt, welches als größtes Tal der Tihāma und als eines der größten Täler Jemens überhaupt gilt. Sein Bewässerungsgebiet umfaßt den ganzen westlichen Teil des hamdānischen Gebiets, einen Teil des West-Ḥaulān und einen des West-Ḥimjar. Vgl. Hamdāni, 54, 6, 7; 72, 11—26; 80, 12; 119, 24; GLASER's Karte.

²⁶⁸) Vgl. S. 47 des Textes, Anm. 233.

^{269a}) S. 48 des Textes, Anm. 241.

^{269b}) *al-Iḡāda*, Fol. 45a, berichtet von einem Abu 'l-Ḥasan al-Hamdāni mit dem Beinamen al-Ḥarūrī, der zu al-Hādi kam und Kaufmann wie auch schāfi'itischer Faqīh war. Also muß es zu der Zeit al-Hādi's, Ende des 3. Jahrhunderts der Hiḡra, Schāfi'iten im Jemen gegeben haben, woraus man schließen

الناصر إلى دين الله أحمد بن الهادي وعصره

ودخلت سنة ٣٠١

في الحرم²⁷⁰ منها قدم الناصر أحمد بن الهادي «عم» من الحجاز؛ (37b) وفي
 صفر²⁷¹ بايعه أخوه المرتضى، وواجهه^a الناس. وكان حازما، شجاعا، كريما؛ وله
 في حرب القرامطة الحظ الوافر، والسهم القاسر، كما سيأتي تحقيقه إن شاء الله تعالى.
 وفي هذه السنة خالفا ابنا الدِّعَام²⁷²، وفارقا أباهما، ووثبا على مدينة عَمْرُو²⁷³ فنهباها
 وأخرباها بعد أن خرج منها عباد بن عبد الله²⁷⁴ عامل الناصر بن الهادي إلى
 المَرَّاشِي²⁷⁵؛ فخرج²⁷⁶ إليها الناصر في جيش كثير فهزمها^b إلى جبل نِهْم^c. ثم

قدوم الناصر
 من الحجاز إلى
 اليمن، ومبايعته

أول حروب
 الناصر

لم. B^o. هزمها B^b. وواجهوه الناس B^a.

kann, daß die schäfi'itische Glaubensrichtung schon im 3. und nicht erst im 4. Jahrhd. der Hiğra, wie unser Geschichtsschreiber für wahrscheinlich hält, sich ausgebreitet haben muß. Das bestätigt, wenn auch nur indirekt, AḤMAD TAḤMÜR PAŠOHA in seinem Buch *Nağra Tārīḫijja fi Nağ'at al-Mağāhib al-Arba'*, S. 28—29 und as-Subkī in seinem Buch *Ṭabağāt as-Šāfi'ijja*, Bd. I, 174. Ferner werden wir dies für wahrscheinlich halten, wenn wir wissen, daß as-Šāfi'ī selbst Beziehungen zum Jemen gehabt hat, insofern als seine Mutter aus dem Stamme al-Azd in Jemen stammte, und daß er selbst nach dem Tode des Imāms Mālik nach dem Jemen gegangen ist und von dort aus im Jahre 184 H. nach Bağdād zur Bestrafung geführt wurde, als ar-Rašīd ihn im Verdacht hatte, für die 'Aliden Propaganda zu treiben. Vgl. *Ḍuḫa 'l-Islām*, Bd. II, 218—222.

²⁷⁰) und ²⁷¹) Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 60a und 60b; *al-Laḫğī*, Fol. 39a.

²⁷²) Es sind 'Illijān und al-Ḥusain. Sie gingen aber Ende des Jahres 304 H. zu an-Nāṣir nach Ṣa'da, baten ihn um Verzeihung, huldigten ihm und gehörten dann zu seinen Anhängern. Vgl. *al-Laḫğī*, Fol. 42a, 48a.

²⁷³) 'Arw im ḫaulānischen Gebiet. Dabei liegt der gleichnamige Berg Ġabal 'Arw, der als einer der berühmten Berge Jemens gilt und von dem Wasser kommt. Vgl. *Hamdāni*, 114, 26; 125, 20.

²⁷⁴) 'Abbād b. 'Abd Allāh b. 'Abbād al-Akbālī al-Hamdānī al-Ḥaulānī war einer der Zeugen, die bei dem Abschluß des Vertrages zwischen al-Hādī und seinen jüdischen und christlichen Untertanen am 23. Ġumādā II. 284 H. zugegen waren. Er war der Vertreter an-Nāṣir's für Bakīl. Vgl. *VAN AREN-DONK*, 301, Z. 10; *al-Laḫğī*, Fol. 41b.

²⁷⁵) Liegt in Bilād Ḥāšid im hamdānischen Gebiet. Vgl. *Hamdāni*, 82, 26; 110, 26; 167, 20—23.

²⁷⁶) Es war am 1. Du 'l-Qa'da 301 H., und das war der erste Zug an-Nāṣir's nach seiner (Übernahme des Imamats. Vgl. *al-Laḫğī*, Fol. 42a.

سارا إلى بلاد مُرَاد²⁷⁷ فالتجأ إلى جبل ملح وبران من بلاد نهم ومرهبه²⁷⁸. واستعمل الناصر على عرو على بن محمد العلوي²⁷⁹، وعلى أئاف أخاه القاسم بن محمد²⁸⁰؛ وخرج الناصر في طلب ابني الدِّعام، فلم يشعر به أهل مَسَوْرَة²⁸¹ حتى غشيم، فالتجؤوا إلى ملح، ثم إلى حريب²⁸²، ثم إلى خَوْلان العالية^{282b}، فقبض الناصر رجلا من قوادهم يقال له مروج. وعاد إلى صعدة؛ وقدم إليه وجوه تَجْران وبنو الحارث، وغيرهم فبايعوه، واستعمل عليهم رجلا يسمى عبد الرحمن الأقرعي²⁸³.

²⁷⁸) B مسور، aber der Berg Maswar مسور liegt in einem anderen Gebiet und kommt hier nicht in Frage, siehe Anm. 187 zu S. 39 des Textes; vgl. dazu al-Lahği Fol. 42b.

²⁷⁷) Die Murād wohnten hauptsächlich im Miḥlāf 'Ans an der hamdānischen Grenze, im Miḥlāf Ma'rib und im unteren Ġauf. Vgl. Hamdāni, 80, 19—20; 81, 9; 92, 23; 94, 8—25; 102, 19; 107, 26; 200, 25.

²⁷⁹) Bilād Niḥm und Murhiba liegen in Hamdān im Gebiet der Ḥāšid. Vgl. Hamdāni, 81, 4—11; 83, 5—9; 109, 25—26 u. a. Seiten; H. v. WISSMANN'S Karte bei RATHJENS, Blatt III, 4b/4a.

²⁷⁹) Es ist 'Alī b. Muḥammad b. 'Uḥaid Allāh al-'Abbāsi al-'Alawī, der Verfasser von *Strat al-Hādī*. Er hatte im Du 'l-Ḥiğga 285 H. Medina verlassen und war nach Jemen gegangen. Vgl. VAN ARENDONK, XI, 119 (1), 120 (1); al-Lahğī, Fol. 42b.

²⁸⁰) Al-Qāsim und sein Bruder 'Alī gehörten zu den besten und treuesten Kämpfern al-Hādī's. Sie beide waren Mitkämpfer bei der berühmten Schlacht von Ṣan'ā' im Jahre 290 H., wobei Muḥammad b. al-Hādī gefangen genommen wurde. Vgl. VAN ARENDONK, 210 (1); S. 35 des Textes, Anm. 160; siehe auch al-Lahğī, Fol. 41b und 42b.

²⁸¹) Maswara liegt im Bilād Niḥm, nicht weit von Miḥlān; vgl. Hamdāni, 83, 8; 109, 25. Siehe Miswara auf WISSMANN'S Karte bei RATHJENS, III, 4a. Die Bewohner von Maswara standen im Einvernehmen mit dem Feinde gegen an-Nāṣir, was ihm den Anlaß gab, sie zu verfolgen und ihren Führer gefangen-zunehmen. Vgl. al-Lahğī, Fol. 42b.

^{282a}) Ḥarīb gehört zu Bilād Niḥm. Vgl. Hamdāni, 81,4 und Anm. 278 zu dem Text.

^{282b}) Miḥlāf Ḥawlān al-'Alīja liegt östlich von Ṣan'ā' zwischen Ṣan'ā' und Ma'rib und schließt sich an das Gebiet Hamdān an. Vgl. Hamdāni 81, 9; 107, 20—26; WISSMANN'S Karte bei RATHJENS, III, 4d/4c; GLASER'S Karte, *Petermanns Mitteilungen*. Es ist sehr reich an Korn und wird als Ḥizānat al-Jaman (Kornkammer Jemens) bezeichnet.

²⁸³) Es ist 'Abd ar-Raḥmān b. 'Abd Allāh al-Aqrā'i al-Ḥimjarī. Er war Statthalter von Nağrān bis zum Jahre 303 H. Dann kehrte er nach Hause zurück, nachdem er die Erlaubnis dazu von dem in Nağrān weilenden an-Nāṣir bekommen hatte. Vgl. al-Lahğī, Fol. 42b, 45a.

ثم قدم إليه حيدان⁽²⁸⁴⁾، وسحب⁽²⁸⁵⁾ ومن إليهم وهم أهل المودة للعترة النبوية فبايعوه، وفي هذه المدة وقعت مكاتبة من ابني الدِّعَامِ إلى علي بن الفضل، وموالاته له، فأمدَّهما بمال⁽²⁸⁶⁾ فخرجا إلى مَيطِرَةَ⁽²⁸⁷⁾ من بلاد عُدْرَ⁽²⁸⁸⁾، وهي أطرف بلاد الناصر، فدخلها، والتجأ أهلها إلى الجبال. وفي هذه السنة في صفر بلغ علي بن الفضل أن ملاحظا صاحب زبيد جهز جيشا إلى المَذْيَجْرَةَ، وكان خارجا عنها، فشن الغارة عليهم، فوجد القوم قد اتهبوها، وما حوطا، وانقلبوا راجعين إلى تهامة؛ فتأسف على ما فات⁽²⁸⁹⁾ وعلم أن الدهر سيأتيه بما هو آت. وفي هذه المدة قتل محمد بن الدِّعَامِ بعرو، قتله ابن عمه إبراهيم. وفيها قتل⁽²⁸⁹⁾ أبو سعيد القرمطى صاحب هَجْر، بعد أن تمكن من تلك الجهات، وهزم الجيوش، واستفحل أمره كما تقدم ذكره، والقاتل له خادمه في الحمام، لما راوده عن نفسه؛ وكان قد عهد إلى ولده سعيد بن حسن، فلم يقم بالأمر، وغلبه عليه أخوه الأصغر أبو طاهر سليمان بن حسن⁽²⁹⁰⁾، وهو الذي اقتلع الحجر الأسود من البيت الحرام، كما سيأتي⁽²⁹⁰⁾ إن شاء الله تعالى.

صاحب زبيد
يغزو المَذْيَجْرَةَ

قتل أبي سعيد
الجنابي

ودخلت سنة ٣٠٢

فيها أغار عمال الناصر على ابن الدِّعَامِ فهزموه من مَيطِرَةَ إلى مُرَاد، وخرج⁽²⁹¹⁾

سليمان بن احسن B^{٥)} . فانت B^{٦)} . ستح B^{٧)} .

²⁸⁴⁾ und ²⁸⁶⁾ Haidān liegt in Hamdān, im Bilād Ḥāšid, und zwar in dem Tiefebenegebiet der Sarāt Ḥaulān, des neunten Teils von der Gebirgskette Jemens. Suḥāib gehört zu Ḥaḡūr und al-Maḥārif von Bilād Ḥāšid. Haidān und Suḥāib, sie gehören beide zum Bewässerungsgebiet des Wādī Maur. Vgl. Hamdān, 69, 24; 72, 25, 26; 113, 6. Siehe auch Wādī Ḥaidhān auf WISSMANN's Karte bei RATHJENS, III, 1b.

²⁸⁶⁾ Derjenige, der den Söhnen ad-Di'ām's das Geld überbrachte, war ein Mann aus Ṣan'ā', namens Ibn Abi Ḥawān. Vgl. al-Laḡī, Fol. 43a.

²⁸⁷⁾ und ²⁸⁸⁾ Vgl. S. 35 des Textes, Anm. 159 und S. 59, Anm. 293.

²⁸⁹⁾ Vgl. Anm. 252 auf S. 51 des Textes.

²⁹⁰⁾ Siehe S. 68 des Textes.

²⁹¹⁾ Der Einzug nach Ḥaiwān war im Monat Muḥarram jenes Jahres. Vgl. al-Laḡī, Fol. 43a.

الناصر من صعدة إلى خيوان، ثم جهز إبراهيم بن الحسين^(٢٥٢) في أثر ابن الدعام، فوصل إلى مرهبة ونهم، ثم عاد إلى الناصر.

ودخلت سنة ٣٠٣

فيها مات ملاحظ صاحب زبيد، وقام بعده عبد الله بن أبي الفارات فلبث أقل من شهرين (38a)، وولى الأمر إبراهيم بن محمد الحرملی، وهو من قواد السلطان. وفي هذه السنة خرج الناصر إلى تجران من غير حدث فيها، فتلقاء أهلها بالإكرام: وسار حتى دخل هجر. وهي مدينة تجران فأقام فيها، وتفقد أمورها. ورجع إلى صعدة، فلما استقر فيها بلغه أن قوما من القرامطة ظهروا في بلاد عذر والأهنوم^(٢٥٣)، فدعوهم إلى مذهبهم الخبيث فأجابوهم، وأظهروا الفسوق، وترك الصلاة، وشرب الخمر في رمضان واجتمعوا ليلة الإفاضة التي سنها لهم على بن الفضل لعنه الله، فغضب الناصر، ونهض من صعدة إلى خيوان؛ وأمر أبا جعفر أحمد بن محمد الضحاک^(٢٥٤) الهمداني بالمسير [إلى أصحابه من همدان، وأهل عذر والأهنوم، وظليمة^(٢٥٥)] وحجور^(٢٥٦) ومعرفة ما يجيبون به^(٥)، فلما رجع أبو جعفر إلى الناصر أخبره بما هم عليه

موت ملاحظ
صاحب زبيد
دعاية القرامطة
في بلاد عذر
والأهنوم

يجمون^(٥) . طله B^(ب) . الحسن B^(أ) .

^{٢٥٢)} Es ist Ibrāhīm b. al-Muhsin b. al-Ḥusein b. 'Alī b. 'Abd Allāh b. al-'Abbās b. 'Alī b. Abī Tālib. Er ist, wie al-Laḥḡī a. a. O. angibt, der Urvater der 'Aliden zu Warwar.

^{٢٥٣)} Bilād 'Uḍar und al-Ahnūm liegen im Bilād Bakl im hamdānischen Gebiet an der Grenze von Jām. Vgl. Hamdānī, 81, 5; 109, 23—25; 110, 10 bis 17.

^{٢٥٤)} Abū Ġa'far Aḥmad b. Muḥammad aḍ-Ḍaḥḥāk al-Ḥāšidī war der angesehenste Mann des Stammes Hamdān zu der Zeit, wo an-Nāšir das Imamāt übernahm. Er war auch einer der treuesten Anhänger an Nāšir's und sein Stellvertreter. Vgl. al-Laḥḡī, Fol. 41a und 41b, 43a.

^{٢٥٥)} Die Zūlaima wohnten im Gebiet der Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 113, 10.

^{٢٥٦)} Ḥaḡūr liegt in Bilād Ḥāšid und gehört zur Sarāt al-Mašānī, dem sechsten Teil der Gebirgskette Jemens. Es gehört auch zu Wādī Maur; vgl. Hamdānī, 69, 3; 72, 17, 21; 73, 2, 5; 113, 5—21; GLASER's Karte 43°—43° 30' L./15° 30'—16° B.

من العصيان. فاستنفر من حوله من قبائل همدان، وسار بهم إلى حجور فنزل بالبطنة²⁹⁷⁾؛ ولقيه^{ب)} أهل عذر؛ ثم تقدم إلى السويق²⁹⁸⁾ بعساكر حجة، فانهزمت^{ج)} القرامطة. وامتنع أهل الأهنوم عن الوصول إلى الناصر وأوقدوا في بلادهم النيران؛ ثم رجعوا بعد ذلك إلى طاعة الناصر فنهض بعد ذلك إلى رحح، وهو متوسط بين ظليمة والأهنوم. ووصل إليه محمد بن أحمد الظلمي²⁹⁹⁾ في ألف نفر؛ فأصلح بينهم الناصر وبين الأهنوم في حروب كانت بينهم. واستأمن من كان قد دخل في مذهب القرامطة ثم نهض الناصر إلى الحصن من بني ربيعة، ومنه إلى أضاف، فأقام فيه أياماً ثم رجع إلى خيوان. وقد كان بث دعوته إلى كثير من البلدان، فلما وصلت دعوته إلى حجة³⁰⁰⁾ أخذها بعضهم³⁰¹⁾ ومزقوها؛ فلم يلبثوا بعد ذلك أن قصدهم القرامطة فمزقوهم كل ممزق. وأقام الناصر في خيوان؛ واستعمل على صدقة الحسن بن أحمد البغدادي^{د)}؛ ثم رجع إلى صدقة. وكان سبب دخول القرامطة

^{ب)} ولقاء B.

^{ج)} فانهزمت.

^{د)} B البغدادى، aber al-Laḥḡi Fol. 43, 45a und van Arendonk, S. 186,

189 nennen ihn البغدادى، was richtiger scheint.

²⁹⁷⁾ Al-Baṭina liegt an der westlichen Grenze von Wādī'a; vgl. Hamdāni, 113, 9.

²⁹⁸⁾ As-Suwaiq liegt im Miḥlāf Ma'rib. Vgl. Hamdāni, 102, 20, 23.

²⁹⁹⁾ Dieser Muhammad b. Ahmad aḡ-Zulami war einer der einflußreichsten Ibāditenführer. Als er mit dem Imām Ahmad an-Nāṣir einmal in Ḥawān zusammenkam und sich mit ihm über die Glaubensfragen aussprach, hörte er seinen guten Rat nachdenklich an und bekehrte sich zum zaiditischen Glauben. Er blieb dann mit seinem Stamm dem Imām treu und war einer seiner besten Kämpfer, bis er starb. Vgl. al-Laḥḡi, Fol. 44a.

³⁰⁰⁾ Ḥaḡḡa ist eine der größten Städte im Bilād Ḥaḡḡur und galt als einer der hamdānischen Märkte. Vgl. Hamdāni, 113, 7, 18; siehe dazu Anm. 296 zu S. 59 des Textes.

³⁰¹⁾ Die Leute, die das taten, waren Ibāditen. Vgl. al-Laḥḡi, Fol. 45a.

³⁰²⁾ Al-Ba'dāni war seit dem Jahre 302 H. eigentlich Statthalter von Ḥawān und seiner Umgebung in Hamdān, wurde aber von an-Nāṣir nur für die Zeit, wo an-Nāṣir im Jahre 303 H. in Ḥawān weilte, mit der Statthalter-schaft von Ṣan'a' betraut. Vgl. al-Laḥḡi, Fol. 43a und 43b, 45a.

إلى حجة اختلاف وقع بين أهل قَدَم^{303a)} وبين أعشَب^{a) (303b)}، فاستعان أهل قَدَم بالقرامطة الذين في مَسَوْر؛ فدخلوا حَجَّة، وقتلوا رئيسها عبد الله بن يزيد^{b)} الحَجُورِي³⁰⁴⁾، ونهبوها؛ ثم استعملوا عليها رجلا منهم ورجعوا إلى جبل مَسَوْر. وفي خلال ذلك وقع حرب بين أهل قَدَم والجَبَر³⁰⁵⁾؛ فاستعان أهل قَدَم بالقرامطة من مَسَوْر، ورئيسهم يومئذ عبد الحميد بن محمد بن الحجاج المَسَوْرِي³⁰⁶⁾؛ فوقع الحرب على مدرج، وهو حصن الجَبَر، فكانت الدائرة أولا على القرامطة ثم عطفوا على أهل الجَبَر، فقتلوا منهم طائفة؛ وتعلّى^{c)} بقبيتهم في الجبال؛ فانتهت القرامطة بلادهم، وأخربوها، وذبحوا الأطفال ولما اشتد الأمر على أهل تلك الجهة سار أهلها إلى الناصر، فطلبوا منه العفو عنهم، عما سبق^{d)} منهم من عدم طاعته، والتمسوا منه الإعانة على القرامطة؛ فكتب الناصر إلى أبي جعفر^{e)} الضحاك يأمره^{f)} بالمسير معهم.

^{a)} عشب. ^{b)} يديد. B

^{c)} وتعلّى. B

^{d)} مما سبق. B

^{e)} إلى أبو جعفر. B

^{f)} إلى الضحاك يأمرهم B، aber das Bindewort و ist zu streichen; denn Abū Ġa'far ist Beiname aḍ-Ḍahḥāk's. Auch muß es يأمره und nicht يأمرهم heißen, da der Befehl an-Nāṣir's dem Abū Ġa'far allein als Führer seines Stammes erteilt worden war. Vgl. al-Laḥḡī Fol. 46 b.

^{303a)} und ^{303b)} A'ab ist ein Zweigstamm der Qudam, nach Aš'ab b. Qudam genannt. Sie wohnten alle in Bilād Ḥāṣid, und zwar in Ḥaḡḡa. Sie zersplitterten sich und fielen auseinander. Vgl. Hamdānī, 112, 25; al-Laḥḡī, Fol. 45a.

³⁰⁴⁾ Al-Laḥḡī sagt an dieser Stelle: „Nachdem die Qarmāṭen Ḥaḡḡa erobert hatten, zogen sie in Maḥlafa, den Markt zu Ḥaḡḡa, ein, töteten dort den Vorsteher Ibrāhīm b. Jazīd al-Ḥaḡūrī.“ Ob die Qarmāṭen beide Brüder getötet haben, darüber läßt sich nichts Genaueres sagen. Vgl. al-Laḥḡī, Fol. 45a.

³⁰⁵⁾ Al-Ġabar liegt auch im Bilād Ḥāṣid. Al-Laḥḡī, Fol. 45a, gibt als Grund für den Krieg an, daß die Leute von Ġabar einen Mann aus Qudam getötet haben sollten, der in Ġabar eingedrungen war und Propaganda für die qarmāṭische Bewegung gemacht hatte.

³⁰⁶⁾ Ob dieser 'Abd al-Ḥamīd aus Hamdān oder Ḥimjar stammte, darüber sind die Meinungen verschieden. Vgl. al-Laḥḡī, Fol. 45b.

موت علي بن الفضل
وفي هذه السنة أراح الله العباد، وطهر البلاد بهلاك (38b) قائد العاصين ورئيس
المفسدين علي بن الفضل، لعنه الله، وكانت وفاته إلى عذاب الله في يوم الأربعاء³⁰⁷
شهر ربيع الآخر بعد ألم ألم به وطرف من تعجيل عقوبته،^(٩) ولعذاب الآخرة أخزى،
وهم لا ينصرون^(١٠). ودفن في المذْيَجْرَة؛ وانتصب للأمر بعده ولده؛ فقتل كثيرا من
أصحاب أبيه. ولما بلغ خبر موته إلى أسعد بن أبي يعفر نهض من صنعاء يوم الخميس
تاسع شهر رجب من هذه السنة. وحين وصل ذِمار كتب إلى أهل المخاليف،
فوصل إليه وجوه أهلها، فنهض إلى كَحْلَان⁽³⁰⁸⁾، فكثت فيه أياما. ثم تقدم إلى
مخلاف جعفر؛ واجتمعت إليه القبائل؛ فلم يزل يحارب أهل ذلك المخلاف، وينير
على حصونهم حتى ألجأهم إلى المذْيَجْرَة.

ودخلت سنة ٣٠٤

أسعد بن أبي يعفر يفتح المذْيَجْرَة عنوة
فيها أقام أسعد بن أبي يعفر الحصار على المذْيَجْرَة، وضيق^(١١) على أهلها، ورماهم
بالمجنبيقات حتى تلبثت جوانبها، واشتد الأمر على أهلها وعجزوا عن المحاربة؛
فدخلها عليهم قهرا بالسيف، وذلك في يوم الخميس لسبع ليال بقين من رجب من
السنة المذكورة. ولما دخلها انتهب ما فيها من الخزائن^(١٢) العظيمة، وسبى جميع

^{١١} الخزين B. وطيق B. ^{١٢} Sure 41, 16.

³⁰⁷ Bei al-Ġanadi, 149, heißt es: Ibn al-Faql starb in der Nacht auf Donnerstag Mitte Rabi' II. 309 H., was mit den Angaben unseres Vorfassers im Grunde übereinstimmt. Nach diesen Angaben der beiden Verfasser kann man schließen, daß der Todestag Ibn al-Faql's Mittwoch, der 12. Rabi' II. jenes Jahres war. Vgl. dazu WÜSTENFELD'S *Vergleichungstabellen*. Ibn al-Faql soll durch einen Arzt vergiftet worden sein. Dieser Arzt soll Scharif (Adliger) d. h. ein Nachkomme Muhammads, aus Bagdad gewesen und von seinem dortigen Herrscher nach Jemen zu As'ad Ibn Abi Ja'fur zu diesem Zweck geschickt worden sein. Vgl. al-Ġanadi, 148; Ibn ad-Deiba', Fol. 15b.

³⁰⁸ Kahlän (oder Kahlän) ist ein niedriger Berg. Er gehört zur Sarät Ġublän, dem vierten Teil der jemenischen Gebirgskette. Er liegt im Miḥlaf Di Ru'ain und gilt als eine der berühmtesten Festungen Jemens. Vgl. Hamdani, 68, 13; 101, 17; 125, 22. Siehe auch Bāb Kahlän aus WISMANN'S Karte bei RATHJENS, II, 4c.

أهلها، وسي بنات علي بن الفضل، وكنّ ثلاثاً، فأعطى أحدهن³⁰⁹ إلى ابن أخيه قحطان بن عبد الله بن أبي يعفر، (وفرق) بقيتتهن في اثنين من رؤساء أصحابه³¹⁰. وخلف علي³¹¹ أهل تلك الجهة إبراهيم بن إسماعيل بن العباس. وانقطعت^b دولة القرامطة من مخالف جعفر بضرب عنق ابن علي بن الفضل ومن معه من الأسرى؛ وبعث بها إلى الخليفة العباسي ببغداد؛ وكانوا نيفا وعشرين رجلاً.

اتهاء دولة
القرامطة بمخلاف
جعفر

ودخلت سنة ٣٠٥

في الحزن منها نهض الناصر من صعدة إلى خيوان بعساكر كثيرة ثم سار إلى حوث؛ واجتمعت القرامطة في شظب³¹¹ وهم جوع كثيرة فبعث إليهم الناصر القطريف بن أحمد الصائدي³¹² بعسكر همدان، فانهزم القرامطة من غير قتال؛ فاتهب جيش الناصر تلك الجهة، وغنموا منها غنائم واسعة، ورجع عسكر الناصر إليه. فعادت القرامطة تارة أخرى، ودخلوا أقرن الناعى، وكان إبراهيم بن محمد الضحاك³¹³ في جبل شظب، فحاربهم؛ ووضعت هدنة بينهم وبين الضحاك.

^a) علا. B

^b) وانقطعت. B

^c) الصارى. B

^d) الضحاكي. B

³⁰⁹) Sie soll Ma'āda geheißen haben. Vgl. al-Ġanadī, 150.

³¹⁰) Diese beiden Männer sollen aus dem Stamme Ru'ain gewesen sein; ibid.

³¹¹) Šazab ist einer der berühmten spitzen, wasserreichen Borge Jemens. Er gilt auch als eine der berühmten Festungen des Landes und gehört zur Sarāt Qudam, dem siebenten Teil der jemenischen Gebirgskette. Vgl. Hamdānī, 69, 6; 72, 22; 125, 12, 25; 126, 10, 17.

³¹²) Er ist der Bruder des oben (S. 59) erwähnten Abū Ġa'far b. Muḥammad ad-Dahhāk. Sein Beinamen war Abū Ḥāšid. Er war Statthalter an-Nāšir's in Balad Qudam. Vgl. al-Laḥḡī, 48a.

ودخلت سنة ٣٠٦

فيها قبض أصحاب الناصر حصن مدرج في الشرف بمعاملة من أهل تلك الجهة؛ وكان فيه يوسف الوردى³¹³ القرمطي، فانهمز ورجع القرامطة إلى جبل مسور. وما زالت الحروب قائمة في أكثر الجهات وسحائب الفتنة تمتد في أغلب الأوقات. وفي هذه السنة كانت وقعة نغاش³¹⁴ المشهورة؛ وسببها أن القرامطة لما اشتدت شوكتهم في ناحية مسور، وعمّ منهم على من حولهم الضرر، جمع الناصر أجناده وحشد قواده — وهم إبراهيم بن الحسن العلوي، وأحمد بن محمد الضحاك^a، وعبد الله بن عمر^b 315، وغيرهم — ونهض من صعدة في ألف وسبعمائة؛ واجتمعت القرامطة إلى قائدهم (39a) عبد الحميد بن محمد المسوري فنهض بهم إلى حلام³¹⁶ من ناحية الإيبور؛ وهم زهاء سبعة آلاف رجل، ووصلوا إليه من حدود تهامة، والشرف، وحجة، ولاعة وحفاش³¹⁷، وملحان، وسائر بلاد المغرب. وأقبل الناصر بمجنده فكان

وقعة نغاش

واتتصار

الناصر الحاسم

على القرامطة

^a) الضحاكي B.

^b) ممر B.

³¹³) Gemeint ist Jūsuf b. Ja'qūb al-Wardī, einer der bedeutendsten qaramatischen Führer. Er wurde in der Schlacht beim Berge Nuḡāš im Jahre 307 H. getötet und sein Kopf nach Ṣa'da gebracht. Vgl. al-Laḡḡī, Fol. 58b und die Anm. 314, auch S. 65, Anm. 321.

³¹⁴) Nuḡāš ist ein Berg. Er liegt im Zāhir Bilād Ḥāšid, dem Vorlande von Bilād Ḥāšid. Vgl. Hamdāni, 112, 10. Siehe dazu *al-Ifāda*, Fol. 60b und al-Laḡḡī, Fol. 56b.

³¹⁵) 'Abd Allāh b. 'Umar al-Hamdāni, der Verfasser der *Strat an-Nāṣir*. Er war einer der besten Generäle und Staatsmänner an-Nāṣir's und hat sich in der Schlacht beim Nuḡāš besonders ausgezeichnet. Er heißt Ibn 'Umar und nicht Ibn Mu'ammār, wie in unserer Handschrift steht. Vgl. al-Laḡḡī, Fol. 38b, 55a—57a.

³¹⁶) Ḥilāmlam gehört zu den höchsten Bergen in der Sarāt al-Maṣāni', dem sechsten Teil der Gebirgskette. Er liegt in Miḥlāf Aqjān (= Miḥlāf Šibām) in dem Gebiet Zāhir Ḥāšid. Vgl. Hamdāni, 68, 23; 107, 10; 112, 18.

³¹⁷) Ḥufāš ist einer der berühmten Berge Jemens. Er gehört zur Sarāt al-Maṣāni' und zum Gebiet des Wādī Surduḍ. Vgl. Hamdāni, 68, 25; 72, 9; 125, 8; GLASER'S Kurte 43—43° 30' L./15—15° 30' B.; siehe auch Karte zu KAY, 43—44° L./15—16° B.

أول قتال وقع يوم الأحد الثامن والعشرين³¹⁸ من شهر شعبان في محل يعرف ببيت الورد³¹⁹ من الظهر إلى الغروب، قتل فيه جماعة من القرامطة؛ وفي اليوم الثالث³²⁰ وقع الحرب العظيم الذي أيد الله فيه جند الحق، وذهب الله بنور الباطل وزهق؛ فإن الجند الإمامي قتلوا من هذه الطائفة الظالمة أمة لا يحصرها العدد³²¹، ولا ينتهي صاحبها إلى عدد، حتى روى أن الدماء سالت، وسمع لها دوي كدوي السيل. واستولت العساكر الإمامية على ما أجلبت به تلك الفرقة الغوية من سلاح وغيره. وانهمز بقيتهم إلى مسور بالخط الأخضر؛ فتبعهم جند الإمام وحاصروهم حتى أيقنوا بالهلاك، ففرّعوا إلى صاحب زبيد، وطلبوا منه النصر، فلم يغب عنهم شيئاً؛ غير أن الناصر «عم» رأى المصلحة رفع المحطة عنهم. ولهذه الواقعة انحلت عروة القرامطة وكسرت شوكتهم، وخدمت نار قننتهم، والحمد لله رب العالمين.

ودخلت سنة ٣٠٧

لم يتفق في هذه السنة ولا في السنين التي بعدها ما يوجب الرقم إلى سنة ٣٠٩

ودخلت سنة ٣١٠

فيها³²² مات الإمام المرتضى محمد بن الهادي عليها السلام بصعدة ودفن في موت المرتضى محمد بن الهادي

العدد³²¹.

³¹⁸) Nach WÜSTENFELD'S *Vergleichungstabellen* fällt der 28. Ša'bān 306 H. auf einen Mittwoch. Nach al-Lahḡī, Fol. 55a soll diese Schlacht am Sonntag, dem 28. Ša'bān 307 H. und nicht 306 H., also ein Jahr später, gefochten worden sein. Dieses scheint die richtige Angabe zu sein, denn auch nach WÜSTENFELD'S *Vergleichungstabellen* war der 28. Ša'bān ein Sonntag.

³¹⁹) Bait al-Ward (Rosenhaus) liegt in dem Gebiet Zāhir Ḥāšid. Vgl. Hamdānī, 112, 10.

³²⁰) Nach al-Lahḡī, Fol. 56b, übereinstimmend mit WÜSTENFELD'S *Vergleichungstabellen*, war es Dienstag, den 1. Ramaḡān 307 H.

³²¹) Es sollen dabei 48 qarmatische Dā'īs (Propagandaleiter) getötet worden sein. Vgl. al-Lahḡī, Fol. 58b—59a.

³²²) Der Tod al-Murtadā's trat am Sonntag, den 12. Muḡarram 310 H., ein. Vgl. *al-Ifādā*, Fol. 59b; al-Lahḡī, Fol. 40a. Dieser nennt aber nur den Monat.

مسجد أبيه الهادي. ولم يزل أخوه الناصر «عم» مجاهدا للظالمين، منابذا للمعاندين واستولى على كثير من البلاد؛ وسار إلى عدن فدخلها في ثمانين ألفا، نصفهم أهل قيسى. ودانت له أهل تلك الناحية، وخضعت له الرقاب العاصية. وفي هذه السنة وقع حرب بين دهمّة وأخيها وأئلة ابني شاكّر، قتل فيه ثلاثمائة رجل، بسبب جار لوأئلة قتلته دهمّة.

استيلاء الناصر
على عدن وجاراتها

ودخلت سنة ٣١١

ولم يتفق فيها ما ينبغي ذكره.

ودخلت سنة ٣١٢.

فيها³²³ نهض أبو طاهر القرمطي في ألف فارس وألف راجل واعترض ركب العراق، فأوقع³²⁴ السيف فيهم، وأخذ ما في أيديهم، وسبي النسوان وتمادى³²⁵ في الطغيان؛ وهلك من سلم من القتل بالجوع والعطش في المفاوز فلم ينج إلا القليل، وتركت صلاة الجماعة في تلك الجهات، وتعطلت المساجد عن الراكع والساجد.

إيقاع أبي طاهر
القرمطي بركب
العراق

ودخلت سنة ٣١٣.

فيها³²⁴ اعترض أبو طاهر القرمطي الركب العراقي، كما في العام الماضي، فواقهم الله شره. ولما فاته ما يريد منهم عطف على الكوفة³²⁵ فاستباحها، وفعل في غيرها من بلاد العراق (39b) أفعالا³²⁶ تغضب الملك الخلاق، (ثم توجه إلى البحرين، وهو

أفعال B³²⁶ . وعادا B³²⁷ . فوقع B³²⁸ .

³²³) Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 107—109.

³²⁴) Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 117.

³²⁵) Wie Ibn al-Aṭīr berichtet, war der Einzug Abū Ṭāhir's in Kūfa im Jahre 312 H. und nicht im Jahre 313 H., siehe daselbst Bd. VIII, S. 114 bis 115.

مستقره. وكان الخليفة في هذا الأوان المقتدر العباسي؛ وكان ضعيف القلب وأهوى العزم³²⁶⁾ فقامت³²⁷⁾ والدته بتدبير أمره، وجلست للنظر في أمور الناس. وكان يحضر³²⁸⁾ مقامها القضاة والكتّاب، فتضع خطها على الكتب. وطمع في دولة بني العباس كثير من الملوك، حتى أن ملك الروم طلب الخراج^{328a)} من بلادهم.

ضعف عزيمته الخليفة المقتدر وتدبير والدته للأمر

^{a)} يحظر B.

³²⁶⁾ Dieses Urteil wird klar und findet seine Bestätigung, wenn man sich an die Verhältnisse seiner Zeit erinnert. Das Militär meuterte gegen den Kalifen oft, und verschiedene Generale zeigten ihm Ungehorsam, wie al-Ḥusain b. Ḥamdān, mit dem die Regierung des Kalifen im Jahre 303 H. einen Krieg führen mußte, und Mu'nis al-Muẓaffar, bei dem der Kalif sich im Jahre 315 H. entschuldigen lassen mußte und der zwei Jahre später den Kalifen sogar absetzte. Ferner beföhden sich seine Staatsmänner und Minister gegenseitig. Sie intrigierten gegeneinander und ließen die Staatsgeschäfte Staatsgeschäfte sein. Ferner brachen oft Unruhen aus, und der Pöbel ehörte sich immer wieder gegen seine Herrschaft und setzte seinen Willen gegen den Staatswillen durch. An den Plünderungen nahm oft auch das Militär teil. Es kam so weit, daß die Reiterei im Jahre 316 H. selbst at-Turajja, das Schloß des Kalifen, plünderte und die Tiere des Parkes tötete. Das traurige Ende war, daß der Kalif im Jahre 320 H. getötet wurde. Vgl. Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 68—70, 72, 81—90, 104, 108, 123, 131, 147, 178.

³²⁷⁾ Es wäre keine Übertreibung, glaube ich, wenn man diese Periode der Regierungszeit al-Muqtadir's als Periode der Weiberherrschaft bezeichnede. Es war kein Wunder, daß es so kam. Der Kalif bestieg ja den Thron als 13jähriger. Da fand seine kluge, machtgerige Mutter, Šagab, die eine römische Sklavin gewesen war, Gelegenheit, die Herrschaft an sich zu reißen und ihren Willen in den staatlichen Dingen durchzusetzen. Auch als der Kalif älter war und die Dinge besser verstand, fand er sich damit ab und ließ die staatlichen Angelegenheiten von den Weibern und sogar von den Dienern entscheiden. Seine Mutter war ja nicht allein. Ihre weibliche Umgebung, namentlich ihre Zofen, regierten mit. Diese Zofen waren eigentlich die ungekrönten Herrinnen des Staates. So ließ z. B. die Hofmeisterin Umm Mūsā al-Qahramāna den Minister 'Alī b. 'Isā im Jahre 304 H. absetzen, weil er sie einmal nicht rechtzeitig empfangen hatte, als sie zur Beratung zu ihm gekommen war. Zwar hatte er sich bei ihr durch seinen Sohn entschuldigen lassen, aber das war ihr nicht genug gewesen. Umm Mūsā al-Qahramāna soll sogar den Kalifen zu stürzen versucht haben. Erwähnt sei ferner Zaidān al-Qahramāna, bei der die Minister wie 'Alī b. 'Isā und Abu 'l-Ḥusain b. al-Furāt in Haft saßen. Auch Ṭamil al-Qahramāna, eine Sklavin der Kalifemutter, hielt regelmäßig Sitzungen ab, an denen die Minister, Richter und Gelehrten teilnahmen, und auf denen die verschiedenen Fragen und Anklagen der Elite gegeneinander entschieden wurden. Und so hatten die Weiber die Macht in der Hand und lenkten das Schiff in falsche Richtung, bis es zu spät war. Vgl. Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 73, 76, 100, 103; at-Tanbih, S. 377, Z. 13—16; 378, Z. 12—15.

^{328a)} Vgl. Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 117, Z. 13—17.

ودخلت سنة ٣١٤.

في هذه السنة والسنين التي بعدها استفحل^{328b} أمر أبي طاهر القرمطي، واشتدت وطأته على بلاد الإسلام؛ وقصد بيت الله الحرام، فخرج أهل مكة إلى الطائف وغيره. ولقيه^a [يوسف بن أبي السّاج في ثمانين ألفاً، فاقتلوا قتالا شديداً حتى انكشف القتال عن قتل]³²⁹ يوسف فانهزم عسكره؛ وكان أصحاب القرمطي ألفين^b سبعمائة³³⁰؛ وتوجه بعد هذه الواقعة إلى الرقة، ثم إلى سجّار^c، فاستأمن منه أهلها وأهل رأس عين، فقرر على كل شخص ديناراً³³¹ خراجاً يؤديه إليه. [وعاش في تلك النواحي، وخافته الأعراب، وسام الناس سوء العذاب ثم رجع إلى الكوفة، وخرج إليه] نصر الحاجب في جيش من بغداد؛ ولم يلبث نصر أن مرض في الطريق، فعاد إلى بغداد ومات بها³³².

ودخلت سنة ٣١٧.

غزو أبي طاهر
القرمطي مكة،
وقلعه الحجر
الأسود وأخذه
معه

فيها³³³ قصد أبو طاهر القرمطي مكة المشرفة فوافاها يوم التزوية، وأوقع بالحجيج وقعة منكّرة، وقتل منهم في الحرم الشريف نحو ستة آلاف إنسان. واقتلع الحجر الأسود، وحمله إلى هَجَرَ. وقلع باب الكعبة المشرفة؛ وأمر رجلاً أن يصعد

a) ولقاء B.

b) ألفان B.

c) سجّار Bei Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 133.

^{328b}) Ibid. S. 122, 124—128, 132—133; *at-Tamdh*, S. 380—387.

³²⁹) Jūsuf b. Abi's-Sāğ wurde verletzt, gefangen genommen und später getötet in dem Augenblick, wo er Befreiung durch den Nachschub aus Bagdād erhoffte. Siehe Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 125, 126.

³³⁰) Ibid. 126, 127.

³³¹) Vgl. Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 132.

³³²) Nach Ibn al-Aṭṭar, Bd. VIII, S. 132 soll er unterwegs Ende Ramaḍān 316 H. gestorben sein, bevor er in Bagdād ankam. Die Truppenführung übernahm dann Hārūn b. Garīb, der Vetter des Kalifen (Sohn des Onkels mütterlicherseits), der ohne Kampf nach Bagdād zurückkehrte, weil die Qurmaten plötzlich den Kampf aufgegeben hatten.

³³³) Ibid. S. 153.

ليقتلع الميزاب فسقط ذلك الرجل وهلك في الحال لعنه الله. وخرج إليه أمير مكة³³⁴ في جماعة من الأشراف، فقتلهم عن آخرهم، وطرح جثث القتلى في زمزم، ومنهم من دفن في المسجد الحرام، وانتهب كسوة الكعبة، وأخرب دور مكة. ولما بلغ (ذلك) عبید الله المهدي لأمه³³⁵ وعنفه وقال: الآن حققت علينا اسم الكفر، وأمره برد الحجر إلى موضعه؛ فقبل إنه رده، وقيل إنه استفداه بعض العباسية بدرهم وأرجعه إلى موضعه بعد نيف وعشرين سنة³³⁶.

ودخلت سنة ٣١٨

لم أقف على ما اتفق في هذه السنة.

ودخلت سنة ٣١٩

فيها ظهر رجالان من القرامطة في الجهة التي تغلب عليها على بن الفضل، وملكا قلعة شُكِّع³³⁷، فوجه إليها أسعد بن أبي يعفر جيشا قتلوهما، واستولوا على ما معها.

³³⁴) B. كـ.

³³⁴) Amīr von Mekka war damals Muḥammad b. Ismā'īl, der unter dem Beinamen Ibn Muḥlid bekannt war. Vgl. *at-Tanbih*, S. 385; Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 153.

³³⁵) Das bestätigt die Beziehung zwischen 'Ubaid Allāh al-Mahdī und Abū Ṭāhir als seinem Propagandisten, was dem Verfasser den Anlaß gibt, die Fatimiden als Qarāmiṭa zu bezeichnen. Vgl. S. 10 des Textes, Anm. 22.

³³⁶) Die Qarāmiṭen von Haḡar brachten den schwarzen Stein im Du 'l-Qa'da 339 H. an Ort und Stelle zurück, d. h. erst nach 22 Jahren. Sie taten es auf den Rat der Fātimiden im Maḡrib hin, ohne eine Gegenleistung von den Muslimen zu bekommen. Die Regierung von Bagdād hatte vorher die Rückgabe des Steins verlangt und dafür eine Summe von 50000 Dinaren geboten; die Qarāmiṭen aber hatten das Angebot zurückgewiesen. Abū Ṭāhir selbst, der den Stein herausgoholt und mit nach Haḡar genommen hatte, war damals schon lange tot. Er starb im Ramaḡān 332 H. *Al-Anbā'*, Fol. 41a meint, Abū Ṭāhir sei im Jahre 331 H. gestorben. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 311, 365; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 89; *al-Anbā'*, Fol. 42a.

³³⁷) Vgl. Hamdānī, 78, 10; 86, 16, 21.

ودخلت سنة ٣٢٠

قتل المقتدر فيها قتل المقتدر العباسي³⁸⁸ على يد مؤنس الخادم، وقام بعده القاهر. وفي ظهور دولة بني بويه أيامه ظهر على بن بويه³⁸⁹ الديلمي بفارس؛ وصار أمر بني العباس على يد أولاده من بعده. وكان من أخبارهم ما هو مذكور مشهور في كتب الأخبار؛ فلا حاجة إلى ذكره لأنه يخرج بنا عما نحن بصدده من ذكر ما يتعلق بأحوال اليمن.

ودخلت سنة ٣٢١

لم يتفق فيها شيء يوجب الذكر.

ودخلت سنة ٣٢٢

موت عميد الله (40 a) فيها مات عميد الله³⁹⁰ الملقب بالمهدي أول الدعاء العبيدية المنسوين إليه. وموته يافريقية من أرض الغرب. وقام بعده ولده أبو القاسم الملقب بالقائم بأمر الله. وفي يوم الأربعاء الثامن عشر من جمادى الآخرة³⁹¹ من هذه السنة مات الإمام المهدي

جمادى الآخرة³⁹¹ B.

³⁸⁸) Er wurde am Mittwoch, dem 27. Šawwāl 320 H. getötet. Vgl. *al-Tanbih*, S. 377; *Murāj ad-Dahab*, Bd. VIII, S. 248; Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 178—180.

³⁸⁹) Ibid. S. 107 ff. und *as-Sulūk* von al-Maqrizi, S. 23 ff.

³⁹⁰) 'Uбайд Allāh starb Mitte Rabi' I. jenes Jahres, als 63-jähriger, nachdem er seinen Nachfolgern ein mächtiges Reich geschaffen und mehr als 24 Jahre regiert hatte. Vgl. Ibn al-Aṭir, Bd. VIII, S. 212; Ibn Ḥaldūn, Bd. IV, S. 40.

³⁹¹) Auch al-Laḥḡi datiert den Tod des Imāms Ahmad an-Nāṣir genau so wie unser Verfasser, Ġumādā II. 322 H. Dagegen gibt *al-Ifāda* das Jahr 315 H. Das ist unwahrscheinlich und stimmt außerdem nicht einmal genau zu den sonstigen Angaben der *Ifāda*. Es heißt nämlich darin nach der Angabe des Todesdatums: „seine Regierungsdauer war ungefähr 13 Jahre gewesen.“ Aber auf derselben Seite steht: „(an-Nāṣir) habe die Staatsgeschäfte von seinem Bruder Muḥammad im Šafar 301 H. übernommen, was die anderen Autoren auch sagen. Also müßte die Regierungsdauer von an-Nāṣir nach den Angaben der *Ifāda* selbst wenigstens 14 Jahre betragen haben. Hier muß man auch berücksichtigen, daß *al-Ifāda* bei der Angabe des Todesdatums nur die Jahreszahl 315 H. angibt, ohne den Monat dabei zu nennen. Deshalb könnte man auch annehmen, er könne im Muḥarram, dem 1. Monat des angegebenen Jahres, gestorben sein. Dann wäre seine Regierungszeit 13 Jahre 11 Monate, d. h. ungefähr 13 Jahre gewesen. Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 60b; al-Laḥḡi, Fol. 40a.

الناصر لدين الله أحمد بن الهادي عليها السلام. ودعا^{*)} عقيب موته ولده يحيى بن موت الناصر أحمد، وعارضه أخوه القاسم بن أحمد الملقب بالختار، والحسن بن أحمد؛ فجری فی أيامهم من الفتن والحروب ما يطول شرحه، وإنما نشير إلى طرف يسير.

دعی B*)

فهرست

بأسماء الأشخاص والقبائل والأمم والجماعات والكتب

الفهرست الأول

ابن محفوظ (أحمد) ... ٢٥	آل طريف ... ٣٦، ٢٩، ٢٦، ٢٥، ٢٤، ٢٢، ٢١
ابن مزاحم (راجع عَجَّ بن ساج)	آل يَعْقَر ... ٤٥، ٣٧، ٣٦، ٣٥، ٢٩، ٢٦، ٢٥، ١٨
ابنا الدعام (عليان والحسين) ... ٥٨، ٥٧، ٥٦	الإباصِيَّة ... ٩
ابنا يَعْقَر (أسعد وابن عمه عثمان) ... ٣٥	إبراهيم ابن أخ الدعام ... ٥٨
أبناء يعفر ... ٣٥	إبراهيم بن اسماعيل بن العباس ... ٦٣
أبو جعفر أحمد بن محمد الضحَّاك الهداني ...	إبراهيم بن خلف ... ٤٢، ٢٧، ٢٣، ٢١
٦٤، ٦١، ٥٩	إبراهيم بن علي ... ٤١
أبو الحسن الترمطي ... ٣٤	إبراهيم بن المحسن بن الحسين العلوي ... ٥٩
أبو النُقَيْش ... ١٣	٦٤
أبو الرُوَيْة اللَّذَجِي (راجع ابن أبي الرُوَيْة)	إبراهيم بن محمد الحرَّملي ... ٥٩
أبو زياد (من آل طريف) ... ٢٦	إبراهيم بن محمد بن زياد ... ٣٧
أبو سعيد الجنابي (القرمطي) ... ٥٨، ١١	إبراهيم بن محمد الضحَّاك ... ٦٣
أبو طاهر سليمان بن الحسن الجنابي ... ٥٨	ابن أبي العلاء ... ٤٠
٦٨، ٦٦	ابن أبي الفوارس ... ٣٠
أبو العتاهية (عبد الله بن بشر بن طريف) ...	ابن يَسْطام ... ١٩
١٧، ١٨، ١٩، ٢٠، ٢١، ٢٢، ٢٣، ٢٤	ابن جَرَّاح (راجع عبد الله بن جَرَّاح)
٢٩، ٢٨، ٢٧، ٢٦، ٢٥	ابن الدعام ... ٥٩، ٥٨
أبو عمر (رجل من بلدة أُنَافَت) ... ١٦	ابن أبي الرُوَيْة (أبو العشيرة أحمد بن محمد)
أبو الفتوح المناخي (ابن أبي سلامة) ... ٤٣	٤٨، ٣٣ ...
أبو القاسم (الشريف؛ من أولاد جعفر بن أبي	ابن عَبَّاد (أحمد بن عبد الله) ... ٣٣، ٢٠
طالب) ... ٣١	ابن علي بن الفضل ... ٦٣
أبو القاسم القائم بأمر الله ... ٧٠	ابن الفضل (راجع علي بن الفضل)
أبو القاسم الترمطي ... ٣٣	

- ب
- بدر المحلى ... ٥١
- بكيل (للقبيلة وللجهة) ... ٢١
- بنات علي بن الفضل ... ٦٣
- بنو الأزهر بن عبد الرحمن ... ٣٧
- بنو الحارث ... ٥٧، ٥٥، ٤٩، ٤٢، ١٩، ١١
- بنو حبيش ... ٥٥
- بنو خلف ... ٣٥
- بنو ربيعة ... ١٩، ١٥
- بنو زياد ... ٥٥
- بنو سليمان (من همدان) ... ١٩، ١٦
- بنو شاور ... ٣٩
- بنو صريم ... ١٧، ١٥
- بنو فطيمة ... ٨
- هجرة الزمن في أخبار اليمن (كتاب) ... ٣٨
- ج
- جعفر بن محمد بن أحمد المناخي ... ٤٣، ٤١
- جيش الناصر ... ٦٣
- ح
- الحجورى ... ٥١
- الحسن بن أبي أحمد البغدادي (البغداني) ... ٦٠
- الحسن بن احمد (ابن الناصر) ... ٧١
- حسن ابن أم الجنابي ... ٥٠
- حسن بن محمد بن أبي الملاحف ... ٥٤
- الحسن بن كنانة ... ٤٨
- الحسين بن علي ... ٣٩، ٢٩
- الحصيب ... ٤٧
- الحكمي (راجع القطريف بن محمد الحكمي)
- الحواليون ... ٣٩
- الإثني عشرية ... ٣٨
- أحمد بن ثور ... ٩
- أحمد بن محمد (من ولد العباس بن علي) ... ٢٠
- أحمد بن محمد (الشرقي) ... ٨
- أحمد الناصر ابن الهادي ... ٥٦، ٥٣، ١٦
- ٥٧، ٦٥، ٦٤، ٦٣، ٦١، ٦٠، ٥٩، ٥٨، ٥٧
- ٧١
- أرحب بن الدمام ... ١٦
- إسحاق بن إبراهيم بن محسن بن زياد (ابو الجيش) ... ٤٠، ٣٧
- أسعد بن أبي يعفر ... ٤٢، ٣٧، ٣٦، ٣٥، ١٠
- ٦٩، ٦٢، ٥٥، ٥٤، ٥٢، ٤٩، ٤٨، ٤٥، ٤٤
- الأصابع ... ٤٠
- أصحاب الحوالم ... ٤٣
- أصحاب حُفْتُم ... ٢٥، ٢٢، ٢١
- أشعب ... ٦١
- أمير مكة (محمد بن إسماعيل بن مخلد) ... ٦٩
- أهل البون ... ١٥
- أهل بيت زود ... ١٥
- أهل الجبير ... ٦١
- أهل رأس عين ... ٦٨
- أهل صنعاء ... ٤٧
- أهل الطائف ... ٦٨
- أهل عذر ... ٥٩
- أهل مكة ... ٦٨
- أهل قنم ... ٦١
- أهل نجران ... ١٩، ١١
- أهل وادعة ... ١٠
- أهل اليمن ... ٨

- سليمان بن طريف ... ٣٧
 سنحان ... ٣٦
 سيرة الهادي (كتاب) ... ٢٢
- ش
 شاعر (لقبيلة وللجهة) ... ١٩، ١٢، ١٠
 الشهايون ... ٤٤
- ص
 صاحب زبيد (اسحاق بن زياد) ... ٦٥، ٤٣
 صاحب هيران ... ٤٣
 صمصمة ... ٢٦
 صلاح الدين بن أيوب ... ٣٠
 الصلت بن مالك ... ٩
- ض
 الضحّاك (راجع أبو جعفر أحمد بن محمد الضحّاك)
- ط
 الطبريون ... ٥٣، ٣٦، ٢٨، ٢٦
- ظ
 ظليمة ... ٦٠، ٥٩
- ع
 عبّاد بن عبد الله ... ٥٦
 عبد الحميد بن محمد بن الحاجّ المسوّري ...
 ٦٤، ٦١
 عبد الرحمن الأقرعي ... ٥٧
 عبد العزيز بن مروان البحراني ... ١٤، ١٣
 عبد القاهر بن أحمد بن أبي يعفر ... ٥٢
- خ
 خفتم (راجع علي بن الحسين بن ختم)
 خنفر ... ٤١
 خولان (اسم للقبيلة ولجبتها) ... ١٥، ١٠، ٨
 ٥٣، ٤١، ٣٥، ٢٠، ١٩، ١٧
 خولان العالية ... ٥٧
- د
 دارم المذحجي ... ٥٥
 الديلم بن إبراهيم ... ١٦، ١٥، ١٤، ١٣، ٩
 ٥٢، ٤٨، ٣٥، ٣٣، ٢١، ٢٠، ١٩، ١٧
 دعات عبيد الله الهدي ... ٢٢
 دعات العبيدي ... ٥٢
 دُهْمَة (لقبيلة وللجهة) ... ٦٦
 دولة بني العباس ... ٦٧، ١٠
 دولة القرامطة ... ٦٣
- ذ
 ذو الطوق الياضي ... ٤٩، ٤٨
- ر
 الربيع بن الروية ... ٢٩
 ركب العراق (الركب العراقي) ... ٦٦
- ز
 زكروية الترمطي ... ٤٩
- س
 السبيح ... ١٩
 سعيد بن حسن الجنابي ... ٥٨
 سليمان بن حسن (راجع أبو طاهر)

ق

- القاسم بن أحمد المختار ... ٧١
 القاسم بن محمد العلوي ... ٥٧
 القاهر ... ٧٠
 قبائل همدان ... ٦٠
 قحطان بن عبد الله بن أبي يعفر ... ٦٣
 القرامطة ... ١٠، ٣٠، ٣٣، ٣٤، ٣٧، ٤٥،
 ٤٩، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥، ٥٦، ٥٩، ٦٠، ٤٨
 ٦١، ٦٣، ٦٤، ٦٥
 القرمطي ... ٣٤، ٤٥، ٥١
 ك
 كسوة الكعبة ... ٦٩
 م
 مؤنس الخادم ... ٧٠
 محمد بن أحمد الأعجم ... ٤٢
 محمد بن أحمد الظلبي ... ٦٠
 محمد بن درهم الجباني ... ٥٤
 محمد بن الدعام ... ٢٥، ٥٨
 محمد بن عبد الله العلوي ... ١٣، ٢٠
 محمد بن علي الصبائي ... ٥٢
 محمد ابن الهادي (المرتضى) ... ١٦، ١٧، ١٩،
 ٢٠، ٢٣، ٢٤، ٢٨، ٣١، ٣٢، ٣٦، ٣٨، ٤٧
 ٤٨، ٤٩، ٥٣، ٥٦، ٦٥
 مختصر الأسباب (كتاب) ... ٧
 مذهب الشافعي ... ٥٥
 المرتضى (راجع محمد ابن الهادي)
 مروج (قائد قرمطي) ... ٥٧
 المتضد العباسي ... ٣٠، ٣١، ٣٣

عبد الله بن أبي الفارات ... ٥٩

عبد الله بن أبي يعفر ... ٥٥

عبد الله بن جراح ... ٢٢، ٢٣، ٤٨، ٥٥

عبد الله بن الحسين ... ١٣، ١٩، ٢٤، ٢٦، ٣١، ٣٢

عبد الله بن عمر ... ٦٤

عبد الله بن يزيد الحجوري ... ٦١

عبيد الله (عامل الهادي) ... ٥٠

عبيد الله المهدي ... ٣٨، ٥٤، ٦٩، ٧٠

العبيدي ... ٥٤

عثمان بن أحمد (الحوالي) ... ٣٦، ٤٢

عُحَّ بن ساج (عامل الحرمين) ... ٣٣، ٥٤

عسكر همدان ... ٦٣

العلوي البصري ... ١١

علي بن أبي طالب ... ٣٩

علي بن بويه ... ٧٠

علي بن جعفر الطوسي ... ٤٨

علي بن حسين بن خنقم ... ٩، ٢١، ٢٢، ٢٣

٢٥، ٣٦

علي بن سليمان ... ٢٧، ٢٩

علي بن الفضل ... ٣٨، ٣٩، ٤٠، ٤١، ٤٣

٤٤، ٤٥، ٤٦، ٤٩، ٥١، ٥٢، ٥٣، ٥٤، ٥٥

٥٨، ٥٩، ٦٢، ٦٩

علي بن محمد العلوي ... ٢٠، ٥٧

عمر بن محمد الخراشي السكسكي ... ٥٥

غ

الغظريف بن أحمد الصائدي ... ٦٣

الغظريف الحكمي (ابن محمد) ... ٤١، ٤٢

١١٨ ، ١١٩ ، ١٢٠ ، ١٢١ ، ١٢٢ ، ١٢٣ ، ١٢٤ ، ١٢٥ ، ١٢٦ ،
١٢٧ ، ١٢٨ ، ١٢٩ ، ١٣٠ ، ١٣١ ، ١٣٢ ، ١٣٣ ، ١٣٤ ، ١٣٥ ،
١٣٦ ، ١٣٧ ، ١٣٨ ، ١٣٩ ، ١٤٠ ، ١٤١ ، ١٤٢ ، ١٤٣ ، ١٤٤ ، ١٤٥ ، ١٤٦ ، ١٤٧ ، ١٤٨ ، ١٤٩ ،
١٥٠ ، ١٥١ ، ١٥٢ ، ١٥٣

و

والدة المقتدر ... ٦٧
وجوه بني الحارث ... ٥٧
وجوه نجران ... ٥٧
وصيف مولى المكنفي ... ٥٠
وقعة نفاش ... ٦٤

ي

الياضي ... ٤٤
يام (اسم لقبيلة وللجهة) ... ١٠
يحمي بن أحمد ... ٧١
يحمي بن الحسين بن القاسم (راجع الهادي)
يوسف بن أبي الساج ... ٦٨
يوسف الوردى الترمطي ... ٦٤

المقتدر العباسي ... ٦٧ ، ٧٠
المكنفي العباسي ... ٣١ ، ٣٣ ، ٣٤ ، ٣٦ ، ٥٠ ، ٥١
ملاحظ (نائب زيد) ... ٥٥ ، ٥٨ ، ٥٩
ملك الروم ... ٦٧
منصور بن حسن ... ٣٨ ، ٣٩ ، ٤٠ ، ٤٦ ، ٥٤
المهدي (ولد القداح) ... ٣٩
المهلب الشهباني ... ٤٤
موالي بني يعفر ... ٤٨
ميسون القداح ... ٣٨ ، ٣٩

ن

الناصر (راجع أحمد الناصر ابن الهادي)
نُجَّح بن نجاح ... ٣٧
نساء القرامطة ... ٥٠
نصر الحاجب ... ٦٨

.

الهادي الى الحق (يحمي بن الحسين) ... ٥٧
١٠ ، ١١ ، ١٢ ، ١٣ ، ١٤ ، ١٥ ، ١٦ ، ١٧

الفهرست الجغرافي

الفهرست الثاني

ب

بشر الخولاني ... ٧٤
باب الكعبة ... ٦٨
البحرين ... ١١ ، ١٢ ، ١٣ ، ١٤ ، ١٥ ، ١٦ ، ١٧ ، ١٨ ، ١٩ ، ٢٠ ، ٢١ ، ٢٢ ، ٢٣ ، ٢٤ ، ٢٥ ، ٢٦ ،
برآن ... ٥٧
برط ... ١٢
البصرة ... ١١
البطنة ... ٦٠

ا

أبين ... ٤٠
أثافت (راجع ثافت)
أزتل ... ٣٦
إفريقية ... ٧٠
أقرن الناعي ... ٦٣
آكة خواله ... ٤٣
الأنوم ... ٥٩ ، ٦٠

ث	بعلبك ... ٣٤
ثابت ... ٥٥	بغداد ... ٦٨ ، ٦٣ ، ٣٤ ، ٩
ثابت ... ٦٠ ، ٥٧ ، ١٩ ، ١٨ ، ١٧ ، ١٦ ، ١٤	بلاد الحجاز (الحجاز) ... ٥٦ ، ٥٣ ، ٢٦ ، ٧
ج	بلاد الدمام ... ٤٥
جامع صنعاء ... ٤٥	بلاد الشرف الأسفل ... ٤٦
الجائزة ... ٢١	بلاد المدنى ... ٤١
الجَبَر ... ٦١	بلاد عَدْر ... ٥٩ ، ٥٨
جبل الأخدود ... ١٩	بلاد العراق (العراق) ... ٦٦ ، ٣٣ ، ٢٠ ، ٩
جبل دُخار ... ٤٥ ، ٤٢ ، ٢٤	بلاد مراد ... ٥٧
جبل شَطْب ... ٦٣	بلاد مرهبة ... ٥٧
جبل مَسُور ... ٩٧ ، ٦١	بلاد المغارب ... ٦٤ ، ٤٦
جبل ملح ... ٥٧	بلاد المناخى ... ٤٣
جبل ملحان ... ٤٧	بلاد الناصر ... ٥٨
جبل نَمَم (راجع قم) ... ٢٨	بلاد نَمَم ... ٥٧ ، ٧
جبل نَمَم ... ٥٦	بلاد وادعة ... ١٤
الجند ... ٥٥ ، ٤٤	بلاد يافع ... ٤٠ ، ٣٩
ح	بلاد يَحْضِب ... ٤٣
حيش ... ٥٥	بنصر البقعة ... ٣٩
الحجاز (راجع بلاد الحجاز)	البون ... ٣٥ ، ٢٦ ، ١٥ ، ١٤
حجة ... ٦٤ ، ٦١ ، ٦٠	بيت بوس ... ٣٣ ، ٣٢ ، ٣١ ، ٣٠ ، ٢٨ ، ٢٧
الحجر الأسود ... ٦٩ ، ٥٨	٣٦
حجور ... ٦٠ ، ٥٩	البيت الحرام ... ٥٨
حدة ... ٣٢ ، ٣٠	بيت خيام ... ٤٢
حدقان ... ٢٢ ، ٢١	بيت دُخار ... ٥٢
حدود تهامة ... ٦٤	بيت زُود ... ٢٦ ، ١٦ ، ١٥ ، ١٤
حريب ... ٥٧	بيت الورد ... ٦٥
حصن التَعَكْرِي (تَعَكْر) ... ٤٣	ت
حصن الضَلَم ... ٤٠	تَنَم ... ٣٢
	تهامة ... ٥٨ ، ٤٧ ، ٤٦ ، ٤٣ ، ٤١

رأس عين ... ٦٨	حصن علاف ... ٣٤
الرَّحبة ... ٣٢	حصن مدرج ... ٦٤
رَحج ... ٦٠	الحصن من بني ربيعة ... ٦٠
رَداع ... ٥٥، ٤٨	حصن الجَبَر ... ٦١
الرَّس ... ٨	الحَصْن ... ١٤
الرَّقة ... ٦٨	حَفَّاش ... ٦٤
رَيْدة ... ٣٥، ٢٦، ٢١	حِلْمَم ... ٦٤
ز	حَلَى ... ٣٧
زيد ... ٥٥، ٥٢، ٥١، ٤٧، ٣٧	حَمْدَة ... ١٦، ١٥
س	حِص ... ٣٤
سجار ... ٦٨ (٤)	نحوث ... (21 Einf.)، ١٨، ٦٣
سجيب ... ٥٨	الحَوْد ... ٣٧
السر ... ٢٢	حِيدان ... ٥٨
السرار ... ٣٠، ٢٩	خ
سرَّ بَكِيل ... ١٤	خَفَر ... ٤١
السرر ... ٤١	خِيوان ... ١٣، ١٤، ١٦، ١٩، ٢٠، ٢١، ٣٥
سنجار (راجع سجار)	٦٣، ٤٠، ٥٩
سَنع ... ٣٢	د
سنم نَم ... ٢٧	الدَّرب ... ١٦
السُّوق ... ٦٠	درب بني صَرِيم ... ١٧، ٢٦
ش	درب الجَبانة ... ٢٨، ٢٩
الشام ... ٣٣	درب القطيع ... ٢٨، ٢٩
شَبام ... ٢٣، ٢٤، ٢٥، ٢٦، ٢٩، ٣٦، ٣٨	الدرب من بني ربيعة (درب بني ربيعة) ... ١٧
٣٩، ٤٠، ٤٢، ٤٥، ٥٢	دمشق ... ٣٣، ٣٤
الشَّرجة ... ٣٧	دور العلويين بصنماء ... ٤٩
الشرف ... ٦٤، ٥٥	دور مكة ... ٦٩
الشرفة ... ٧	ذ
	ذُحول ... ١٩
	ذِمَار ... ٢٤، ٢٣، ٤٤، ٤٧، ٤٨، ٥٢، ٦٢

عدنان ... ٤٢	شَطْب ... ٦٣
العراق (راجع بلاد العراق)	شوكان ... ١٣
عَرَو ... ٥٨ ، ٥٧ ، ٥٦	
المَصْصات ... ١٨	صُحَار ... ٥١
عضدان ... ٢٩	صعدة ... ٥٨ ، ١٠ ، ١١ ، ١٣ ، ١٩ ، ٢٠ ، ٢٦
عَلَب ... ٢٨ ، ٢٧	٤٩ ، ٤٨ ، ٤٧ ، ٤٣ ، ٣٨ ، ٣٥ ، ٣٤ ، ٣٣
عَمَّان ... ٥١ ، ٩	٥٠ ، ٥٢ ، ٥٣ ، ٥٧ ، ٥٩ ، ٦٠ ، ٦٣ ، ٦٤
العَمَّيشية ... ٢١	صنماء ... ٤٩ ، ١٧ ، ٢١ ، ٢٢ ، ٢٣ ، ٢٤ ، ٢٥
هِنان ... ١٩	٤٦ ، ٤٧ ، ٤٨ ، ٤٤ ، ٤٥ ، ٤٦ ، ٤٧ ، ٤٨
العنبرة ... ٤١	٤٩ ، ٥٢ ، ٥٣ ، ٥٤ ، ٦٢
عَسَس ... ٢٤	
غ	
غَلَاقَة ... ٣٧	ض
غَمْدان ... ٤٥	ضبل كذا (ف) ... ٣١
القَيْل ... ٢٦	ضَلَع ... ٣٢
غِيل حدقان ... ٢٢	ضَيْلِيل (نواحي ضليل) ... ٣٥
غِيمان ... ٢٧	ضَهْر ... ٢٢ ، ٢٥
ف	
فَقُول ... ١٩	ط
ق	طَرَطْر ... ٤١
القاع ... ٢٧	ظ
قُتَم ... ٥٤	الظاهر ... ٢٥
قلعة شُكْم ... ٦٩	ظِيْرْحَدَيْن ... ٢٨
ك	الظَبْر ... ٣٠ ، ٢٩
كَبوة ... ٣٦	ظَبْرَة ... ٤٤ ، ٣٢ ، ٣١
كُتاف ... ٣٥	
كَحْلان ... ٦٢	ع
الكدرام ... ٤٧ ، ٤٢	عَر ... ٣٧
الكوفة ... ٦٨ ، ٦٦ ، ٣٠	عدن ... ٦٦ ، ٣٧
كوكبان ... ٤٢ ، ٣٩	عدن لاعة ... ٣٩

مهيب ... ٤٠	ل	لاعة ... ٦٤
مور ... ٥٥		اللب ... ٤٦
ن		لَحْج ... ٤٠
ناحية الأسور ... ٦٤		م
ناحية مسور ... ٦٤		مخلاف جعفر ... ٦٣ ، ٦٢ ، ٥٥ ، ٤١
نجد العين ... ١٥		مدر ... ٣٥ ، ٢٦
نجران ... ٤٢ ، ٣٥ ، ٢٠ ، ١٩ ، ١٣ ، ١١ ، ١٠ ، ٤٩ ، ٥٣ ، ٥٩		مدرج ... ٦١
نحيان ... ١٥		مَدْحَج ... ٥٥
نفاش ... ٦٤		الْمَدْحِجْرَة ... ٥٥ ، ٥١ ، ٤٩ ، ٤٧ ، ٤٣ ، ٤١
نقم ... ٤٤ ، ٢٩ ، ٢٨ ، ٢٧		٦٣ ، ٥٨
نقل حدة ... ١٥		مراد (القبيلة وللجهة) ... ٥٨
النقل ... ١٤		مُرْهَبَة (القبيلة وللجهة) ... ٥٩
نهم (القبيلة وللجهة) ... ٥٩		المراشي ... ٥٦
هجر ... ٦٨ ، ٥٩ ، ٥٨ ، ١١		مسجد الهادي ... ٦٦
هيران ... ٤٣		المسجد ... ٤٥
هندان (القبيلة وللجهة) ... ٢٤ ، ١٦ ، ١٥ ، ١٢		مَسُور لَاعَة ... ٦٥ ، ٦١ ، ٥٤ ، ٤٦ ، ٣٩
٥٣ ، ٣٦ ، ٣٥ ، ٢٩ ، ٢٦		مَسُورَة ... ٥٧
و		المشاحيط ... ٤٧
وائله (القبيلة وللجهة) ... ٦٦ ، ٣٥		مُنَاش ... ١٩
وادي نخلة ... ٤٣		مشوط ... ١٦
ورافين ... ٢٧		مصر ... ٣٠
ورور ... ٣٦ ، ٣٣		مَطْرَة ... ٥٨ ، ٣٥
وسحة ... ١٣		المطلاع ... ٣٥
ي		المغارب ... ٤٧
ياض (القبيلة وللجهة) ... ٤١		مكة ... ٦٨ ، ٥٤ ، ٤٩ ، ٢١
يكنلي (القبيلة وللجهة) ... ٢٤		ملحان ... ٦٤
الين ... ٣٥ ، ٣٣ ، ٣٠ ، ١٧ ، ١٠ ، ٨ ، ٧		مَنَكْت ... ٤٣
٥٥ ، ٥٤ ، ٥٠ ، ٤٤ ، ٣٩ ، ٣٨ ، ٣٧ ، ٣٦		المهجم ... ٥٥ ، ٥٢ ، ٥١ ، ٤٧

F. Bezeichnend für die Handschrift sind:

a) gewisse Schreibungen, in denen ظ statt ض erscheint, z. B. أَظْمَرَ statt يَحْضُرُ S. 67; oder يَحْضُرُ statt يَحْظُرُ S. 15; oder نَجْدُ الضِّينِ statt نَجْدُ الطِّينِ S. 18; oder umgekehrt gelegentlich ض statt ظ, z. B. يَعْضُهُ statt يَعْظُهُ S. 15; oder ضَبْوَةٌ statt ظَبْوَةٌ S. 31.

b) Formen wie اسْتَفْتَحَ statt فَتَحَ S. 9, 11 et passim.

c) Semantische Besonderheiten wie لَمْ يَسْعِدْهُ im Sinne von لَمْ يُوَاقِقْهُ عَلَى رَأْيِهِ S. 46 und هَيَاءٌ im Sinne von حُتٌّ S. 35, 53.

d) Gelegentliche Anwendung der «لغة أكلوني البراغيث». Die Hs. sagt also: فاستبشروا أهل تلك الجهة (S. 19) oder وفرّوا الباقون وفرّوا الباقون (S. 21). Im Falle a) und d) wurde die übliche Schreibweise in den Text aufgenommen und diejenige der Handschrift in die Anmerkung verwiesen. In den Fällen b) und c) hat sich der Herausgeber an die handschriftliche Überlieferung gehalten, jedoch auf das Besondere des Ausdrucks aufmerksam gemacht.

G. Die Nummern der Folioseiten der Handschrift sind durch in () gesetzte Zahlen im Texte gegeben.

H. Geographische Namen findet der Leser im alphabetischen Verzeichnis II, alle übrigen im Verzeichnis I. Namen, die sowohl für Stämme als auch für Gebiete gebraucht werden, sind nur in dem Verzeichnis I aufgeführt, doch ist dabei jedesmal vermerkt, daß sie auch für Gebiete gelten.

10. Grundsätze der Edition.

A. Der Herausgeber hat den Text, den unser Geschichtsschreiber, wie oben erwähnt, sozusagen in einem Atemzuge, ohne irgendwelche Einteilung vorzunehmen, niedergeschrieben hat, in drei Teile geteilt:

1. al-Hādī ila'l-Ḥaqq und die Ereignisse seiner Zeit,
2. Muḥammad al-Murtaḍā und seine Regierung,
3. Aḥmad an-Nāṣir und seine Zeit.

Von einer weiteren Unterteilung des Stoffes hat der Herausgeber abgesehen. Es geschah einerseits, weil der Gesamteindruck der Handschrift möglichst gewahrt bleiben sollte, andererseits, weil selbst die vom Herausgeber getroffene Einteilung nur mit gewissen Bedenken vorgenommen werden konnte; denn die drei Abschnitte enthalten bereits manches, was streng logisch genommen über den durch die Überschriften gesetzten Rahmen hie und da hinausreicht.

B. Der Herausgeber hat am Rande des Textes stichwortartige Inhaltsübersichten gegeben. Aus ihnen ist das am Ende beigegebene arabische Inhaltsverzeichnis zum Text hervorgegangen. Abgesehen von den unter A erwähnten Überschriften, die den drei Teilen vorgesetzt sind, ergibt sich eine natürliche Gliederung durch die ständig wiederkehrende Formel ... ودخلت سنة. Diese Formel erscheint in unserer Ausgabe stets am Anfang einer Zeile und ist durch den Druck hervorgehoben.

C. Durch ()¹⁾ sind Worte bzw. Satzteile gekennzeichnet, die der Herausgeber hinzugefügt hat, um den Zusammenhang herzustellen; durch []²⁾ solche, die der Schreiber an den Rand gesetzt hat, weil er sie im Texte versehentlich ausgelassen hatte.

D. Offensichtliche Verstöße gegen die Grammatik und sonstige sprachliche Fehler, insbesondere auch solche orthographischer Art, wurden bei der Herausgabe im Text beseitigt und die Verbesserungen durch Fußnoten als solche gekennzeichnet. Die heute übliche Schreibweise wurde einheitlich im ganzen Text durchgeführt.³⁾

E. Die Handschrift bringt Namen oft in verschiedenen Formen, z. B. أئافف neben أئافف أو ابن الفضل. Bei der Herausgabe wurde in solchen Fällen nur eine Form beibehalten, z. B. أئافف und ابن الفضل.

¹⁾ Siehe S. 13, 53 des Textes.

²⁾ Siehe S. 41, 51 des Textes.

³⁾ Z. B. هذى für هذى، هذا، محاربة، فيه فية usw.

sie die verheerende Not bekämpfen und ihre allgemeinen Verhältnisse bessern konnten.

4. Daß die Bewohner von Ṣa'da, die Banū Fuṭaima, diejenigen gewesen sind, die es unternommen haben, die Rückkehr al-Hādī's nach Jemen in die Wege zu leiten.¹⁾

5. Daß damals Aufstände und Unruhen in Jemen und 'Umān herrschten: in 'Umān mußten die abbassidischen Truppen gegen die Ibāditen kämpfen; in Jemen aber war es noch schlimmer, die Stämme bekriegten sich gegenseitig. Ṣan'a' wechselte dauernd den Herrscher, und die jemenitischen Fürsten wie z. B. ad-Di'ām und As'ad b. Abī Ja'fur al-Ḥiwālī lebten oft in Unfrieden mit dem abbassidischen Statthalter und miteinander. Eigentlich waren damals Aufstände und Unruhen der herrschende Zustand in allen Teilen des abbassidischen Reiches, in Jemen wie überall anderswo auch, nur mit dem Unterschied, daß uns, wie oben gezeigt, die allgemeine arabische Literatur nichts über die jemenitischen Ereignisse überliefert.

6. Daß die Jemeniten sich gezwungen sahen, einen Mann von außerhalb zu rufen und ihn als Herrscher über sich zu setzen, um das in Jemen damals herrschende Elend zu beenden und die Verhältnisse daselbst zu bessern. Sie wählten für diese schwierige Aufgabe den berühmten 'Aliden al-Hādī, weil sie in ihm die geeignete Persönlichkeit erkannt hatten. Al-Hādī leistete ihrer Einladung Folge und entsprach — wie unser arabischer Text zeigt — durchaus den in ihn gesetzten Erwartungen. Er stiftete unter den Stämmen Frieden, bekämpfte siegreich die Unsitten und die Unruhen, verbesserte die soziale und die wirtschaftliche Lage, regelte die Beziehungen zwischen den „Ahlu'd-Ḍimma“, d. h. den christlichen und jüdischen Schutzgenossen, und dem Staat sowie die zwischen ihnen und den Gläubigen, seinen andern Untertanen, hob den moralischen Zustand unter den Jemeniten und gründete seine Dynastie.²⁾

¹⁾ Sie waren und sind immer noch die treuesten Anhänger der Zaiditen in Jemen. Auch früher, in der Regierungszeit al-Ma'mūn's, waren die Banū Fuṭaima den 'Aliden freundlich gesonnen und standen auf ihrer Seite gegen al-Ma'mūn. Damals standen sie gegen die abbassidische Regierung dem Ibrāhīm b. Mūsā b. Ġa'far bei, dem Vertreter des 'alidischen Ināms Muḥ. b. Ibrāhīm b. Zaid b. 'Alī in Jemen. (Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 22b.) Dadurch wird deutlich, warum Ṣa'da zu allen Zeiten das Bollwerk der Zaiditen in Jemen ist. Der jüngste Beweis sind die Ereignisse im Jahre 1034, als der Krieg zwischen dem Imām Jaljā und Ibn Sa'ūd ausbrach. — Auch darf nicht vergessen werden, wie günstig für Angriff und Verteidigung Ṣa'da gelegen ist.

²⁾ Sie herrscht bis heute, also seit mehr als tausend Jahren, selbständig in Jemen.

Im Ğumādā II des erwähnten Jahres zog al-Hādī mit einem zahlreichen, aus Haulān und anderen Stämmen bestehenden Heer nach Nağrān. Unterwegs begegneten ihm Leute von Wādī'a, Šākir, Jām und al-Aḥlāf, hießen ihn freudig willkommen und huldigten ihm. Zu dieser Haltung wurden sie bestimmt durch die vielfachen Schrecken der Kriege zwischen ihnen und den Banu'l-Ḥārīṭ, den Bewohnern von Nağrān, wo er mit den Banu'l-Ḥārīṭ zusammentraf und zwischen ihnen und ihren Feinden Frieden stiftete. Er nahm ihnen das feste Versprechen ab, zusammenzuhalten und Zwietracht zu vermeiden. Die Leute huldigten ihm, und dank dem göttlichen Segen, der auf ihm ruhte, kamen ihre Angelegenheiten in Ordnung.

Danach zog er nach Hağar und blieb dort, bis sich die Unruhen gelegt hatten und die Grundlagen des Friedens gefestigt waren. Darauf kehrte er nach Ša'da zurück und schuf eine Regelung für die christlichen und sonstigen Schutzgenossen (Aḥlu'd-Ḍimma) in Nağrān.

Dem Vertrag zufolge mußten sie von dem, was sie von Muslimen gekauft hatten, den Neunten abgeben, was sie aber in der Vorislamzeit erworben hatten, war von dieser Abgabe befreit. Außerdem erneuerte al-Hādī für die Bewohner von Nağrān, Ša'da und von allen Orten, die er erobert hatte, die Verpflichtung, die Kopfsteuer (Ğizja) zu entrichten.

b) Kommentar.

Diese Übersetzungsprobe zeigt, wie in Jemen und in den angrenzenden Gebieten die Verhältnisse damals waren, die bis heute noch im allgemeinen ziemlich wenig bekannt sind. Sie zeigt auch die Arbeitsmethode unseres Geschichtsschreibers. Aus der mitgeteilten Probe läßt sich folgendes entnehmen:

1. daß bei den Jemeniten völlig undisziplinierte Zustände herrschten: sie leisteten den Geboten al-Hādī's keine Folge, ja handelten diesen zuwider, obwohl sie al-Hādī aus dem Ḥiğāz nach Jemen gerufen hatten.

2. Daß al-Hādī mit dem festen Willen gekommen war, Ordnung in Jemen zu schaffen: er hätte sonst nicht die Rückkehr nach dem Ḥiğāz dem Aufenthalt bei den undisziplinierten Jemeniten vorgezogen, als sie ihm gegenüber ungehorsam waren.

3. Daß die Not in Jemen nach dem Abzug al-Hādī's — eben durch die Unordnung und als Folge der gegenseitigen Kämpfe — sehr groß war, so daß die Jemeniten sich gezwungen sahen, al-Hādī wieder nach Jemen zu rufen und ihm erneut Gehorsam zuzusichern. Er sollte Ruhe und Ordnung in ihrem Land wieder herstellen, damit

(Dies ist) ein Stammbaum, gleichsam beleuchtet von der Mittags-
sonne und bestrahlt von dem durchbrechenden Morgenlicht.

Das ist sein erster Auszug (nach Jemen). Er gelangte nach aš-
Šarafa, einer ihnen, den Jemeniern, gehörenden Ortschaft im Lande
Nihm. Deren Bewohner sicherten ihm Gehorsam zu. Er blieb (dort)
eine kleine Weile, bis sie anfangen, sich seinen Befehlen zu widersetzen,
die doch mit der Šarī'a übereinstimmten. Dann kehrte er nach dem
Hiğāz zurück.

Nach seinem Fortgang aus Jemen brachen dort Unruhen und
Schwierigkeiten aus, deren Schilderung zu lang wäre. Daraufhin setz-
ten die Jemeniten sich wieder mit al-Hādī in Verbindung und flehten
ihn an, zu ihnen zurückzukehren. Er leistete dem Folge an einem
später zu erwähnenden Datum.

Der *Muḥtaṣar al-Asbāb* des Šaiḥ Aḥmad b. Muḥammad be-
gründete al-Hādī's Auszug (nach Jemen) damit, daß die Banū Fuṭaima,
eine Untergruppe der Ḥaulān zu Ša'da, sich zu al-Hādī nach ar-Rass
im Hiğāz begaben, um ihn zum Auszug aufzufordern, und ihn als Herr-
scher über ihr Land setzten.

In diesem Jahre zog Aḥmad b. Ṭaur von al-Bahrain nach 'Umān.
Er eroberte es und griff eine Gruppe Ibādīten an, deren Führer aš-
Šalt b. Mālik mit seinem zweihunderttausend Mann starken Heer ihm
entgegengetreten war. Aḥmad b. Ṭaur besiegte sie, richtete ein großes
Blutbad unter ihnen an und ließ ihre Köpfe nach Bağdād schaffen.

Das Jahr 282 H:

In ihm begab sich 'Alī b. Ḥusain b. Ḥuṭtum nach dem 'Irāq. Ad-
Di'ām zog in Šan'ā' ein, blieb aber nicht lange darin. Nach seinem
Fortgang nahm As'ad b. Abī Ja'fur Šan'ā' in Besitz. In seine Zeit
fällt das Auftreten der Qarmaṭen im Jemen, Hiğāz und Mağrib. Die
Herrschaft der Abbassiden wurde erschüttert. Die Richtungen (Lehr-
meinungen) des Islams wurden verändert und die Wertungen gingen
auseinander.

Das Jahr 284 H.

Im Šafar dieses Jahres kam al-Hādī in Ša'da an. Es war dies
sein zweiter Auszug (nach dem Jemen). Er stiftete Frieden unter
den Ḥaulān von Ša'da und befahl, den Vierten der Ertragssteuer
(zakāt aṭ-ṭa'ām) unter die Armen und Waisen zu verteilen. Nach-
dem er eine Weile in Ša'da geblieben war, begab er sich nach dem
(eigentlichen) Jemen und forderte dessen Bewohner zum Heiligen
Kampf (Ġihād) auf.

ziehung mit Jemen standen. Deshalb konnte er die bekannten arabischen Autoren neben den unbekanntem jemenischen Geschichtsschreibern benutzen. Er zitiert manchmal nur die Autorennamen, manchmal gibt er aber auch die betreffenden Werke an. Diese Autoren sind u. a.

الطَّبْرِي، أَبُو الْفَرَجِ الْإِسْبَهَانِي (كتاب الفرج بعد الشدة)، المسعودي (مروج الذهب)، الواقدي، ابن هشام، ابن قتيبة، ابن عبد البر (الاستيعاب)، ابن عبد ربه، الرّازي (تاريخ صنعاء)، علي الهيثمي (مجموع الزوائد)، الأسيوطي، ابن الوردي، الذهبي (تاريخ الإسلام)، المبرّد (الكامل)، ابن خلكان، الهمداني (الإكليل)، الخطيب (تاريخ بغداد)، ابن أبي الحديد (شرح الفتح في سيرة العلوي البصري)، السهودي (كتاب خلاصة الوفا بدار المصطفى)، ابن واضح، علي بن الحسن الخنزرجي، ابن عبد المجيد القرشي (كتاب بهجة الزمن في أخبار اليمن)، الإمام المهدي أحمد بن يحيى (كتاب الغايات)، السيّد أبو طالب، ابن مظفر (الترجمان)، أحمد بن محمد الشرفي (كتاب اللآلئ المضيئة)، قطب الدين المكي الحنفى (البرق اليباني في الفتح العثماني) الخ.

Für den herausgegebenen Abschnitt, wo Jaḥjā b. al-Ḥusain über al-Hādī und seine beiden Söhne spricht, waren die Werke *Sīrat al-Hādī* und *Sīrat an-Nāṣir* seine Hauptquellen. Aber für die Nachrichten über die Qarāmīta hat er 'Umāra, Ibn al-Daiba' und Ibn al-Aṭīr ausgiebig benutzt.

9. Übersetzungsprobe mit Kommentar.

a) Anfang des edierten Textes als Übersetzungsprobe.

Das Jahr 280 H.¹⁾

In diesem Jahr zog der Imām al-Hādī ila'l-Ḥaqq Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Qāsim b. Ibrāhīm b. Ismā'īl b. Ibrāhīm b. al-Ḥasan b. al-Ḥasan b. 'Alī b. Abī Ṭālib — Gottes Segen sei über ihnen allen — nach Jemen.

¹⁾ *al-Anbā'*, Fol. 26b.

Geburt an bis zum Jahre 1045 H. (1635). Er berichtet zuerst kurz über die Periode der ersten vier Kalifen (al-Ḥulafā' ar-Rāšidūn), der Umajjaden und der Abbasiden bis zum Jahre 280 H. (893). Von der Zeit an, wo al-Hādī seine erste Reise nach Jemen machte und vier Jahre später die zaiditische Dynastie in Jemen gründete, erzählt Jaḥjā dann eingehender von den Verhältnissen in Jemen und besonders von den Kämpfen al-Hādī's und nach seinem Tode von denen seiner Söhne Muḥammad und Aḥmad gegen die Qarāmiṭa und gegen die aufständischen Stämme. Ebenso eingehend spricht er von den andern zaiditischen Imāmen und von den Kämpfen zwischen ihnen und den Ṣulaiḥiden, den Rasūliden, den Banū Ṭāhir und zuletzt den Türken bis zum Jahre 1045 H. (1635-36), wo der türkische General und Statthalter Qānsūh Pascha von dem Zaiditen al-Ḥusain b. al-Qāsim, dem Feldherrn seines Bruders, des Imāms al-Mu'ajjad billāh Muḥ. b. al-Qāsim, entscheidend geschlagen wurde und diese erste türkische Periode in Jemen ihr Ende fand, nachdem die Türken mehr als 100 Jahre in Jemen geherrscht hatten.¹⁾

d) Methode des Verfassers und seine Quellen.

Der Verfasser pflegt in seiner Chronik die alte Methode, die die meisten arabischen Historiker angewandt haben, indem er den Eintritt des betreffenden Jahres mit ... *ودخلت سنة* ankündigt und dann die Ereignisse des angegebenen Jahres einzeln ohne Zusammenhang aufzählt. Ohne Teilung in Kapitel, ohne Betitelung schreibt er in einem Atemzug von Anfang bis zu Ende. Nur wird die Ankündigung vom Eintritt eines neuen Jahres in unserer Handschrift dicker geschrieben.

Wie der Herausgeber den Text abgeteilt hat, wird gegen Ende der Einleitung dargestellt werden.

Seine Quellen hat Jaḥjā b. al-Ḥusain nicht angegeben. Er sagt am Anfang nur allgemein, er habe sein Werk aus allen geschichtlichen Büchern zusammengestellt, die das enthalten, was in Arabien geschehen ist.²⁾ Wir können aber aus den Zitaten in *al-Anbā'* und durch Vergleich mit älteren Geschichtswerken feststellen, wer seine Gewährsmänner sind. Es wurde oben schon erwähnt, daß Jaḥjā b. al-Ḥusain in seinem Werke die Länder berücksichtigt, die in Be-

¹⁾ Die türkische Herrschaft in Jemen fing im Jahre 923 H. (1517) an. Vgl. WÜSTENFELD'S *Jemen im XI. (XVII.) Jahrhundert*, S. 7; al-Wāsi'i, S. 40; *al-Anbā'*, Fol. 145a.

²⁾ Vgl. oben, S. 16.

die Türken in Jemen geführt hat. Wenn der Verfasser Jaḥjā der Sohn dieses Ḥusain gewesen wäre, würde seine Ausdrucksweise dies doch wohl verraten. Aber davon findet man keine Spur¹⁾.

Auf jeden Fall ist der Verfasser unserer Handschrift *Anbā' az-Zaman* ein Nachkomme al-Hādī's, des Begründers der zaiditischen jemenischen Dynastie, denn al-Qāsim, der Urgroßvater des Verfassers nach der ersten Angabe und der Großvater desselben nach der zweiten Angabe ist al-Qāsim b. Muḥ. b. 'Alī b. Muḥ. b. 'Alī ar-Rašīd b. Aḥmad b. al-Amīr al-Ḥusain al-Aṣḡar b. 'Alī b. Jaḥjā b. Muḥ. b. Jūsuf b. al-Imām ad-Dā'ī al-Qāsim b. al-Imām ad-Dā'ī Jūsuf b. al-Imām al-Manṣūr Jaḥjā b. an-Nāṣir Aḥmad b. al-Hādī.²⁾

c) Beschreibung.

Das Werk *Anbā' az-Zaman* ist ein umfangreiches Buch. Es umfaßt 199 Blätter, großes Format, 27—37 Zeilen (34 × 23, 26 × 15 cm). Es findet sich als Handschrift auf der Berliner Staatsbibliothek unter der Signatur Ms. or. 2° 1304. Es ist ein roter Lederband mit Klappe. Die Schrift ist jemenisch, groß, vokallos, auf gutem, dickem, grobem Papier. Die Abschrift ist von as-Sajjid Ḥusain b. 'Abd Allāh im Du'l-Qa'da 1295 H. (1878) angefertigt, wie es am Ende des Werkes heißt. Es stehen keine Bemerkungen am Rande, nur gelegentlich Worte, die zum Texte gehören und die der Abschreiber beim Abschreiben versehentlich ausgelassen hatte, oder Hinweise auf den Inhalt in Form von Stichworten.

Andere Handschriften dieses Textes, außer der einzigen, schon erwähnten, gibt es auf den Bibliotheken leider nicht. Das Original ist sicher in Jemen, dürfte aber kaum zu beschaffen sein.

Der Verfasser Jaḥjā b. al-Ḥusain wollte, wie schon erwähnt, eine Geschichte Jemens zusammenstellen, nachdem er zu der Überzeugung gekommen war, daß es eine solche nicht gab (siehe oben, S. 16).

Jemen ist bei ihm die ganze³⁾ arabische Halbinsel, obwohl er ausführlich nur von Südarabien spricht. Wie es bei den älteren arabischen Geschichtsschreibern üblich ist, spricht unser Verfasser außerdem zu Anfang seines Buches sehr kurz über die sieben Klimata, sieben Erden und dergleichen, dann über die Geschichte Jemens mit Berücksichtigung anderer damit in Beziehung stehender Länder von Muḥammad's

¹⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 190a—199b.

²⁾ Vgl. *al-Wāsi'*, S. 52 und *at-Tatimna*, Fol. 86b.

³⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 1b.

Zwischen *al-Anbā'* und *Tatimmat al-Ifāda* besteht bezüglich der Genauigkeit, Ausführlichkeit und Vielseitigkeit ungefähr derselbe Unterschied, wie zwischen *al-Anbā'* und *al-Ifāda* selbst; denn *al-Ifāda* und ihre Fortsetzung *at-Tatimāna* sind nach ein- und derselben Methode gearbeitet.

Außerdem behandelt *al-Anbā'* mehr die politische Geschichte, die uns in erster Linie interessiert. Auch enthält *al-Anbā'* über die Qarāmiṭa, besonders über die jemenitischen, und über die Kämpfe al-Hādī's und an-Nāṣir's gegen dieselben sehr wichtige Angaben, die in den anderen beiden Werken fehlen.

b) Wer ist der Verfasser?

Dieses Werk *Anbā' az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman* ist von Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Mu'ajjad billāh Muḥ. b. al-Qāsim b. Muḥ. b. 'Alī al-Jamanī (gestorben 1110 H./1698 n. Chr.). So steht es in der Handschrift auf dem ersten Blatt oben in der Mitte in einer dreieckigen Betitelung, und so gibt BROCKELMANN, Bd. II, S. 403, und Ahlwardt unter Nr. 9745 an. Auf dem Titelblatt auf der oberen linken Seite bemerkt derselbe Schreiber, er halte es für möglich, daß das Werk von Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Qāsim und nicht von Jaḥjā b. al-Ḥusain b. al-Mu'ajjad b. al-Qāsim verfaßt ist. Die Bemerkung lautet:

لعل هذا التاريخ لسيدى يحيى بن الحسين بن القاسم رحمه الله تعالى؛ ففى
«النفحات المسكية فى العلماء والفقهاء الزيدية» لسيدى إبراهيم بن القاسم بن المؤيد
فى ترجمة سيدى يحيى بن الحسين بن القاسم ما لفظه: وله مؤلفات أحسنها ما نقله
من كتب التاريخ. وفى هامشه بخط السيد عبد الله بن عيسى بن محمد الكوكباني:
قلت سمّاه أبناء الزمن فى أخبار اليمن. انتهى والله أعلم.

Aber wahrscheinlich ist die erste Angabe richtig; denn wenn die zweite richtig wäre, würde man Beweise dafür in dem letzten Abschnitt der *Anbā'* erwarten, wo über al-Ḥusain b. al-Qāsim berichtet wird, namentlich von den siegreichen Kämpfen, die er während der Regierungszeit seines Vaters, des Imāms al-Manṣūr billāh al-Qāsim b. Muḥ. und seines Bruders al-Mu'ajjad billāh Muḥ.¹⁾ b. al-Qāsim gegen

¹⁾ Des Großvaters des Verfassers nach der wahrscheinlich richtigen Angabe.

Angebot im Jahre 280 H. stattgefunden haben soll, in demselben Jahre, in dem al-Hādī zum erstenmal nach Jemen kam (die Handschrift gibt aber das Datum nicht an).

Dagegen ergibt sich aus den Angaben unserer Handschrift¹⁾ der *Anbā'*: a) daß die erste Reise al-Hādī's nach Jemen allgemein auf Einladung der Jemeniten und nicht auf besondere Einladung Abu'l-'Atāhija's erfolgte, die erst sechs Jahre später kam; b) daß die erste Reise 280 H., die zweite dagegen 284 H. war, und daß die Banū Fuṭaima diejenigen waren, die nach Medina gingen und al-Hādī zum zweiten Mal nach Jemen abholten und ihm in ihrem Wohnsitz Ṣa'da huldigten; c) Abu'l-'Atāhija soll al-Hādī im Muḥarram des Jahres 286 H., zwei Jahre nach der Huldigung in Ṣa'da, durch eine Gesandtschaft, die aus Abu'l-'Atāhija's Bruder und 50 Mann bestand, nach Ṣan'ā' eingeladen haben, um ihm dort zu huldigen. Außerdem gibt *al-Anbā'* noch folgende Einzelheiten: ad-Di'ām und andere Freunde und Verwandte Abu'l-'Atāhija's hätten ihm Vorwürfe wegen dieses Schrittes gemacht. Abu'l-'Atāhija habe al-Hādī Bedingungen gestellt, unter anderem die, daß er sein Stellvertreter (Wālī) würde. Al-Hādī habe diese Bedingungen abgelehnt; er könne nichts bestimmen, bevor er sich von der Aufrichtigkeit Abu'l-'Atāhija's überzeugt habe. Der Bruder Abu'l-'Atāhija's und seine Begleiter hätten al-Hādī in dem Orte „Darb Banī Ṣuraim“ getroffen, wo al-Hādī sich damals gerade aufgehalten habe. Al-Hādī habe zwei Jahre später, am 23. Muḥarram 288 H., seinen Einzug in Ṣan'ā' gehalten, und während dieser zwei Jahre habe Abu'l-'Atāhija oft an al-Hādī geschrieben. Gegen Ende dieser Zeit, als Abu'l-'Atāhija sah, wie ungerecht Ḥuṭum und seine Leute sich der Bevölkerung gegenüber benahmen, habe er sich entschlossen, al-Hādī nach Ṣan'ā' kommen zu lassen, um Ordnung zu schaffen, und habe heimlich mit ihm einen Plan verabredet, wie al-Hādī ohne Blutvergießen in Ṣan'ā' einziehen könne. Die Handschrift gibt noch Einzelheiten des Planes und beschreibt, wie Abu'l-'Atāhija al-Hādī vor den Toren Ṣan'ā's empfing, ihm huldigte und ihn in die Stadt führte.

Wir sehen also, wie reichhaltig, genau und eingehend die Angaben unserer Handschrift im Vergleich zu den Angaben der *Ifāda* sind. Auch können wir sie als zuverlässig ansprechen, da sie durch die Mitteilungen VAN ARENDONK'S aus der *Sīrat al-Hādī* bestätigt werden, wie sich im einzelnen zeigen wird. Wir begnügen uns hier mit diesem Beispiel. Es wäre leicht, eine größere Anzahl ähnlicher anzuführen.

¹⁾ Vgl. S. 7--8, 17--18, 20--24 des Textes.

8. Die „*Anbā' az-Zaman*“.

a) Warum ist dieses Werk für die Edition gewählt worden?

Daß der Herausgeber mit den *Anbā'* tatsächlich einen Text gefunden hat, der unsern Stoff ausführlich behandelt und uns das zeigt, was sich zwischen Jemen und dem Kalifenstaat und auch zwischen dem zaiditischen Imamat und den anderen Herrschern in Jemen an historischen Ereignissen abgespielt hat, beweist besonders der Abschnitt, wo die Zeit al-Hādī's und die seiner Söhne behandelt wird. Dieser Abschnitt soll zuerst herausgegeben werden und als Dissertation erscheinen. Möglich, daß die beiden Werke: *Sīrat al-Hādī*, die oben¹⁾ schon erwähnt ist, und *Sīrat al-Nāṣir* von 'Abd Allāh b. 'Umar al-Hamdānī²⁾ noch geeigneter für unsern Zweck gewesen wären. Dem Herausgeber war es aber unmöglich, diese Werke zu bekommen. Von *Sīrat al-Hādī* befindet sich nur eine Handschrift im Britischen Museum. Sie war dem Verfasser im Original nicht zugänglich, konnte jedoch nach VAN ARENDONK benutzt werden, wie der Leser bemerken wird. *Sīrat an-Nāṣir* dagegen ist nicht zu finden; nur durch al-Iḥḡī hören wir von diesem Werk, welches seine Bedeutung dadurch hat, daß dessen Verfasser ein Gefährte an Nāṣir's, einer seiner besten Generäle und Staatsmänner war.

Mithin kämen zunächst nur die Werke *al-Ifāda*, *at-Tatimma* und *Anbā' az-Zaman* für eine Edition in Frage.³⁾ *Anbā' az-Zaman* ist aus den schon erwähnten Gründen vorzuziehen. Gewiß sind *al-Ifāda* und *at-Tatimma* im Vergleich mit *Anbā' az-Zaman* ältere Werke⁴⁾ und dürften deshalb vielleicht gewisse Vorzüge haben. Es fehlt ihnen aber im Vergleich zu *al-Anbā'* an Ausführlichkeit, Vielseitigkeit und Genauigkeit, wie die folgenden Beispiele zeigen.

Wo der Verfasser der *Ifāda* von dem Grund spricht, weshalb al-Hādī nach Jemen gegangen und dort als Imām aufgetreten ist, läßt sich aus dieser Darstellung nur entnehmen⁵⁾: a) daß er erst hinkam, nachdem Abu'l-'Atāhija, einer der jemenitischen Könige, mit ihm während seines Aufenthaltes in Medina in Verbindung getreten war und ihm angeboten hatte, nach Jemen zu kommen; b) daß dieses

¹⁾ Siehe S. 13.

²⁾ Vgl. S. 64 des Textes, Anm. 315.

³⁾ Im Verfolg dieser Arbeit beabsichtigt der Verfasser gelegentlich neben einer vollständigen Ausgabe der *Anbā'* auch eine solche der *Ifāda* und der *Tatimma* vorzulegen.

⁴⁾ Vgl. oben, S. 13.

⁵⁾ Vgl. *al-Ifāda*, Fol. 41a—41b.

ein klares Bild gewinnen von den sozialen Verhältnissen jener Zeit, von der Denkart der Zaiditen und davon, wie sie sich ihre Imāme vorgestellt haben. Das ist aber noch nicht alles, was die Karāmātangaben der Wissenschaft bieten. Man kann aus denselben auch mancherlei historische Tatsachen, die von Belang für den Forscher sind, erschen und entnehmen. So lautet z. B. eine unter den Karāmāt des 9. Imās ‘Abd-Allāh b. Ḥamza¹⁾ in der *Tatimma*²⁾: „Als der Herrscher von Ṣan‘ā’, ‘Alam ad-Dīn, in Ḥūṭ (حُوت) einzog, zerstörte er das Haus des Imāms daselbst, wonach er wieder nach Ṣan‘ā’ zurückkehrte. Es sollte dann keine Woche vergehen, da ließ Gott ein fürchterliches Gewitter über Ṣan‘ā’ niedergehen, wodurch ihm sein neugebautes, kostbares, stolzes Schloß verlorenging und dazu alle seine Schätze.“ Aus diesen Angaben kann man entnehmen, daß zwischen dem Imām und dem Herrscher von Ṣan‘ā’ kriegerischer Zustand geherrscht hat, daß Ṣan‘ā’ zu irgendeiner Zeit während der Regierung des Imāms nicht unter dessen Herrschaft gestanden hat, daß der Herrscher von Ṣan‘ā’ reich und mächtig genug war, ein solches Schloß wie das geschilderte bauen zu lassen, und zuletzt, daß der Imām zu irgendeiner Zeit in Ḥūṭ gewilt hat, da er dort ein Haus hatte. Daß diese Karāma auf einem Ereignis beruht und es gerade in dieser Zeit ein schweres Gewitter über Ṣan‘ā’ gegeben hat, läßt sich annehmen, besonders wenn uns von einem solchen Gewitter über Jemen in seiner Regierungszeit noch anderweitig berichtet wird.³⁾

Die Handschrift der *Tatimma* wollte der Verfasser der vorliegenden Abhandlung edieren. Er hat sich die größte Mühe gegeben, sie durchzulesen und abzuschreiben, obwohl sie sehr schlecht geschrieben ist, und nur ein einziges Exemplar von ihr bekannt ist. Es war oft ein wahres Rätselraten, aber der Verfasser hofft, den Text im wesentlichen entziffert zu haben. Auf der Suche nach Belegen und beim Durchlesen der in Frage kommenden Literatur stieß der Verfasser dann auf eine andere Handschrift, die für seinen Zweck nützlicher schien. Das ist das *Kitāb Anbā’ az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman*.

¹⁾ Er ist im Jahre 561 H. (1165/66) geboren; 613 H. (1216/17) gestorben. Er regierte 20 Jahre und hat bedeutende Werke hinterlassen. Vgl. *at-Tatimma*, Fol. 56a--56b und *al-Wāsi’ī*, S. 29—31.

²⁾ Ḥūṭ (حُوت) ist ein Ort im Gebiete der Banū Ḥamdān, nicht weit von Ṣan‘ā’. Vgl. *Ḥamdānī*, S. 82, Z. 20 und S. 112, Z. 6

³⁾ Siehe *al-Wāsi’ī*, S. 30, unten.

al-Ḥusain. Dieser al-Ḥusain soll den Gegner auch getötet haben. Also stimmt *al-Anbā'* mit den Angaben der *Tatimma* überein.¹⁾

4. Bemerkenswerterweise nennt die *Tatimma* die drei Imāme in Ṣa'da, die nach dem Tode von an-Nāṣir b. al-Hādī regierten, was *al-Anbā'* ebenfalls tut. Es sind (1) Jaḥjā b. Aḥmad, dessen Beinamen al-Manṣūr ist, dann (2) sein Bruder al-Qāsim b. Aḥmad mit dem Beinamen al-Muḥtār, der sich gegen ihn erhob, kurz nachher in Gefangenschaft geriet und dann getötet wurde, und zuletzt der Sohn des zweiten, der den Tod seines Vaters rächte. Viele Geschichtsschreiber haben, wie *at-Tatimma* erwähnt, diese drei Imāme nicht unter den Imāmen aufgezählt.

5. al-Wāsi'ī, S. 25, letzte Zeile, berichtet, al-Ḥusain b. Qāsim sei getötet worden, sagt aber nicht, von wem. Die *Tatimma* gibt wenigstens ungefähr an, der Täter sei einer von den Banū Rabāḥ, einem Zweig des Banū Ḥammād-Stammes, gewesen usw. usw.

Das wären nur wenige Beispiele, nach denen man den Unterschied zwischen al-Wāsi'ī und *at-Tatimma* ermessen und letztere bewerten kann. Al-Wāsi'ī soll damit nicht herabgesetzt werden. Sein Werk ist ja keine historische Quelle. Er schreibt bis zum 12./19. Jahrhundert so kurz wie möglich, wie er selbst in seinem Vorwort sagt.²⁾

c) Charakterisierung.

Charakteristisch für die *Tatimma* ist einmal die Angabe der Werke der Imāme. Es werden die meisten Werke, die jeder Imām geschrieben hat, genannt. Die Imāme waren ja alle große Gelehrte, und wer von den Zaiditen kein ausgezeichneter Gelehrter war, der konnte und durfte überhaupt nie ans Ruder kommen.³⁾ Oder wenn ein solcher Mann doch einmal zur Herrschaft gelangte, so bezeichnete er sich zum mindesten nicht als Imām, sondern als „Muḥtasib“. Charakteristisch für die *Tatimma* ist ferner noch die Aufzählung von Karāmāt (Wundertaten) der Imāme. Sie gibt immer die Karāmāt jedes Imāms an. Die Imāme haben ja prophetische Herkunft. Es liegt also nahe, in ihnen Heilige zu sehen. Darauf hat der Glaube der Schiiten sich aufgebaut, und das hat sie immer wieder veranlaßt, sich für ihre Herren, trotz aller Gefahren, ganz und gar einzusetzen und hinzugeben.

Auch wer nur rein wissenschaftliches Interesse daran nimmt, wird aus den Karāmātangaben Nutzen ziehen können. Man wird daraus

¹⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 46 a.

²⁾ Siehe daselbst S. 5, unten.

³⁾ Vgl. R. STROTHMANN, *Staatsrecht der Zaiditen*, S. 67.

in der Handschrift manche wesentlichen Abschnitte ausführlicher und deutlicher behandelt sind.

1. al-Wāsi'ī sagt über al-'Ijānī, er sei zuerst in aš-Šām (Syrien) und Ḥaṭ'am aufgetreten und habe dann seine Sendboten im Jahre 388 H. nach Jemen geschickt.¹⁾ Das ist alles, was er über ihn berichtet. Dagegen gibt *at-Tatimma* an:

a) Warum er nach Jemen gekommen ist.

b) Daß er hinterher nach Ḥaṭ'am gegangen ist und seine Beauftragten in Jemen zurückließ, damit sie das, was unter seine Herrschaft gekommen war, regierten.

c) Daß er seine Boten im Monat Šawwāl 388 H. nach Jemen geschickt hat (al-Wāsi'ī nennt den Monat nicht).

d) Daß seine Anhänger sich am 2. Du'l-Ḥiġġa sammelten und nach Ṣan'a' zogen, wo sich ihnen andere anschlossen, und daß allezusammen dann weiterzogen, bis sie zu ihm kamen, der an dem Tage in dem Orte Wādī Nabaša war.

e) Daß der Imām mit seinen Truppen die Städte Ṣa'da, Ṣan'a' und verschiedene andere Gebiete von Jemen eroberte und daß er selbst die zahlreichen Truppen geführt hat.

f) Daß man im Naġrān-Gebiet einen Aufstand gegen ihn erregte und daß er mit 1030 Reitern oder mehr und 3240 Fußsoldaten hinzog, die Aufständischen besiegte und wieder nach Ṣa'da zurückzog.

g) Daß er nachher in Ṣa'da blieb.

h) Daß er am Sonntag, dem 8. Ramaḍān 393 H. in der Frühe gestorben ist (al-Wāsi'ī nennt nur das Jahr).

Die Handschrift gibt auch an, daß er in 'Ijān begraben wurde, und daß sein Grab daselbst berühmt ist und als Pilgerstätte besucht wird. Ob er in Ṣa'da oder in 'Ijān selbst gestorben ist, darüber schweigen beide Bücher. Aber aus den Angaben, die *al-Anbā'* macht, kann man schließen, daß der Tod ihn in 'Ijān erreichte.²⁾

2. Unsere Handschrift (*at-Tatimma*) hat einige Nachrichten über den Imām ad-Dā'ī Jūsuf b. Jaḥjā al-Manṣūr b. Aḥmad an-Nāṣir b. al-Hādī, der sich gegen al-'Ijānī erhob, während al-Wāsi'ī ihn nur kurz erwähnt.³⁾

3. Al-Wāsi'ī behauptet, gegen diesen Imām habe sich Muḥammad b. al-Qāsim, der Sohn seines Statthalters, erhoben. *At-Tatimma* dagegen sagt uns das anders. Muḥammad b. al-Qāsim habe sich zwar erhoben, aber nicht gegen al-'Ijānī, sondern gegen seinen Sohn

¹⁾ al-Wāsi'ī, S. 25, Z. 5.

²⁾ Vgl. *al-Anbā'*, Fol. 77 b.

³⁾ Vgl. al-Wāsi'ī, S. 25, Z. 10.

und seine beiden Söhne Muhammad und Ahmad gesprochen wird, veröffentlichten. Der Plan wurde aber geändert aus Gründen, über die noch zu sprechen ist.¹⁾

7. Die *Tatimmat al-Ifāda*.

a) Beschreibung

Das Buch *at-Tatimma* ist eine Fortsetzung zu dem Werke des Jaḥjā b. al-Ḥusain al-Imām an-Nāṭiq bil-Ḥaqq Abū Ṭalib al-Ḥārūnī al-Ḥasanī, gestorben 424 nach muslimischer Zeitrechnung, 1033 n. Chr., nämlich *al-Ifāda fī Tārīḫ al-A'imma as-Sāda*. Beide Handschriften und andere enthält ein brauner Lederband mit Klappe, der der Königlichen Bibliothek zu Berlin gehört: Ahlwardt Nr. 9665. Unsere *Tatimma*, welche von Imād ad-Dīn Jaḥjā b. 'Alī al-Qāsīmī, gestorben nach 1088 H. (1667), verfaßt ist, fängt auf Blatt 48a an und reicht bis zum Blatt 113 b, umfaßt also 66 Blätter im ganzen. Sie geht von al-Manṣūr billāh al-Qāsīm b. 'Alī al-'Ijānī (gestorben 393 H. (1003) bis al-Mutawakkil 'ala'llāh Ismā'īl b. al-Qāsīm Muhammad, gestorben 1087 H. (1676). Eine Vorrede oder eine Einleitung hat das Werk nicht. Der ganze Band enthält 236 Blätter, Oktav, zu 20—21 Zeilen; die Schrift ist jemenitisch, ziemlich klein, gedrängt, fast vokallos, sehr oft ohne diakritische Punkte. Man kann sagen, diese Schrift ist kaum lesbar. Die Stichwörter (Anfänge der einzelnen Artikel) sind größer geschrieben. Der Text ist von roten Linien eingefäßt. Die Abschrift (nach Fol. 230a) ist im Jahre 1133 H. (1721) hergestellt. *At-Tatimma* ist wie *al-Ifāda* selbst eine Geschichte der zaiditischen Imāme. Die beiden Werke bieten deren vollständige Namen (oft auch die ihrer Mütter), die Dauer ihrer Regierung und ihres Lebens und den Ort ihres Begräbnisses.

Wenn man das Werk bewerten will, muß man es als historische Quelle betrachten, die uns eine systematisch geordnete, wenn auch manchmal legendäre Geschichte der jemenischen Imāme in einer längeren Periode darbietet. Neuere Bücher wie das Werk al-Wāsi'ī's *Tārīḫ al-Jaman* behandeln zwar auch diese Imāme, aber viel oberflächlicher.

b) Einige Vergleiche zwischen der *Tatimma* und dem Werke al-Wāsi'ī's.

Hier sollen beispielsweise einige Vergleiche zwischen *at-Tatimma* und dem Buch von al-Wāsi'ī gezogen werden, damit man sieht, wie

¹⁾ Siehe S. 22 ff.

So ist begreiflicherweise, wie von den Orientalen selbst, so auch von den Orientalisten diese zaiditische jemenische, echt arabische Dynastie stets vernachlässigt worden, bis R. STROTHMANN seinen Aufsatz: *Die Literatur der Zaiditen* in der Zeitschrift „Der Islam“ Bd. I (1910), Bd. II (1911) veröffentlichte.¹⁾

Damit dürfte klargestellt sein, wie groß die Notwendigkeit ist, Quellen für dieses Gebiet zu suchen, sie zu bearbeiten und herauszugeben.

6. Die Gründe für die Edition.

Obwohl dem Verfasser für seine Dissertation ursprünglich ein modernerer Stoff, etwa eine historisch-soziologische Arbeit über Muḥ. ‘Abduh, den größten sozialen und religiösen Reformers des Islams, den Ägypten in der neuesten Zeit gehabt hat,²⁾ vorgeschwebt hatte, ließ er sich doch aus dem schon erwähnten Grunde durch Prof. STROTHMANN gern bestimmen, zunächst einmal jemenische Quellen zu suchen und herauszugeben, zumal auch ägyptische Gelehrte, mit denen er sich darüber in Verbindung setzte, diesen Plan billigten.

Noch ein zweiter Grund bestimmte den Verfasser zur Wahl des vorliegenden Gegenstandes. In den letzten Jahren ist man in den arabischen Ländern nach einem langen Schlaf wach geworden und hat sich wieder gefunden. Die arabischen Völker wollen sich jetzt näher kennen lernen, sie wollen auch die verschiedenen Streitigkeiten, die man früher gegenseitig geführt hat, ein für allemal beiseite legen, um etwas Wichtiges zu tun. Sie nähern sich einander mehr und mehr. Diese segensreiche Bewegung hat der schon erwähnte Reformator Muḥ. ‘Abduh, lange Zeit meisterhaft geführt und bestärkt. In diesem Sinne will auch der Verfasser versuchen, seine Pflicht als Ägypter zu erfüllen und gleichzeitig der historischen Wissenschaft einen Beitrag liefern durch eine Veröffentlichung zur Geschichte eines arabischen Landes und der einzigen, bis heute herrschenden, echt arabischen, vom Propheten herstammenden Dynastie.

Nachdem der Verfasser lange nach jemenischen Handschriften gesucht und in einigen, die er gefunden, lange gelesen hatte, wollte er zuerst die *Tatimmat al-Ifāda fī Tārīḥ al-A’imma as-Sāda* bearbeiten und herausgeben und als Ergänzungstück dazu einen Abschnitt von dem Buch *al-Ifāda*, in dem über al-Hādī, den Begründer der Dynastie,

¹⁾ Vgl. *Der Islam*, Bd. I, S. 354ff. und Bd. II, S. 49ff.

²⁾ Siehe Rašīd Riḍā, Muṣṭafā ‘Abdu’r-Rāziq, Horten, Adams u. a. m.

b. al-Furāt in der Regierungszeit al-Muqtadir's¹⁾ im Ramaḍān 311 H. seinen Vorgänger 'Alī b. 'Īsā als Gefangenen nach Mekka und von da aus weiter nach Ṣan'ā'.²⁾ Erst als ein anderer Wesir, Abu'l-Qāsim al-Ḥāqānī, ans Ruder kam und den 'Alī b. 'Īsā auf eine Fürbitte hin begnadigte, durfte der arme Verbannte im Jahre 312 H. aus dieser arabischen „Teufelsinsel“ wieder nach Mekka zurückkehren.³⁾

Wenn wir weitere Gründe suchen, warum die arabischen Historiker über die zaiditischen Imame in Jemen so herzlich wenig geschrieben haben, dann dürfen wir dabei nicht vergessen, daß die Imame von eben diesen Geschichtsschreibern, außer denen, die ihre Anhänger waren, als Aufständische betrachtet wurden. Deshalb wurden sie von den Geschichtsschreibern, wenn diese über das Gebiet überhaupt etwas wußten, nur nebenbei hie und da erwähnt; systematische Behandlung dieser Imame und ihrer Zeit oder der jemenischen Geschichte im allgemeinen findet sich bei diesen Historikern nicht, weil so etwas für sie gar nicht in Frage kam. Das war aber gerade der Grund, welcher den Verfasser unseres Buches *Anbā' az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman* veranlaßte, sein Werk zu schreiben. Er sagt: „Als ich gesehen hatte, daß die Nachrichten über Jemen nicht in einem Geschichtswerke zusammengefaßt sind, habe ich Gott um Hilfe gebeten und die Geschichte der Tihāma, des Ḥiḡāz usw. aus allen geschichtlichen Büchern zusammengestellt, die das enthalten, was in der „jemenischen Insel“⁴⁾ geschehen ist, und habe daraus das für meinen Zweck und meine Absicht Wichtige ausgezogen.“⁵⁾

ولما رأيت أخبار قطر اليمن، لم تجمع في تاريخ من تواريخ الزّمن، استخرت الله سبحانه وتعالى، وجمعت التواريخ التهامية والحجازية وغيرها من سائر كتب التواريخ المشتملة على ذكر ما جرى في الجزيرة اليمنية، ولخصت منها الغرض المقصود.

Diesen Mangel hat auch Muslim b. Ḡa'far al-Laḥḡī in seinem Buche *K. fāhi Ṣan' min Aḥbār az-Zaidijja bil-Jaman* beklagt.⁶⁾

¹⁾ Die Regierungszeit von al-Muqtadir war von XI. 295 bis X. 320 H./VIII. 908 bis X. 932.

²⁾ Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 104 und *Murūf ad-Dahab*, Bd. IV, S. 49–50.

³⁾ Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 110.

⁴⁾ Damit bezeichnet er die ganze arabische Halbinsel einschließlich al-Ḥiḡāz, Naḡd und Tihāma, wie er ausdrücklich sagt. Siehe *Anbā' az-Zaman*, Fol. 1b.

⁵⁾ Ibid.

⁶⁾ Berliner Handschrift Ahlwardt 9644, Fol. 39 a. Der Verfasser hat sein Buch im Jahre 544 H. (1149) geschrieben.

Auch die älteren arabischen Geographen haben uns nichts über die Zaiditen in Jemen überliefert; nur sehr kurz und dürftig erwähnen einige von ihnen, wie al-Maḡdisī, Ibn Ḥauqal al-Baḡdādī, al-Karḥī und Ibn Rustah, sie gelegentlich. Al-Maḡdisī wußte nur, daß Ṣa'da eine Stadt der 'Aliden ist, daß diese 'Aliden die gerechtesten der Menschen sind (a'dal an-nās) und daß der Herrscher von Ṣa'da keine (willkürliche) Steuer von den Kaufleuten nimmt, sondern den Zehnten.¹⁾ Ibn Ḥauqal wußte, daß der Herrscher von Ṣa'da in der Zeit, wo Abu 'l-Ġais b. Zījād in Zabīd herrschte, ein Ḥasanī war, und daß sein Einkommen ungefähr eine halbe Million Dinare betrug.²⁾ Die Angaben al-Karḥī's besagen nur, daß der Ḥasanide, der unter dem Namen az-Zaidī ar-Rassī bekannt war (nämlich al-Hādī), sich in Ṣa'da aufhielt.³⁾ Ibn Rustah dagegen weiß nur, daß die meisten von den Bewohnern Ṣan'ā's und überhaupt Jemens Schiiten sind.⁴⁾

5. Weshalb die Kenntnisse über Jemen gering sind.

Die geringe Bekanntschaft der erwähnten Autoren mit Jemen ist zu verstehen, wenn man bedenkt, daß die Araber in Nordarabien schon früher, vor der Zeit Mohammeds, sich vorgestellt haben, Jemen sei am Ende der Welt gelegen; das besagt das arabische Sprichwort:

لا بُدَّ من صنعنا ولو طال السفر

„Ṣan'ā' muß erreicht werden, wenn die Reise auch noch so weit ist.“ Man zitiert es, wenn man sagen will: ich muß ein Ziel erreichen, wenn es auch so weit ist wie Ṣan'ā', die Hauptstadt von Jemen. Ich habe den festen Willen, den weiten, unbequemen Weg zu machen, um dahin zu kommen. Auch in der islamischen Zeit blieb man dieser Vorstellung treu. Das kann man daraus erkennen, daß Sa'd b. Ma'āḍ zu dem Propheten sagte, um ihm seinen Gehorsam und seine Ergebenheit zu zeigen: „Wenn du mich auch nach Bark al-Ġimād (einem Ort in Jemen, der für den abgelegensten galt) hinführtest, würde ich dir folgen,“⁵⁾ und daß man z. B. in der Abbassidenzeit Ṣan'ā' als Verbannungsort ausgesucht hatte. So schickte der Wesir Abu'l-Ḥasan

¹⁾ Vgl. K. *Aḥsan at-Taḡāsīm fi Ma'rifat al-Aqālīm*, S. 87, 104, Z. 8; 105, Z. 4.

²⁾ Vgl. *al-Masālik wal-Mamālik*, S. 20, 21.

³⁾ Vgl. *al-Masālik wal-Mamālik* von al-Karḥī, S. 24, Z. 5—6.

⁴⁾ Vgl. K. *al-A'tiy an-naḡīsa*, S. 113, Z. 6—7.

⁵⁾ Vgl. Hamḡānī, S. 203, Z. 20—204, Z. 5.

4. Was die älteren arabischen Historiker und Geographen über Jemen und die Zaiditen daselbst wissen.

Die älteren bekannten arabischen Geschichtsschreiber haben uns leider nichts von jenen Imamen überliefert; einer wie at-Ṭabarī, der viele Werke geschrieben hat, hat al-Hādi nur indirekt erwähnt;¹⁾ in fünf Zeilen in seinem Werke, welches 15 Bände nach der Leidener Ausgabe zählt, spricht er von ihm, wußte aber nicht seinen Namen, noch wer er überhaupt war. Er hat von ihm nur ganz allgemein als von einem Mann von den 'Aliden geredet. Noch erstaunlicher ist es, wenn Abu'l-Farağ al-Iṣbahānī, der Verfasser des berühmten *Ağānī*, der ungefähr alles wußte, uns in seinem Buch *Maqātil at-Ṭālibijjīn* beinahe nichts von den jemenitischen Imamen sagt, obwohl das Thema des Buches die Gefallenen von den Nachkommen Abū Ṭālib's waren. Etwas aber hat er allerdings darüber gesagt, nämlich:²⁾ Es gibt in Jemen augenblicklich einige von den Ṭālibiden, die es beherrschen, aber wir sind von ihren Nachrichten abgeschnitten; denn es gibt ja nur wenige Leute, oder überhaupt keine, die etwas davon vermitteln. Diese Stelle lautet:

على أنه يوجد في اليمن في هذا الوقت، وبنواحي طبرستان، جماعة من آل أبي طالب قد ملكوها وتغلبوا عليها؛ إلا أن أخبارهم منقطعة عنا لقلة من ينقلها إلينا، بل لعدمهم وقعدانهم.

Auch der große Dogmenkenner al-Aš'arī, der die sunnitischen Lehren und die aš'aritische Richtung begründet hat, hat in seinem bedeutenden Buche *Maqālāt al-Islāmijjīn* nichts über die jemenitischen Zaiditen gesagt, wo er über die verschiedenen Sekten eingehend spricht. R. STROTHMANN hat das schon bemerkt und mit Erstaunen erwähnt, indem er in seiner Abhandlung über Aš'arī's Buch und über die Ausgabe sagt:³⁾ „Um Jemen hat er (al-Aš'arī) sich überhaupt nicht gekümmert!“ Ibn Ḥaldūn aber hat in seinem geschichtlichen Werke einige kurze, in gewissen Hinsichten falsche Angaben über al-Hādi, seine Vorfahren und Nachkommen gemacht. Er hat z. B. angegeben, al-Hādi sei in as-Sind geboren und von da aus nach Jemen gekommen,⁴⁾ was den Angaben aller jemenitischen Werke widerspricht.

¹⁾ Vgl. at-Ṭabarī, Serie III, S. 2204, Z. 15 ff.

²⁾ *Maqātil at-Ṭālibijjīn*, S. 234—235.

³⁾ Islam, Bd. XIX, Heft 4, S. 205.

⁴⁾ Siehe *al-Muḥtaṣar* (ein Abschnitt aus *K. al-'Ibar*, welcher die Geschichte Jemens betrifft), bei KAY, S. 105—106, und *al-'Ibar*, Bd. IV, S. 111 und 213; dazu siehe *al-Ifāda*, f. 37a, 40b—41; den Text S. 7 und 8.

über die Dynastie der Šulaihidien geschrieben, welche als Dā'īs (Propagandisten) für die ägyptischen Fātimiden wirkten. Und al-Ḥazraġī hat über die Rasūliden geschrieben, die Werber und Vasallen der orthodoxen Ajjūbiden Ägyptens waren. Von den zaiditischen Imamen in Jemen handeln die beiden Werke kaum. TRITTON's und WÜSTENFELD's Werke handeln auch von den Türken in Jemen und der türkischen Zeit, worüber es noch andere Werke gibt. Und was ANSALDI geschrieben hat, das sind allgemeine Bemerkungen über die jemenische Bevölkerung und geographische Bemerkungen über das heutige Jemen.

Viele von den Imamen selbst und ihre Verwandten und Angehörigen haben über die zaiditischen Imame in Jemen geschrieben oder sonstige wichtige Werke verfaßt. Einige davon sind bereits veröffentlicht, wie z. B. *aṭ-Ṭirāz fi 'Ulūm al-Balāġa wal-I'ğāz*, ein dreibändiges Buch über die rhetorischen Wissenschaften, welches von dem 18. Imām Jaḥjā¹⁾ b. Ḥamza geschrieben und von der ägyptischen Staatsbibliothek im Jahre 1914 (1332 H.) herausgegeben worden ist.²⁾ Aber gerade die Quellen über die Imame und ihre Geschichte sind heute verschollen oder unzugänglich. Zwar hat al-Wāsi'ī sein Buch *Tārīḥ al-Jaman* (Geschichte des Jemen) im Jahre 1346 H. (1927) herausgegeben. Auch VAN ARENDONK hat im Jahre 1919 über al-Hādī, den Begründer des zaiditischen Imamats in Jemen in seinem Buch „Die Entstehung des zaiditischen Imamats in Jemen“ (*De Opkomst van het Zaidietische Imamaat in Yemen*) geschrieben. Aber was al-Wāsi'ī geschrieben hat, das sind, wie weiter unten an Beispielen gezeigt werden soll,³⁾ kurze, manchmal ungenügende und ungenaue Angaben nach einigen Handschriften über Jemen und die Imame. VAN ARENDONK dagegen hat die Geschichte al-Hādī's in Jemen hauptsächlich nach den Handschriften der Werke *Sīrat al-Hādī* von 'Alī b. Muḥ. b. 'Ubaid Allāh al-'Abbāsī al-'Alawī (Br. Mus. Or. 3901, Rieu, *Suppl.*, No. 531), *Anbā' az-Zaman fi Aḥbār al-Jaman* und *Baḥġat az-Zaman fi Tārīḥ al-Jaman* von Ibn 'Abd al-Maġīd⁴⁾ dargestellt.

¹⁾ Er wurde im Šafar 600 H. (1270) in Šan'ā' geboren und starb im Jahre 747 H. (1346). Seine Regierung dauerte 51 Jahre. Vgl. *Tatimmat al-Idāda*, Fol. 64b—67b und al-Wāsi'ī, S. 35—37.

²⁾ Im Verlag al-Muqtataf unter dem Titel:

كتاب الطراز التضمن لأسرار البلاغة وعلوم حقائق الاعجاز

³⁾ Siehe S. 18 f, unten.

⁴⁾ Paris, Bibl. Nat., Blochet, *Cat. de la collection de manusc. orient. formée p. M. Ch. Schefer*, no. 5977.

Qāsim al-Qā'im bi-'Amr Allāh b. al-Mahdī al-'Alawī, dem zweiten aus seiner Dynastie. Er wurde mit Amīr al-Mu'minīn (Fürst der Gläubigen) betitelt; al-Andalus gehörte 'Abd ar-Raḥmān b. Muḥammad, der an-Nāṣir al-Umawī als Titel führte; Ḥurasān und Māwarā'annahr gehörten Naṣr b. Aḥmad as-Sāmānī; Ṭabaristān und Ġurgān gehörten den Dailam; al-Baḥrain und al-Jamāma gehörten Abū Ṭāhir al-Qarmaḡī.“

Im Anschluß an al-Baḥrain und die Jamāma erwartet man die Erwähnung Jemens; aber das erwähnt Ibn al-Aṭīr überhaupt nicht. Und doch ist unter den vielen Dynastien, die damals auf den Schauplatz traten, nur eine einzige, die sich bis zum heutigen Tage erhalten hat, die einzige, die echtes arabisches Blut hat, ohne Zweifel von dem Propheten herkommt, die viel echte islamische Gebräuche und Sitten bewahrt und noch heutigen Tags selbständig herrscht und ihre eigene Politik macht, die jemenische Dynastie, die heute Jemen besitzt.

2. Die Gründung der zaiditischen Dynastie in Jemen.

Sie wurde begründet von al-Hādī ilā'l Ḥaqq Jaḥjā¹⁾ b. al-Ḥusain am 11. März 897 (Ṣafar 284 H.). Sein Nachkomme und etwa 97. Nachfolger, der Imām al-Mutawakkil Jaḥjā, hat das zaiditische Imamāt nach dem Abzug der Türken im Jahre 1337 H. (1918), also 1021 Jahre nach der Begründung der Dynastie, zu einem jemenitischen Königreich erweitert und herrscht noch heute über Jemen.

3. Die Quellen über das zaiditische Jemen.

Als man im Jahre 1934 von dem Krieg zwischen Imām Jaḥjā und Ibn Sa'ūd, dem König von Ḥiğāz, hörte, wurde man aufmerksam und fing an, über Jemen und die jemenische Dynastie Nachforschungen anzustellen. Die Grundlage dafür aber fehlte so gut wie ganz, denn man hatte keine Quellen für dieses Gebiet. Gewiß gibt es ältere Werke über Jemen, die man kennt, etwa wie *Tārīḥ al-Jaman* von 'Umāra al-Ḥakamī al-Jamanī und *K. al-'Uqūd al-lu'lu'ijja* von 'Alī al-Ḥazraḡī. Auch neuere, wie *The Imams of San'ā'* von TRITTON; *Jemen im XI. (XVII.) Jahrhundert* von WÜSTENFELD und *Il Yemen* von ANSALDI. Aber was sind das für Werke? 'Umāra hat

¹⁾ Siehe seine Stammlinie bis 'Alī b. Abī Ṭālib auf S. 7 des arabischen Textes.

1. Die Verhältnisse des abbassidischen Reiches am Ende des 3. und zu Anfang des 4. Jahrhunderts d. H. nach Ibn al-Aṭīr.

Der große Geschichtsschreiber Ibn al-Aṭīr hat uns die Verhältnisse des abbassidischen Reiches in seinem Werke *al-Kāmil* geschildert und gezeigt, wie am Ende des 3. und zu Anfang des 4. Jahrhunderts der Hedschra der Verfall des Staates sich immer bemerkbarer machte. Er spricht von den zahlreichen Aufständen, die damals ausbrachen, von der Machtlosigkeit der späteren abbassidischen Kalifen, wie insbesondere von dem 20. abbassidischen Kalifen ar-Rāḍī, der selbst in seiner eigenen Residenz alles von seinem Minister bestimmen ließ, von den vielen neuauftauchenden Dynastien und von den sich immer mächtiger fühlenden Statthaltern, die die von ihnen verwalteten Gebiete allmählich an sich rissen und so neue Staaten auf dem Boden des Reiches gründeten.

Fast alle diese neuen Staaten führt Ibn al-Aṭīr auf, von Jemen jedoch und dem zaiditischen Imamats, das 324 d. H. (936) schon etwa 39¹⁾ Jahre lang bestand, sagt er kein Wort.

Es heißt bei Ibn al-Aṭīr an dieser Stelle²⁾: „Die Statthalter in den peripheren Gebieten (Aṣḥāb al-Aṭrāf) bemächtigten sich ihrer Verwaltungsgebiete und machten sich selbständig. Dem Kalifen blieb nur Bagdad und seine Umgebung (Aṣmāluḥā), aber auch da hatte Ibn Rāḍī³⁾ die Herrschaft und die Regierung. Der Kalif selbst hatte nichts zu sagen. Für die anderen Gebiete galt folgendes: Al-Baṣra gehörte Ibn Rāḍī (in der Hand des Ibn Rāḍī); Ḥūzistān gehörte al-Baridī; Fāris gehörte ʿImād ad-Daula b. Buwāih; Karmān gehörte Abū ʿAlī Muḥammad b. Ijās; ar-Rajj, Iṣbahān und al-Ġabal gehörten Rukn ad-Daula b. Buwāih und Waṣmgīr, dem Bruder von Mardawīġ, die sich beide darum stritten; al-Mausil und Dijārbakr, Muḍar und Rabīʿa gehörten den Banū Ḥamdān; Ägypten und Syrien gehörten Muḥammad b. Tuġġ al-Jḥšid; al-Maġrib und Ifriqijja gehörten Abu'l-

¹⁾ Die Imamatsgründung war März 807 und Ibn al-Aṭīr schildert die Verhältnisse im Jahre 936.

²⁾ Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 241.

³⁾ Abū Bakr Muḥammad b. Rāḍī, Fürst der Fürsten und Machthaber, zum ersten Mal in der Regierungszeit ar-Rāḍī's auf 1 Jahr und 10 ½ Monate, und zum zweiten Mal in der Regierungszeit al-Muttaqī's auf 6 Monate. Er ist im Jahre 330 H. von Nūṣir ad-Daula b. Ḥamdān ermordet worden. Vgl. Ibn al-Aṭīr, Bd. VIII, S. 261, 284, 286.

Einführung.

1. Die Verhältnisse des abbassidischen Reiches am Ende des 3. und zu Anfang des 4. Jahrhunderts der H. nach Ibn al-Aʿīr	11
2. Die Gründung der zaiditischen Dynastie in Jemen	12
3. Die Quellen über das zaiditische Jemen	12
4. Was die älteren arabischen Historiker und Geographen über Jemen und die Zaiditen daselbst wissen	14
5. Weshalb die Kenntnisse über Jemen gering sind	15
6. Die Gründe für die Edition	17
7. Die <i>Tatimmat al-Ifāda</i>	18
a) Beschreibung	18
b) Einige Vergleiche	18
c) Charakterisierung	20
8. Die <i>Anbāʾ az-Zaman</i>	22
a) Warum ist dieses Werk für die Edition gewählt worden?	22
b) Wer ist der Verfasser?	24
c) Beschreibung	25
d) Methode des Verfassers und seine Quellen	26
9. Übersetzungsprobe mit Kommentar	27
10. Grundsätze der Edition	31

Ibn ad-Daiba' = *Qurrat al-'Ujūn fī Aḥbār al-Jaman al-maimūn*, eine wenig abweichende Bearbeitung derselben Geschichte von Abū 'Abd Allāh b. 'Abd ar-Raḥmān... b. ad-Daiba', Kairo V 104. Vgl. BROCKELMANN, Bd. II, S. 401 (2).

Kitāb al-Ifāda fī Tārīḥ al-'Imma as-Sāda und die Fortsetzung davon *Tatimmat al-Ifāda*, Berlin Ms. Glas. 37 (Ahlwardt 9665), siehe S. 18ff. der Einführung und vgl. BROCKELMANN, Bd. I, S. 402; STROTHMANN, *Die Literatur der Zaiditen*, im *Islam*, Bd. I, S. 358ff., Bd. II, S. 67ff.

Al-Laḥḡī = Berlin Ms. or. 2° 1300 (Ahlwardt 9664), *Kitāb fīhi Šai' min Aḥbār az-Zaidijja bil-Jaman mina 'l-Afādīl min Āl Rasūl Allāh...* Geschichte der Söhne al-Hādī's, besonders die des Aḥmad und ihrer Anhänger. Vgl. STROTHMANN, *Die Literatur der Zaiditen*, im *Islam*, Bd. I, S. 363.

- Jāqūt, Šihāb ad-Dīn Abū 'Abd Allāh al-Ḥamawī, *Kitāb Mu'jam al-Buldān*, ed. WÜSTENFELD, Leipzig 1866—73.
- Al-Karḥī, Abū Ishāq Ibrāhīm b. Muḥammad al-Fārisī, *Kitāb al-Masālik wa 'l-Mamālik*, ed. DE GOEJE, *Bibl. geograph. arabic.*, Bd. 1, Leiden 1870.
- KAY, Henry C., *Yaman. Its early mediaeval history*, siehe al-Bahā'.
- Al-Mas'ūdī, Abū 'l-Ḥasan 'Alī b. al-Ḥusain b. 'Alī, 1. *Kitāb Murūf ad-Dahab*, ed. BARBIER DE MEYNARD et PAVET DE COURTEILLE, Paris 1861—77, Bd. IV, VII u. VIII. — 2. *Kitāb at-Tanbīh wal-Ikrāf*, ed. DE GOEJE, *Bibl. geograph. arabic.*, Leiden 1894 (zitiert als *at-Tanbīh*).
- Al-Maqdisī, Šamsu'd-Dīn Abū 'Abd Allāh Muḥ., *Aḥsan at-Tağāsīm fī Ma'rifaatal-Aqālīm*, ed. DE GOEJE, *Bibl. geograph. arabic.*, Bd. III, Leiden 1877.
- Al-Maqrīzī, Aḥmad b. 'Alī, *Kitāb as-Sulūk li-Ma'rifaat Duwal al-Mulūk*, 1. Teil, Bd. I, ed. M. MUSTAFA ZIADA, Kairo, Verlag der Ägypt. Staatsbibliothek, 1934.
- Našwān, Ibn Sa'īd (= Nashwān), *Šamsu'l-'Ulūm*, ed. 'AZĪMUDDĪN AḤMAD, Leiden-London 1916 (GIBB Mem. XXIV).
- NIEBUHR, Carsten, *Beschreibung von Arabien*, Kopenhagen 1772.
- 'Umāra al-Ḥakamī (Omarah), Nağmu'd-Dīn b. Abī 'l-Ḥasan, *Kitāb Tārīḥ al-Jaman* in KAY's *Yaman* (siehe al-Bahā').¹
- RATHJENS, Carl, *Rathjens-v. Wißmannsche Südarabien-Reise*, Bd. III (= Hamburgische Universität, Abhandlungen aus dem Gebiet der Auslandskunde, Bd. 40), Hamburg 1934.
- As-Subkī, Tāğ ad-Dīn, *Ṭabaqāt as-Šāfi'ijja al-kubrā*, Kairo, al-Maṭba'a al-Ḥusainijja, 1. Ausgabe, 1324 H.
- STROTHMANN, R., *Das Staatsrecht der Zaiditen*, Verlag K. J. Trübner, Straßburg 1912.
- *Kultus der Zaiditen*, Verlag K. J. Trübner, Straßburg 1912.
- *Islamische Konfessionskunde und das Sektenbuch des Aš'arī*, Sonderdruck aus dem „Islam“, Bd. 19, Heft 4.
- At-Ṭabarī, Abū Ġa'far Muḥ. b. Ġarīr, *Kitāb Aḥbār ar-Rusul wal-Mulūk*, ed. DE GOEJE, Leiden 1879—1901 (Serie 3, Bd. IV).
- Taimūr Pascha, Aḥmad, *Nağra tāriḥijja fī Naš'at al-Mağāhīb al-arba'a*. Kairo 1345 H., al-Maṭba'a as-Salafijja.
- VAN ARENDONK, C., *De Opkomst van het Zaiditische Imamaat in Jemen*, Leiden 1919.
- Al-Wāsi'ī, 'Abd al-Wāsi' b. Juljā, *Tārīḥ al-Jaman*, Kairo 1346 H., al-Maṭba'a as-Salafijja.
- WÜSTENFELD, Ferd., 1. *Genealogische Tabellen der arabischen Stämme und Familien*, Göttingen 1852. — 2. *Vergleichungstabellen der muhammedanischen und christlichen Zeitrechnung*, 2. Aufl. Leipzig 1926. — 3. *Jemen im 11. (17.) Jahrhundert*, Göttingen 1884.

Handschriften.

- Kitāb Anbā' az-Zaman fī Aḥbār al-Jaman* von Juljā b. al-Ḥusain al-Jamālī, Berlin Ms. or. 2° 1304 (Ahlwardt 9745), siehe S. 25ff. der Einführung und vgl. BROCKELMANN'S *Geschichte der arabischen Literatur*, Bd. II, S. 403; STROTHMANN, *Literatur der Zaiditen*, in *Islam*, Bd. I, S. 304.

Literatur.

- ABŪ ḤADĪD, MUḤAMMAD FARĪD, *Ṣalāḥ ad-Dīn al-Ajġūbī wa-‘Aṣruḥ*, Kairo, Verlag der Ägyptischen Staatsbibliothek, 1927/1346 H.
- Abu'l-Faraġ al-Iṣbahānī, ‘Alī b. al-Ḥusain, *Kitāb Maqātil at-Ṭalībījīn*, Teheran 1303 H.
- AHLWARDT, W., *Verzeichnis der arabischen Handschriften der Königl. Staatsbibliothek zu Berlin*, Bd. IX.
- AMĪN, AḤMAD, *Ḍuḥā'l-Islām*, Bd. II, Kairo 1935/1353 H.
- ANSALDI, Cesare, *Il Yemen*, Rom 1933.
- AL-AṢ‘ARĪ, Abu'l-Ḥasan ‘Alī b. Ismā‘īl, *Maqūlāt al-Islāmījīn* (Die dogmatischen Lehren der Anhänger des Islam), Bd. I, ed. HELLMUT RITTER, Konstantinopel 1930.
- AL-Bahā‘ al-Ġanādī, Abū ‘Abd Allāh Jūsuf, *Aḥbār al-Qarāmīṭa bil-Jaman* (Auszug aus dem *Kitāb as-Sulūk*), hsg. u. übers. v. KAY, London 1309 H./1892.
- AL-Bakrī, Abū ‘Ubaid ‘Abd Allāh b. ‘Abd al-‘Azīz, *Kitāb Mu‘ġam mā ‘sta-ġam* (Das geographische Wörterbuch), Göttingen-Paris 1876.
- BROCKELMANN, Carl, *Geschichte der arabischen Litteratur*, Weimar 1898—99.
- DOZY, R., *Supplément aux Dictionnaires Arabes* (DOZY: Supp. Dict. Ar.), Leiden 1881.
- E. I. = *Enzyklopädie des Islam* (deutsche Ausgabe).
- GLASER, Eduard, Seine Aufsätze über Arabien, sowie seine Karte (*Petermanns Mitteilungen aus Justus Perthes geographischer Anstalt*, Bd. 32, 1886).
- AL-Ḥamdānī, 1. *Kitāb Ṣiġat Ġazirat al-‘Arab* (Geographie der arabischen Halbinsel) herausgegeben von David H. MÜLLER, Leiden 1891. — 2. *Kitāb al-‘Ikāl*, Auszug daraus u. d. T. *Die Burgen und Schlösser Südarabiens* von David H. MÜLLER, Wien 1879.
- Ḥāġġī Ḥalīfa (Ḥāġī Khalīfa), *Kaṣf aṣ-Zunūn*, ed. G. FLÜGEL, Leipzig 1835—58.
- AL-Ḥazraġī, ‘Alī b. al-Ḥasan, *Kitāb al-‘Uqūd al-Ḥu‘u‘ijja fī Tārīḥ ad-Dawla ar-rasūlījja*, ed. BASJŪNĪ ‘ASAL, Kairo, Verlag al-Filāl, 1329—1332 H./1911—14.
- Ibn al-A‘īr, ‘Izzu’d-Dīn Abu'l-Ḥusain ‘Alī, *Kitāb al-Kāmil fī’l-Tārīḥ*, ed. TOURNERG, Leiden 1863—70, Bd. VII, VIII u. XI.
- Ibn Ḥauqal, Abu'l-Qāsim, *Kitāb al-Masālik wa’l-Mamālik*, ed. DE GOSSE, *Bibliotheca geographorum arabicorum*, Leiden 1872.
- Ibn Ḥaldūn, ‘Abd ar-Raḥmān b. Muḥammad, 1. *Kitāb al-‘Ibar...* Būlāq 1284 H., Bd. IV. — 2. *Al-Muqaddīma*, Kairo al-Maṭba‘a al-Ḥairījja (AL-ḤASSĀR) 1322 H.
- Ibn Ḥillikān, Šamsu’d-Dīn Abu'l-‘Abbās Aḥmad, *Kitāb Waṣajāt al-A‘jān...* Būlāq 1290 H.
- Ibn Muḥannā, Aḥm. b. ‘Alī b. al-Ḥusain, *Kitāb ‘Umdat at-Ṭalīb...*, Bombay 1318 H.
- Ibn Roṣṭāh, Aḥmad b. ‘Alī, *Kitāb al-A‘lāq an-nafīsa*, ed. DE GOSSE, *Bibl. geograph. arabic.* Bd. 7, Leiden 1891.
- Der Islam*, Zeitschr. für Geschichte und Kultur des islamischen Orients, Bd. I u. II, 1910—11; Bd. XI, 1921.

Inhalt.

Literatur.....	7
I. Einführung	10
II. Textausgabe	۲
1. Inhaltsverzeichnis	۳
2. Text.....	۷
3. Indices	۷۷
a) Biographischer Namenindex	۷۲
b) Geographischer Namenindex	۷۶

Umschrift

f	ف	r	ر	’	ء
q	ق	z.	ز	ā	ا
k	ك	s	س	b	ب
l	ل	š	ش	t	ت
m	م	š	س	ṭ	ث
n	ن	ḏ	ذ	ǧ	ج
h	ه	ṭ	ط	ḥ	ح
w, u, ū	و	z	ظ	ḥ	خ
j, ī	ي	’	ع	d	د
		ǧ	ع	d	ذ

Dem Geiste unseres großen Reformers, des Imam Muḥammad ‘Abduh, der für die Erneuerung und Einigung der arabisch-islamischen Welt gelebt hat,

und dem verdienstvollen Manne, der sein Andenken lebendig erhalten hat, ‘Abdassalām aš-Šādīlī Pascha widme ich dieses Buch in einer Zeit, da der Orient erwacht ist und nach Erkenntnis seiner selbst strebt.

Als eine Vorstudie zu einer künftigen Geschichte der Dynastie der Zaiditen-Imame, die über tausend Jahre lang ununterbrochen allein nach dem islamischen Recht in Jemen geherrscht hat, und noch herrscht, soll es mithelfen, einen bisher wenig bekannten Zeitraum der islamischen Geschichte aufzuhellen.

JAḤJĀ B. AL-ḤUSAIN
B. AL-MU'AJJAD AL-JAMANĪ'S
„ANBĀ' AZ-ZAMAN FĪ AḤBĀR AL-JAMAN“

ANFÄNGE DES ZAIDITENTUMS IN JEMEN
TEXTKRITISCHE TEILAUFGABE MIT ÜBERSETZUNGSPROBE,
KOMMENTAR UND EINFÜHRUNG IN DIE HISTORISCHE
JEMENISCH-ZAIDITISCHE LITERATUR

VON

MOHAMED MADI

WALTER DE GRUYTER & CO.

VORMALS G.J. GÖSCHEIN'SCHE VERLAGSHANDLUNG — J. GUTTENTAG, VERLAGS-
BUCHHANDLUNG — GEORG REIMER — KARL J. TRÜBNER — VEIT & COMP.

BERLIN UND LEIPZIG

STUDIEN ZUR
GESCHICHTE UND KULTUR
DES ISLAMISCHEN ORIENTS

ZWANGLOSE BEIHEFTE
ZU DER ZEITSCHRIFT „DER ISLAM“

HERAUSGEGEBEN

VON

R. STROTHMANN

NEUNTES HEFT

WALTER DE GRUYTER & CO.

VORMALS G. J. GÖSCHEN'SCHE VERLAGSHANDLUNG — J. GUTTENTAG, VERLAGS-
BUCHHANDLUNG — GEORG REIMER — KARL J. TRÜBNER — VEIT & COMP.

BERLIN UND LEIPZIG

مكتبة الثقافة الدينية

المركز الرئيسي: شارع برديعير الظاهر
تليفون ٩٣٦٢٧٧ / ٩٣٢٦٤٠